

Politiestudies in vogelvlucht

Een beknopt overzicht

Arno Korsten en Mark Liedekerken¹

1 maart 2012

Deze tekst gaat over de vraag: welk onderzoek naar de politie is de afgelopen decennia zoal verricht? Wat volgt is een algemeen, introducerend overzicht.

1. Inleiding

De eerste vraag die we hier bij wijze van ‘opwarming’ stellen, luidt: is vragen stellen over de politie eigenlijk wel actueel?

De politie krijgt in ons land in de ogen van veel burgers sinds 2000 een steeds grotere rol; dat is hun wensbeeld. Het publiek eist al jaren meer blauw op straat en politici beloven ook meer agenten (De Koning, 2010). Waar dat uit voortkomt? De maatschappelijke roep om meer veiligheid is het laatste decennium immers gestegen en bijgevolg zijn kabinetten en besturen van stedelijke en andere gemeenten veiligheid meer prioriteit gaan geven. De politie heeft daarin volgens onderzoek een rol (verg. De Keizer en Roels, 2007). Dat blijkt ook uit lokale coalitie-akkoorden.

De discussies na de moord op Fortuyn en Van Gogh symboliseren dat verlangen naar veiligheid ook. De feiten liegen niet. Burgemeester Ton Rombouts (2003) verwoordt dit streven naar meer veiligheid voor zijn gemeente Den Bosch. Hij schrijft:

’s-Hertogenbosch zet fors in op veiligheid’.

Dat schreef een burgemeester in 1983 of 1993 niet. De overheid - Den Bosch wordt hier slechts bij wijze van voorbeeld opgevoerd - neemt de ontevredenheid van de bevolking ten aanzien van veiligheid in de jaren nul serieus, of zoals Rombouts het zegt *’steeds serieuzer’* (Rombouts, 2003: 6). Deze gemeente Den Bosch volgt – aldus de burgemeester - daarbij drie sporen om daar wat aan te doen: het aanpakken van een aantal overlastlocaties; het verhogen van het veiligheidsniveau in de grootste probleemgebieden, zeker in de binnenstad, en het opstellen van een integraal veiligheidsprogramma.

Veiligheid houdt burgers en bestuur bezig. Daarbij speelt de tijd en tijdgeest ook een rol. Waarden en normen zijn meer en meer ter discussie gekomen. Sociale controle wordt in veel gemeenschappen minder. En ook andere kaders met een gedragsnormerende functie boeten aan belang in. Hans Boutellier (2010) sluit daarop aan. Hij schrijft:

’Hoe minder grenzen een samenleving kent, hoe meer burgers zich druk maken over veiligheid’.

Burgers zijn in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw en daarna steeds meer los geraakt van kerk en religie of andere normenkaders, wat wel getypeerd is met woorden als deconfessionalisering en ontkerkelijkheid. Dit proces van een roep om veiligheid in combinatie

¹ Prof.dr. A.F.A.Korsten is bijzonder hoogleraar Bestuurskunde van de lagere overheden aan de Universiteit van Maastricht (Fac. rechtsgeleerdheid) en emeritus hoogleraar Bestuurskunde aan de Open Universiteit. Mr.ing. Mark Liedekerken MPM is verbonden aan de Open Universiteit. Deze literatuurstudie werd gedeeltelijk verricht in het kader van het scheppen van een bijzondere leerstoel aan de OU. De auteurs danken prof.dr. W.(Wouter) Stol, bijzonder hoogleraar politiestudies aan de Open Universiteit en lector aan de Hogeschool Leeuwarden voor zijn commentaar op eerdere versies.

van los raken van de traditionele normatieve kaders of oriëntatiepunten, verdergaande individualisering en wat sommigen zelfs toenemend hedonisme noemen, impliceert dat juist van de politie daden worden verwacht. Dat het werk van de te hulp geroepen politie en van het ambulancepersoneel daarbij door bepaalde burgers soms wordt bemoeilijkt of burgers zich zelfs tegen de politie keren, verrast niet want genoemde processen droegen bij aan of - scherper - liepen uit op verminderde acceptatie van gezag en normen, lichtgeraaktheid en maatschappelijke verruwing (WRR, 2003). De socioloog Van Stokkom (2005; 2010) spreekt hier van ‘*verhufte-ring*’, anderen van toenemende *tribalisering* en *nomadengedrag* (zoals het dwars door treinstellen sjouwen in plaats van instappen op een plek die je denkt te gaan innemen).

Druk op de politie

Er waren ook actuele urgenties voor een toenemende aandacht voor de politie en een stijgend verwachtingspatroon. Een bepaald gebied van Gouda werd in de periode 2007- medio 2010 een symbool voor gebrekkige effectiviteit in de handhaving van de openbare orde. Maar vele andere steden zouden zijn te noemen. De term ‘*Culemborgse twisten*’ verwijst naar de etnische onlusten – de term is van de NRC-commentator (060110) - tussen Molukkers en Marokkaans-Nederlandse jongeren. Culemborg stond niet alleen. Regelmatig waren er in het verleden incidenten in Molukse wijken met andere bevolkingsgroepen. Steeds wordt het territorium verdedigd: van de eigen gemeenschap en wijk tegenover andere groepen. Denk niet dat slechts Molukkers betrokken waren. Ook de ‘*Bossche avonden*’ zijn bekend geworden, waarbij hoofdzakelijk autochtone Nederlanders betrokken waren (COT, 2001). En we kennen rellen in Amsterdam. Hierover zijn tal van rapporten verschenen, onder meer van het Crisis Onderzoeks Team (COT) dat tegenwoordig werkt onder de vlag van ‘Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement’. Ging het niet om rellen dan was wel een moskeebrand (Helden; Witte e.a., 2005) of een ander incident aan de orde.

Teveel onlusten, verkeerde afloop, teveel weggekeken, te weinig ordehandhaving vond de Tweede Kamer. De erkende roep om handelen van de politie zien we terug in het optreden van parlementariërs, die bewindslieden frequent vragen stellen over rellen, ruzies, schietpartijen en andere incidenten, en aanzetten tot handelen.

Graanschuren voor hennep

Deze roep om politieoptreden kan geplaatst worden tegen de achtergrond van een steeds breder geworden maatschappelijk streven naar veiligheid, het toenemend maatschappelijk verzet sinds het einde van de jaren negentig van de vorige eeuw tegen gedogen (‘wegkijken’; ‘door de vingers zien’ moest plaats maken voor optreden), meer bestuurlijke aandacht voor handhaving van wet- en regelgeving en het bieden van een antwoord op de verschuivingen in de criminaliteit, die aandacht vragen naast het meer reguliere politiewerk.

Vastgesteld is dat er in Nederland door het gedoogbeleid een onbeheersbare wietproductie plaatsvindt, die vooral geconcentreerd is in Limburg en Noord-Brabant (Spapens e.a., 2007). Dit is in 2010 doorgedrongen tot ‘Den Haag’. Hennepsteelt en dagproductie of varianten daarvan, de verspreidingspunten van drugs (‘coffeeshops’), en drugsgelateerde criminaliteit (‘drugrunners’, ‘bendevorming’ en ‘mexicanisering’) namen sterk toe. De politie moest actie ondernemen. Die acties kwamen er ook. Zo worden er jaarlijks vijf- tot zesduizend kleine en grote wietplantages - met een geschatte handelswaar van grofweg vier miljard euro - ontmanteld, volgens een schatting van de Dienst Nationale Recherche Informatie (DNRI). Een passiesysteem voor het verkrijgen van drugs (‘de wietpas’) kwam in discussie. Dat is niet genoeg want er zijn zo’n twintig grote criminele netwerken in beide provincies actief. De politie

slaagde er tot medio 2010 niet in om jaarlijks meer dan vier van die netwerken, soms familie-clans, aan te pakken.

Toename van evenementen

We wijzen verder op het bij voortduring aantreden van de politie bij evenementen. Begin december 2010 verbood de burgemeester van Den Bosch nog de voetbalwedstrijd Den Bosch-PEC Zwolle omdat hij niet genoeg politiemensen op de been kon brengen.

De politie moet tegenwoordig ook vooraf dreigingsanalyses maken van tal van evenementen, al of niet in relatie tot terroristische dreiging (Muller, Rosenthal en Van Wijk, 2008). Geen geringe klus als we weten dat Rotterdam per jaar om en nabij 500 evenementen kent. Maar ook de demonstraties tussen extreem rechtse en linkse groeperingen die stelselmatig door de burgemeesters worden verboden en door rechtbanken worden toegestaan, vragen aandacht van de politie. Ze kosten zeer veel politiecapaciteit. Die capaciteit wordt weliswaar vrijgemaakt maar weggehaald bij de reguliere diensten. De politie-uren kunnen slechts eenmaal worden ingezet.

Cybercrime

Ook 'cybercrime' ging aandacht vragen van *cybercrime fighters* (Stol, 1996; 2010). Denk daarbij aan bij voorbeeld aan kinderporno op internet, het lam leggen van providers of openbaarmaking van geheime documenten (Stol, Kaspersen e.a., 2008). Cybercrime is een toegenomen probleem, niet alleen in omvang maar ook omdat criminelen gehaaid werden. De pakkans is (nog) klein. De Nederlandse overheid heeft niet afgewacht en Govcert opgericht. Het Computer Emergency Response Team (Govcert) steunt overheidsorganisaties bij het voorkomen en afhandelen van veiligheidsincidenten. In 2010 concludeerde Govcert in het eerste Nationale trendrapport '*Cybercrime en Digitale Veiligheid*' dat bedrijfsleven, overheid en burgers kwetsbaarder worden voor digitaal misbruik. Gevraagd: informatiebeveiligers wantet aantal meldingen van incidenten nam toe. Het kabinet-Rutte-Verhagen heeft in de regeringsverklaring aangekondigd dat er een integrale strategie komt voor de bestrijding van cybercrime.

Beschikbaarheid, prioriteitsstelling, professionalisering

Met deze druk op de politie dienen zich vragen aan van beschikbaarheid, professionalisering, bedrijfsvoering en prioriteitstelling. De afweging van politie-inzet noopt tot bestuurlijke keuzen van opeenvolgende kabinetten en in regio's, en over die keuzen was meer en meer te doen. Er werd bovendien geklaagd over de krachten die de politie 'van de straat houden': de juridisering die impliceert dat politiemensen zich zelf aan steeds meer regels moeten houden, zeker ook in de vorm van meer papierwerk ('bureaucratisering') en verantwoording. Daar komt nog bij dat grote evenementen, zoals voetbalwedstrijden in het betaald voetbal, een naar het gevoel van korpsbeheerders bovenmatige inspanning vereisen van de politie die verstorend werkt op andere werkzaamheden. Een korpsbeheerder van een van de grootste steden van het land uitte zich betrekkelijk recent, enkele maanden na zijn aantreden als burgemeester, ook in deze zin tegenover een van de auteurs van dit stuk.

Vragen over onderzoek

In dit verband zijn veel vragen te stellen, zoals: hoe moet de politie landelijk, regionaal en lokaal georganiseerd zijn?; hoeveel politie is nodig en voor welke taken?; hoe moet de politie aangestuurd worden?; houdt de politie zichzelf aan de wet?; kent de politie ethische codes en wat is de betekenis daarvan?; welke rol moet de politie spelen in veiligheidspreventie bij grote dancefestivals?; wat te doen aan de strijd tegen de drugsbendes?; etc.

Als de politie belangrijk is, is onderzoek van, over en voor de politie dat vermoedelijk ook. Op dat onderzoek gaan we nader in. We beperken ons hier tot wetenschappelijk onderzoek en gaan niet of nauwelijks in op adviezen.

De problematiek van onderzoek naar de politie is niet nieuw. In Nederland en daarbuiten kennen we al een aantal decennia politiestudies. Politiestudies zijn op te vatten als het geheel van onderzoek vanuit verschillende disciplines naar het functioneren van de politie en naar aspecten daarvan. Het gaat om sociologische, psychologische, juridische, politicologische, economische en bestuurskundige studies. In het navolgende wordt een ordening van dat geheel aan studies geboden, zij het niet naar discipline.

Welk onderzoek naar de politie is de afgelopen decennia verricht? Dat is de centrale vraag.

In tweede instantie worden enkele ontwikkelingen op dit terrein geschetst, culminerend in aandacht voor cybercrime en bestrijding daarvan. Daarmee komen enkele recente ‘bewegingen’ op dit terrein aan bod. Niet aan bod komt welk onderzoek de komende tien-twintig jaar nodig is. We formuleren geen onderzoeksprogramma maar hiaten op dit studieterrein zijn wel zichtbaar.

We ondernamen deze poging met enthousiasme omdat er zoveel onderzoek is verricht maar beseffen dat andere ordeningen dan de hier gevolgde mogelijk zijn.

2. Politiestudies: een beknopt overzicht van een domein

2.1 Politiestudies en de algemene politiefunctie

Ook al kent Nederland al vele decennia politie, de wetenschappelijke bestudering van de politie en de politiefunctie startte pas goed in de jaren zestig van de vorige eeuw. De eerste vraag waarop empirisch wetenschappers zich richtten, was wat politiewerk inhield en welke overwegingen ten grondslag lagen aan het politieoptreden. Onderzoekers observeerden politiemensen tijdens hun werk, speciaal de interacties tussen agenten en burgers. Later zou dit uitgroeien tot onderzoek naar het functioneren van politiemensen in de frontlinie. Aan de orde komen dan thema's als bijvoorbeeld teamwork, zelfsturing, omgaan met ‘workload’, eigen normstelling, informele processen.

In het eerste veld van politiestudies staat de *algemene politiefunctie* centraal, zoals uitgevoerd door met name geüniformeerde politiemensen. Een pionier in onderzoek naar geüniformeerd politiestraatwerk was bijvoorbeeld Reiss in de V.S., die rond 1966 onder meer vaststelde dat politiemensen overwegend reactief optreden. Te noemen zijn ook de Duitsers Feest en Blankenburg die er al in 1969 op wezen dat niet burgers maar politiemensen definiëren wat er tijdens een incident aan de hand is. De Nederlanders Veendrick en Jongman concludeerden in 1975 dat de persoon van de verdachte van belang is voor het optreden van politiemensen. We noemen ook Ericson die in zijn in 1976 verschenen *Reproducing Order* concludeerde dat politiemensen geen ‘crime-fighters’ zijn maar de wet gebruiken als instrument om orde te reproduceren.² De pioniers kregen al snel navolgers, ook in Nederland (Junger-Tas en Van der Zee-Nefkens, 1977; Punch, 1978, 1979; Geerlings, 1978).

² Deze onderzoekers waren elk in hun land de eerste, de jaartallen verwijzen naar het jaar waarin de studie is uitgevoerd. Later volgde vergelijkbare studies voor het eerst in andere landen: bijvoorbeeld Knutsson en Partanen in Zweden in 1985, en Enhus en Hendrieckx in België in 1987, en Finstad in Noorwegen in 1992-1994.

Gaandeweg ontstond een veld politiestudies waarin globaal genomen de vraag centraal staat hoe politiemensen en burgers, of in macroperspectief politie en samenleving, zich tot elkaar verhouden. De samenleving heeft een politieapparaat in het leven geroepen voor het handhaven van de rechtsorde en het verlenen van noodhulp, en heeft haar politie bepaalde bevoegdheden verleend, en vooral het geweldsmonopolie. Politieonderzoekers bestuderen de wijze waarop de politie de haar toebedeelde rol vervult en met welk resultaat. Voor studies naar het resultaat van politiewerk is het Kansas City Preventive Patrol Experiment in de VS in 1972-1973 het voorbeeld van klassiek pionierswerk. De uitkomst deed, ook in Nederland, veel stof opwaaien: de onderzoekers vonden namelijk geen verband tussen de intensiteit van politiesurveillance en het criminaliteitsniveau. In Nederland deed Spickenheuer tien jaar later (1983) een soortgelijk onderzoek met voetsurveillance (het Osdorp-experiment) en vond een positief verband tussen politietoezicht en veiligheidsgevoel onder burgers.

Onderzoek naar veiligheidsbeleving was destijds nog vrij nieuw; de aandacht daarvoor ontstond in de tweede helft van de jaren zeventig (Fiselier, 1978; Van der Vijver, 1983, 1993). Sinds 1993 is subjectieve onveiligheid een vast onderdeel van de in dat jaar voor het eerst gehouden Politiemonitor Bevolking (sinds 2005: Veiligheidsmonitor Rijk). Zie ook de studies van Wittebrood (2008), werkzaam bij het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Waar voorheen de samenleving de politie vooral gecontroleerd wenste te zien via hiërarchische lijnen, krijgt zij nu ook via wetenschappelijk onderzoek kennis over het functioneren van de politie en haar resultaten. Maar de politie is zelf ook afnemer van onderzoeksbevindingen. In het themanummer 'Sociologie en Politie' van de *Sociologische Gids* uit 1978 merken Van der Vijver en Broer al op dat er behalve het (onthullende, controlerende) onderzoek naar de politie ook een veld is ontstaan dat bestaat uit onderzoek voor (ter ondersteuning van) de politie. Uiteraard is er geen scherpe grens tussen beide; veel politiestudies omtrent de algemene politiefunctie zijn zowel onthullend als relevant voor politiebeleid (cf Huberts, 2005: 8).

Te onderscheiden, maar niet te scheiden, hoofdthema's in dit eerste veld van politiestudies zijn:

(a) De uitvoering van politiewerk en hoe zich die verhoudt tot staand beleid en geldende rechtsregels (in Nederland bijv. Gunther Moor, 1986; Naeyé, 1989; Aalberts, 1990; Naeyé e.a. 2004; Timmer, 2005). We zouden dit de klassieke onthullende traditie kunnen noemen, in de traditie van Reiss en andere hiervoor genoemde pioniers en later ook aansluitend op studies over *street-level bureaucracy* van Prottas (1979) en Lipsky (1980). Zie voor Nederlandse studies naar de uitvoering van beleid ook Derksen en Korsten (1988).

(b) Resultaat van politiewerk in termen van objectieve en subjectieve veiligheid, waaronder aandacht voor zogenoemde *best practices* (in Nederland bijv. Lissenberg, 1979; Cachet, 1990; Van der Vijver, 1993; Van der Torre, 1999; Adang en Cuvelier, 2001; Bervoets 2006; Wittebrood, 2008).

(c) Veranderingen, met name die welke zijn geïnitieerd door het (politie)management zoals informatiesystemen, gebiedsgebonden politiewerk of prestatiecontracten, en gevolgen daarvan voor de uitvoering en eventueel het resultaat van politiewerk (in Nederland bijv. Stol, 1996, 2004; Braun, 1999; Treur, 1998; Kerstens e.a., 2008).

Dit eerste veld van politiestudies is nauw verwant aan en hier en daar onderdeel van bestuurskunde en managementwetenschappen. Het gaat bij bestuurskunde om de organisatie van het

bestuursbestel, de politiek-bestuurlijke sturing - en dus om de totstandkoming van en besluitvorming over beleid, om de uitvoering en evaluatie -, en om het feitelijk extern en intern functioneren van overheidsorganisaties en het optreden van ambtenaren. Denk bij voorbeeld aan studies als van Huberts en Van den Heuvel en bundels als die over *'Uitvoering van overheidsbeleid'* (Korsten en Derksen, 1986) en latere studies naar politiemangement (zie ook hierna).

2.2 *Politiestudies en de justitiële politiefunctie*

Omdat politiewerk draait om *rechtshandhaving* hebben veel politiestudies ook een juridische component. Dat geldt vooral voor politiestudies naar *de justitiële politiefunctie*.

Dit tweede veld van politiestudies is expliciet gericht op opsporings- of researchewerk. Daarnaast is minder wetenschappelijk onderzoek verricht dan naar de algemene politiefunctie.

Hiervoor zijn verschillende verklaringen te geven: het overgrote deel van de politiecapaciteit wordt ingezet voor algemene politietaken, de samenleving heeft vaker te maken met geüniformeerde politiemensen dan met rechercheurs, justitiële politiediensten zijn geslotener dan de algemene, en het researchewerk is begrijpelijk minder transparant voor de samenleving.

Pioniers in onderzoek naar de justitiële politiefunctie vinden we vooral in de V.S.. Hun werk past in de onthullende traditie. Skolnick (1966) opent de rij met *Justice Without Trial*, waarin hij laat zien hoe politiemensen werken in het spanningsveld tussen (wettelijke) voorschriften en doeltreffend optreden, waarbij zij zich niet zelden eerder laten leiden door politiewaarden dan door het legaliteitsbeginsel. Daarop volgen Greenwood e.a. (1977), Sanders (1977), Manning (1980) en in Canada Ericson met *Making Crime* (1981), waarin hij onder meer uiteenzet hoe politiemensen, en lang niet altijd met de wet als enig richtsnoer, bepalen welke gevallen criminaliteit worden en welke niet. In Nederland deden Fijnaut (1971) en later Koolen (1985) onderzoek naar het aangifteproces. Van de Bunt en Rademaker (1992) en In 't Velt (1999) verrichtten onderzoek naar recherche en informatiegebruik bij het oplossen van delicten. Poot e.a. (2004) schetsten een beeld van de researchepraktijk in brede zin. Zij bekijken het werk van rechercheurs als informatiewerk dat niet alleen moet leiden tot bewijs maar ook tot 'het verhaal' dat bij een delict hoort. De studie is niet zozeer onthullend maar heeft meer een technisch karakter (hoe krijgen rechercheurs de bewijsvoering rond?). Daarnaast zijn er specifiekere studies verricht zoals naar de relatie tussen politie en jeugd, speciaal de omgang van rechercheurs met aangehouden jongeren (in de beginjaren bijv. Buikhuisen, 1965; en Andriessen; 1976).³

Het invloedrijkste onderzoek naar het doen en laten van rechercheurs in Nederland is ongetwijfeld het rapport *Inzake opsporing* van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (1996). Het leidde tot het wettelijke regelen van bijzondere opsporingsbevoegdheden (Wet Bijzondere Opsporingsbevoegdheden) en gedurende langere tijd tot een extra terughoudend opererende recherche (zie een themanummer van Bestuurskunde). Dat rapport bevat overigens niet alleen een beeld van het opsporingswerk maar gaat ook over de criminaliteit waarop dat werk betrekking heeft, en heeft dus deels het karakter van criminologisch onderzoek.

³ Buiten beschouwing blijven hier de kleinere onderzoeken naar het functioneren van de recherche welke onderdeel zijn van interne verbeterprocessen.

Jeugd(criminaliteit) neemt in het veld van justitiële politiestudies een nadrukkelijke plaats in. Genoemd werd reeds het werk van Buikhuisen en Andriessen. Naderhand is het thema jeugd en politie door een groot aantal politieonderzoekers verder uitgewerkt, met frequent aandacht voor jeugd uit minderheidsgroepen (bijv. Matthijs, 1982; Van der Hoeven, 1986; Coppes e.a., 1997; Bervoets, 2006).⁴

Aan dit veld van politiestudies grenst *criminologisch onderzoek*, in het bijzonder criminaliteitsanalyses. Vaak is criminologisch onderzoek gericht op daden en daders en is het aan anderen om de verbinding te leggen met justitieel politiewerk. Toch zijn er ook criminologische studies met expliciet aandacht voor het functioneren van de politie (bv. Klerks, 2000; In 't Velt, 2003; Van Wijk, 2005; Van Wijk e.a., 2007). De aandacht gaat dan niet zozeer uit naar hoe rechercheurs afzonderlijke zaken oplossen, zoals in de onthullende traditie, maar meer naar behaalde of beoogde effecten van justitieel politiewerk en rechnerstrategieën.

Hoofdthema's in het justitiële veld van politiestudies zijn:

(a) Hoe politiemensen delicten oplossen (bijv. Van de Bunt en Rademaker, 1992; In 't Velt, 1999; Poot e.a., 2004). Centrale thema's zijn informatiegebruik en het spanningsveld tussen het oplossen van delicten en rechtsregels. In die zin is er een directe lijn van Skolnicks pionierswerk *Justice Without Trial* (1966) naar het werk van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (1996).

(b) Aard en omvang van criminaliteit en de daarmee verband houdende criminaliteitsbestrijding door politie en justitie (bv. Klerks, 2000; In 't Velt, 2003; Van Wijk e.a., 2007). Nadrukkelijke aandacht vanuit deze invalshoek krijgt jeugdcriminaliteit en het daarmee verbonden politieoptreden (bv. Matthijs, 1982; Van der Hoeven, 1986; Coppes e.a., 1997; Mali e.a., 2005; Bervoets, 2006).

(c) Werkzaamheid van specifieke (nieuwe) politiemethoden, zoals bepaalde verhoor- en opsporingstechnieken (bijv. Broeders, 2003; Smets en Vrij, 2008).

Dit tweede (justitiële) veld van politiestudies is nauw verwant aan criminologie, rechtswetenschap en raakt op diverse plaatsen aan technische wetenschappen.

2.3 Politiestudies: bestuur en management

We komen nu bij een derde veld van studies, waarbij het perspectief van politieke sturing en management van leidinggevende politiefunctionarissen centraal staat. Dit derde veld van politiestudies heeft wellicht nog explicieter dan de eerder genoemde twee velden een verwantschap met bestuurskunde en managementwetenschappen. De bestuurskunde is het vakgebied dat zich bezig houdt met de inrichting en het functioneren van het openbaar bestuur en daar hoort de politie ook bij.

Kijken we vanuit vraagstukken van bestuur en management naar de politie in brede zin dan springen enkele deelgebieden binnen dit derde veld in het oog, zoals de studie van de politie in de rechtsstaat, en van het politiebesteding en het bestel in verandering, naar de democratische sturing en controle in regionale en lokale studies, naar politiek bestuur en politiemangement,

⁴ Er is ook een groot aantal puur criminologische onderzoeken verschenen over jeugd, maar die betreffen niet het functioneren van de politie en vallen derhalve buiten het domein Politiestudies. De politie maakt natuurlijk wel gebruik van inzichten die in dergelijke onderzoeken zijn opgedaan.

naar de rol van de politie onder bijzondere omstandigheden en crisismanagement, en naar machtsbederf en integriteit (Muller, 2004; Michiels en Muller, 2006; Muller e.a., 2009; Muller, Rosenthal en De Wijk, 2008). Daarmee komen we tot *vijf deelgebieden* binnen dit derde veld politiestudies.

(a) *Onderzoek naar de plaats van de politie in de rechtsstaat, het beleid en het politiebestedel*

Politiemensen functioneren in een rechtsstaat en daarbinnen in een politiebestedel. Over de dynamiek in de rechtsstaat en het gewenste politiebestedel is de voorbije periode veel discussie gevoerd. We komen dan ook bij juridische reflecties op ‘politie en rechtsstaat’, controle over de politie, en veiligheid en privacy (o.a. Elzinga e.a., 1998; Royakkers, 1997; Muller e.a., 2008) en bij bestuurskundige en politiek-wetenschappelijke studies naar de politiewetgeving en het politiebestedel. Daarbij gaat het om studies naar besluitvorming over politiewetgeving (Ringeling, 1985; Rosenthal 1987; Cachet, 1994), naar invloedsprocessen bij besluitvorming over het politiebestedel of aspecten daarvan (Peters, 1999), naar de rol van ‘Haagse machten’ in de besluitvorming over de positie van de politie op Schiphol (Van Putten, 1980), naar reorganisatie van het politiebestedel (Gooren en De Swaan, 1995), en naar terrorisme en politieke verantwoordelijkheid (Muller, 1994; Muller, Rosenthal en De Wijk, 2008). We geven enkele voorbeelden.

In opdracht van de secretaris-generaal voor vernieuwing van de rijksdienst, Roel Bekker, is in 2009-2010 een onderzoek verricht naar de voortgang van en samenwerking bij kabinetsprogramma’s sinds het aantreden van het kabinet-Balkenende-IV. Een van de werkhypothesen was dat de interdepartementale samenwerking beperkt zou zijn als gevolg van bureaupolitieke strijd. Ambtenaren van verschillende departementen zouden geneigd zijn om hun eigen koninkrijkes centraal te stellen en van daaruit anderen de maat nemen. De verkokering zou de voortgang van de voorbereiding van kabinetstandpunten ernstig remmen. Korsten, De Jong en Breed (2010) laten echter zien dat daarvoor bij actuele kabinetsprogramma’s nauwelijks reden was. Bij nieuwe programma’s krijgen ambtelijke ‘vested interests’ weinig kans. Het programma ‘nationale veiligheid’, een van de cases, bleek tamelijk voortvarend ontwikkeld te zijn. Programma’s kenden vooral voortgang als de bestuurlijke verantwoordelijkheid duidelijk belegd was, de aandacht van het bestuur voor de programmaontwikkeling aanwezig was en het programma prioriteit had en planmatig was aangepakt (mensen, middelen, mijlpalen aangegeven). Komen deze omstandigheden samen dan krijgt vertraging als gevolg van verkokering weinig kans.

Het onderzoek toont overigens dat het kabinet in het programma bezig was met analyses van ‘dreigingen’ en ‘capaciteiten’. Veiligheid heeft zich breed ontwikkeld. Er is ruimte voor fysieke, sociale en individuele veiligheid, en in feite voor zaken als een omvangrijke griepandemie, oliecrises, de wenselijkheid van continuïteit in de vitale infrastructuur, etc.. Ook bedreigingen worden in brede zin in kaart gebracht, niet slechts door de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) (uitvoerder: Korsten, De Jong en Breed, 2010).

Intussen wordt ook veel (ander) beleidsevaluatieonderzoek verricht, onder meer door het WODC. Dat onderzoek, dat niet zozeer betrekking heeft op beleidsprogramma’s maar meer op projecten, geeft aanleiding om te spreken over goed en minder goed doordacht beleid. Lang niet alle beleid blijkt het beoogde effect te hebben. Beleid moet dus beter gefundeerd worden; ‘*evidence based policy*’ is de eis, aldus WODC-directeur Frans Leeuw (2008). Hij geeft in zijn Maastrichtse oratie voorbeelden van het ontbreken van deze eis. Vaak wordt ‘de gok gewaagd’. Beleidscharlatanerie en beleidshomeopathie zijn in ‘Den Haag’ niet altijd ver weg. De in Maastricht werkzame criminoloog Nelen (2008) wil de redelijkheid van de eis niet

helemaal ontkennen maar acht de verwachtingen over het streven naar ‘*evidence based policy*’ wel erg hoog gespannen. Steeds vooraf zekerheid verkrijgen over ‘maatregelen die werken’ acht hij niet goed mogelijk. Van Gunsteren (2011) sluit daarop aan in zijn ‘*Zeker weten – Omgaan met verrassingen, falen, onwetendheid*’.

Afgezien van deze grote woorden, moet worden vastgesteld dat op het terrein van politie en veiligheid sprake is van allerlei *instrumentgericht onderzoek*, zoals naar de zinvolheid en betekenis van cameratoezicht (Kerstens en Stol, 2007; COT, 2008) of de betekenis van straatverlichting als mechanisme voor gedragsregulering en situationele preventie (Van der Knaap en Bogaerts, 2007). Tot deze categorie rekenen we ook onderzoek naar aantal en herkomst van coffeeshopklanten (COT, 2008).

(b) Onderzoek naar bedrijfsvoering bij de politie

Door economen en anderen is wel onderzoek gedaan naar de bedrijfsvoering bij de politie (Steunenberg, 1985; Cleuver en Blank, 2006; Van Sluis, 2002). We pakken er een studie uit.

Boorsma en De Vries (1987) kregen jaren terug de opdracht om te kijken hoe de bedrijfsvoering bij de politie te verbeteren was. Daarbij dacht men aan maatregelen die technisch mogelijk waren en geen wetswijziging zouden impliceren. Ze stelden zich ten doel 100 maatregelen te bedenken om de effectiviteit en de doelmatigheid van de politie te vergroten. Effectiviteit verwijst naar de verhouding tussen ‘output’ en ‘outcome’, dus tussen prestaties (lees resultaten) en wat het doel achter het beleid was, dus het bereiken van gewenste effecten en het vermijden van ongewenste effecten. Doelmatigheid betreft de verhouding tussen middelen (onder meer personeel en materieel) en output (prestaties).

Dat is geen eenvoudige kost want ga bij voorbeeld maar eens de bijdrage van de politie aan de rechtsorde meten. Daarom hebben de onderzoekers zich geconcentreerd op doelmatigheidsbevordering, want daarop is meer greep te krijgen. De maatregelen zijn gegroepeerd naar categorieën. De eerste categorie betreft maatregelen van concentratie of deconcentratie. Centrale inkoop is hiervan een voorbeeld. We bevinden ons daarmee op het terrein van ‘shared services’, een gebied dat later, na 2000, bij de politie nog de gemoederen zou bezig houden. De tweede categorie betreft de samenstelling van het takenpakket en het daarmee samenhangende principe van het profijtbeginsel. Ten derde zijn er maatregelen mogelijk die de verhouding tussen input en output betreffen, in de wandeling de ‘werkmethoden’ betreffend. Daarnaast zijn er nog specifieke maatregelen denkbaar op het vlak van materieel en personeel. Wat leren ervaringen?

Een van de curieuze waarnemingen betreft de verhouding tussen vraag en aanbod, een thema uit de eerste categorie. Bekend is dat een groot aantal politiemensen overdag politiediensten verricht. Dan is de bezetting zelfs maximaal. Bovendien volgt de bezetting het patroon van een werkweek, dus van maandag tot en met vrijdag. Maar de criminaliteit, en andere politieinzet vragende activiteiten zoals evenementisme of voetbal ‘hooliganisme’, voltrekken zich niet in de reguliere werkuren maar juist daar buiten, in de avonduren en ‘s nachts, en ook in de weekeinden. Een mogelijkheid is dan van politiemensen te vragen juist ook meer actief te zijn op tijdstippen dat een bepaalde criminaliteit of ander normoverschrijdend gedrag zich voltrekt of kan voltrekken. Dienstroosters moeten dan worden aangepast en er moet een beloningsstructuur komen die werken in de nacht of in weekenden niet beschouwt als bijzonder.

Ten tweede wijzen de auteurs op de samenstelling en de bekostiging van het takenpakket. Als de politie overbelast is, zijn er vier manieren om de stress tussen werk en middelen te verminderen:

a) het afstoten of anders prioriteren van taken;

b) het meer doorberekenen van kosten aan derden (profijtbeginself; denk aan het openen van woningen in geval men een sleutel kwijt is geraakt; assistentie van deurwaarders, etc.);

c) meer uitbesteding;

d) meer samenwerking tussen politieorganisaties onderling of tussen de politie, brandweer en particuliere beveiligingsorganisaties.

De derde categorie betreft 'werkmethoden'. Eenmanssurveillance is goedkoper dan twee mans(auto)surveillance maar dat brengt dan weer andere kosten met zich mee. Personele maatregelen werken snel in op de efficiency omdat het grootste deel van de politiebegroting personele kosten betreft. De overheveling van werk van hoofdagenten naar hulpagenten kan veel besparing opleveren (Boorsma en Bokkes, 1991).

Recent doen zich nieuwe vraagstukken van bedrijfsvoering voor. Wat is de criminaliteitsverwachting van morgen? In het westen een stijgende kans op inbraken na acht uur in de avond, rond middernacht wordt onrust verwacht in het oosten. Met behulp van computerprogramma's valt tegenwoordig het aantal misdrijven als wolkjes te voorspellen op basis van cijfers uit vorige jaren, per dag en uur in de week. Analisten bij politiekorpsen, zoals in Midden- en West-Brabant werken hiermee. Ook buiten Nederland wordt geëxperimenteerd met *predictive analysis of crime forecasting*. Het gaat om het voorspellen van misdaadtrends om politiepersoneel gericht te kunnen inzetten.

De Koning (2010) komt met een overzichtsstudie. Hij laat zien dat slachtoffers van misdrijven worden aangemoedigd om aangifte te doen. Dat heeft grote gevolgen. Jaarlijks blijven om en nabij 700 duizend aangiftes liggen, waarvan vermoedelijk 150 duizend niet zo moeilijk op te lossen zouden zijn, omdat de dader bekend is. Waar dat mee van doen heeft? De politie wijst op personeelsgebrek, maar ook op werkdruk en bureaucratie. Minder werkdruk? Minder invullen van documenten? Het werk anders inrichten is maar een aspect. Er wordt ook melding gemaakt van versnippering en van gebrek aan expertise op bepaalde gebieden en van ander management.

De Koning signaleert bovendien de tendens om veiligheid als een beheersprobleem te zien en de oplossing te zoeken in meer regels en intensievere controle. Door meer regels op nieuwe gebieden wordt steeds meer gedrag gecriminaliseerd en dan komt de vraag op wat de werkelijke prioriteiten bij de politie moeten zijn. Welke aangiftes blijven wel of niet liggen?

De Koning laat ook zien dat er allerlei functies bijkomen in de veiligheidsarena's. Neem de communicatiefunctie. Bij de 26 politiekorpsen van Nederland liepen in 2010 442 communicatiemedewerkers rond. Daartoe behoren 'woordvoerders'.

(c) Onderzoek naar democratische sturing en controle in regionale en lokale verbanden

De politie functioneert ook in een nationale en regionale politiek-democratische context. Dat brengt ons bij studies naar regionale en lokale (democratische) sturing van de politie en veiligheidsvraagstukken. Denk daarbij aan onderzoek van de democratische inbedding van regionale politie (Koopman, 1998) en studies naar de verhoudingen tussen politie en andere loka-

le organisaties – zoals de brandweer – (Van Duin e.a., 2006), naar de driehoek tussen lokaal bestuur, openbaar ministerie en korpschef (o.a. Albert, 1994; Cachet, 1998; Cachet en Van Sluis, 1999; Huberts e.a., 2004), naar de wenselijkheid en inrichting van veiligheidsregio's, en naar grensoverschrijdende samenwerking tussen politiekorpsen en de rol van cultuurverschillen daarbij (Van Twuyver en Soeters, 1995; Spapens en Fijnaut, 2005; Rob, 2008).

Een thematiek wordt er hier uitgelicht. De Vuurwerkramp in Enschede en de cafébrand in Volendam hebben bijgedragen aan een dynamiek in de regionale en lokale veiligheidssector. Naar aanleiding van deze rampen en bezinning op veiligheid heeft de overheid vijftientig veiligheidsregio's gevormd. Meldkamers maken daar een onderdeel van uit (Wagenaar e.a., 2010). Waar komt dat streven uit voort?

In het rapport van de commissie-Oosting (2001) over de vuurwerkramp werd geconstateerd dat de hulpverleningsdiensten de communicatie onvoldoende op elkaar hadden afgestemd. De commissie komt met de suggestie dat een meldkamer het zenuwcentrum voor communicatie kan zijn. Daarop is bestuurlijke druk gevolgd om de meldkamers in één ruimte te vestigen. Dan zou het eenvoudiger zijn om informatie uit te wisselen en zo ook tussen medewerkers van alle disciplines: brandweer, politie en Geneeskundige Hulpverlening bij Ongevallen en Rampen (GHOR). De besturen van de veiligheidsregio's zijn daarop aan de slag gegaan. Maar dat leidde tot verschillende manieren om meldkamers in een ruimte te vestigen. Zo zijn de centralisten van brandweer, centrale post ambulancediensten en politie in een ruimte van een brandweerkazerne ondergebracht, onder formele leiding van de politie. Pas na enige tijd bleken de centralisten tot gezamenlijke werkrouines te komen. Amsterdam hield drie meldkamers, die ook met elkaar verbonden zijn. Deze verbinding leidde nog niet tot integratie van systemen en routines. Het uniformeringsstreven van de centrale overheid pakt lokaal dus nogal verschillend uit. De eenvormigheid is schijn. Toch gaat de beweging naar afstemming door, zodat de samenwerking bij grote incidenten verbetert (Wagenaar e.a., 2010; Van der Doorn e.a., 2001).

(d) Onderzoek naar sturingsconcepten, leiderschap en professionaliteit

Politiekorpsen zijn evenals andere organisaties organisatie-eenheden met een bepaalde configuratie (cf Mintzberg), dat wil zeggen met een structuur, ondersteunende eenheden, leiding, etc. Ze kunnen goed functioneren maar ook disfunctioneren. Er worden dan ook verandingsprocessen in gang gezet. Dus treffen we studies aan naar specifieke sturingsaspecten van politiekorpsen en veranderingen. Denk daarbij aan studies naar

- politiemangement in het algemeen (Rosenthal, 't Hart en Cachet, 1987, Heijder, 1989),
- het omgaan met nieuwe vraagstukken als bijvoorbeeld voetbalvandalisme (Cachet en Muller, 1991; Adang en Cuvelier, 2001),
- vakmanschap van politiebazen (Van der Torre, 2007, 2008);
- culturele diversiteit in instroom, binnenhouden en doorstroom van politiefunctionarissen (Van Twuyver, 1995), en
- naar het werken met bedrijfsplannen en andere maatregelen voor productiviteitsbevordering en prestatiesturing (Vollaard, 2003, 2004; Jochoms e.a., 2006; Van Sluis e.a., 2006) (zie ook het onderdeel: bedrijfsvoering).

In tal van studies is (de werkzaamheid van) een bepaald sturingsconcept het aangrijpingspunt. In de jaren zeventig was er bijvoorbeeld aandacht voor surveillanceplanning op basis van inzetstatistieken (Larson, 1972; Van der Meer en Karel, 1973; Chaiken, 1975), in recentere jaren voor sturen op basis van bestuurs- of prestatieafspraken (Treur, 1998; Vollaard, 2003;

Jochoms e.a., 2006) en nog recenter voor het sturen van politiewerk op basis van informatie (*Intelligence Led Policing – ILP*) (Ratcliffe 2008, Van Panhuis 2008). Dergelijk onderzoek start bij een bepaald sturings- of managementconcept. Vroeg of laat is doorgaans ook de uitvoering onderwerp van studie (*top down*), omdat men anders niet weet of de sturingsimpuls effectief is. Zo onderzocht Bervoets (2006) of interregionale uitwisseling van *best practices* (het sturingsconcept) effect had op de aanpak van de problematiek rond Marokkaanse jongeren.

Braun (1999) deed onderzoek naar sturingsperikelen in een politieorganisatie.⁵ Sommige studies zijn specifiek gericht op de vraag of het gelukt is een bepaalde werkwijze door te voeren, zoals gebiedsgebonden werken van de politie (Broer e.a., 1987; Horn, 1989; Cozijnsen, 1989; Van der Torre, 1999; Zoomer e.a., 2002). Veelal ging het hier om door werkgroepen of leidinggevenden bedachte werkwijzen. Echter, er is ook het zoeken naar van onderop groeiende goede praktijken, knelpunten, lessen en verbeteringen die ook door de politietop (h)erkend worden en tot reflectie over beleid aanzetten. Deze studies zijn onderzoeken in het voetspoor van een meer van onderop gerichte aanpak, namelijk de studie van het functioneren van politiemensen in de frontlinie. We geven enkele voorbeelden.

Tops e.a. (2006) behandelen de rol van stadsmariniers in de Rotterdamse veiligheidsaanpak. De stadsmariniers zijn de gangmakers in de frontlinie. Interventieteams worden ook een voorbeeld geacht van een vernieuwende uitvoeringspraktijk, die zich gaandeweg ontwikkelt. Deze teams worden niet bedacht maar ‘ze ontstaan’, ‘ze komen bovendrijven’ (Tops, 2007: 213). De bestuurlijke kern van het regime waarin interventieteams functioneren, wordt gevormd door gangmakers die een directe verbinding hebben tussen de bestuurlijke top en de concrete werkelijkheid van de straat. In Amsterdam is een wat andere ontwikkeling ontstaan. Gerritsen en De Lange (2007) en Steketeer (2007) maken gewag van een wat andere invalshoek, namelijk van ketenregie in Amsterdam bij de aanpak van jongeren als een slimme aanpak.

De studie van het werk van frontlijnwerkers ter uitvoering van overheidsbeleid (street-level bureaucrats) is in feite klassiek (verg. Prottas, 1979; Lipsky, 1980; Korsten en Derksen, 1986; Maynard-Moody & Musheno, 2003). Het thema is toenemend actueel als leidinggevenden de lokale expertise en professionaliteit van individuele politiemensen en teams willen (h)erkennen (Tops, 2007b).

In frontlijngerichte en andere studies bestaat uiteraard geregeld aandacht voor politiemangement, soms vanwege het aandeel dat ‘blauwe bazen’ (willen) hebben in het dagelijks werk in de frontlinie, soms omdat beleidsmaatregelen worden geëvalueerd (zoals het reeds genoemde gebiedsgebonden werken), soms omdat frontlijnwerkers beleidsvrijheid hebben en een eigen vrije ruimte in hun handelen invullen met informele normen en praktijken die uitgroeien tot al of niet goede voorbeelden (Gunther Moor, 1986; Tops, 2007a, b). In zekere zin kan men bijna *elk* onderzoek naar de uitvoering van politiewerk beschouwen als een (*bottom up*) evaluatie van politiemangement, omdat het werk altijd valt onder haar directe hiërarchische verantwoordelijkheid – en daarna onder de verantwoordelijkheid van de betrokken mi-

⁵ Een onderzocht politiekorps blijkt sturingsinstrumenten vaak in verkeerde situaties in te zetten of laat voor de hand liggende sturingsinstrumenten ongebruikt. Om het sturingspotentieel van de organisatie te verhogen, hanteert het management verschillende instrumenten, wat een averechts effect heeft. De subculturen binnen de politie beperken het vermogen om de politie te sturen. Er zijn de ‘street cops’ die het eigenlijke werk doen, de leidinggevenden (‘management cops’) en de ‘policy cops’ (gezichtsbepalende, beleids- en openiemaakende politiemangers) en die functioneren elk in een eigen cultuur en zijn ook gericht op verschillende doelstellingen. Dat moet doorbroken worden. Er is meer culturele consistentie nodig, wat bij kan dragen aan vermindering van communicatiestoornissen en botsing tussen ‘papieren’ beleid en de werkelijke praktijk. Ze schetst vier scenario’s voor ontwikkeling van een politiekorps die vechten om de voorrang. Een van die scenario’s richt zich op innovatie door prestatiebesturing. Dit scenario geeft botsingen tenzij er een verbinding komt van prestatiebesturing met decentrale ruimte voor handelen waarin professionals dus volop een eigen inbreng hebben en eigen keuzen kunnen maken (zie verderop).

nister. Zo gezien, zijn veel frontlijngerichte politiestudies een evaluatie van overheidsbeleid en -sturingketens.

Het doen en laten van de politiechefs zelf (hoe doen zij dat: leiding geven aan politiewerk?), is (nog) niet vaak het onderwerp van onderzoek. Dat is niet zo vreemd: hogere echelons zijn niet altijd even graag persoonlijk object van studie. Een klassieke empirische studie naar politiemangers is die van de Amerikaanse Reus-Ianni (1983) waarin zij de cultuur van politie-uitvoering en -leiding vergelijkt. Kort daarop verscheen, eveneens in de V.S., een bundel over politieleiderschap onder redactie van Geller (1985). In Nederland publiceerden Rosenthal e.a. in 1987 een politiek-bestuurlijke visie op politiemangement, mede gebaseerd op studieconferenties met politiechefs. Meer empirisch getinte onderzoeken waren er in die periode ook, zij het op kleine schaal en naar het functioneren van lagere chefs (Ingwersen 1989, Wierdsma 1989, Van Emmerik 1989). In 1999 publiceerde Braun haar antropologische onderzoek naar sturing in een heel politiekorps. Een studie naar het werk en opvattingen van de hoogste politiechefs in Nederland verscheen in 2003 van de hand van Boin e.a. (zie ook DeKimpe, 2006). Daarmee zijn politieonderzoekers doorgedrongen tot alle lagen van de politieorganisatie. Recente reflectie wijst in de richting dat 'blauwe bazen' meer oog moeten hebben voor wat op de werkvloer leeft en niet slechts voor 'top down'-sturing. Boven- en onderstroom moeten worden verbonden, heet het. Weg van de papieren wereld die los staat van de dagelijkse praktijk (Aardema, 2008; ook Van der Torre, 2007, 2008).

(e) Studies naar samenwerking en activering van burgerschap

In de periode 2006 - 2009 hebben pilots op het vlak van openbare orde en rechtshandhaving plaatsgevonden in een aantal multiculturele wijken: Holtenbroek in Zwolle; Oud Krispijn in Dordrecht; Wittevrouwenveld, Wyckerpoort, Limmen en Nazareth in Maastricht. Het ging daarbij om een ontwikkelingstraject naar actief burgerschap.

In de betrokken wijken is het 'traject' uitgevoerd door koppels van opbouwwerkers en wijk-agenten dan wel door teams waar steeds een wijkagent en een opbouwwerker deel vanuit maakten. De combinatie van politie en opbouwwerk is gemaakt vanuit de veronderstelling dat het bevorderen van sociale zelfredzaamheid deskundigheden vergt die de politie niet vanuit de opleiding noch vanuit werkervaringen heeft. Van oudsher heeft de politie juist de verantwoordelijkheid om zaken over te nemen op het moment dat bewoners niet verder mogen, durven of kunnen gaan. De politie lijkt echter van nature niet geneigd bewoners te ondersteunen bij het zelf zoeken van oplossingen. Het opbouwwerk heeft die intentie daarentegen juist wel en daar kunnen politiemensen wat van leren. Het opbouwwerk wil bewoners bijstaan bij het (te-)veroveren van competenties en zeggenschap in samenlevingszaken. Omgekeerd leren opbouwwerkers om te gaan met maatschappelijke behoeften aan veiligheid en met de normatieve oriëntaties die daarmee gepaard gaan.

Langs welke wegen is het mogelijk dat bewoners van multiculturele wijken en buurten op grond van hun eigen verantwoordelijkheid zorg dragen voor verbetering van de leefbaarheid en veiligheid in hun eigen woonomgeving? Met andere woorden, hoe bevorder je in multiculturele wijken en buurten actief burgerschap, ook in de zin van sociale zelfredzaamheid? (SMVP, 2010).

(f) Functioneren in bijzondere omstandigheden en crisismanagement

Politiewerk vindt niet altijd plaats onder reguliere omstandigheden. Burgers scheppen bijzondere omstandigheden want sinds 1960 zijn er steeds meer assertieve burgers gekomen, die soms overgaan tot negatieve zelfwerkzaamheid in de publieke ruimte, zoals blijkt uit rellen, opstootjes bij of rond evenement en andere ongeregelde heden. Ambulancediensten en politiemensen worden vaak gestoord in hun werk; ze krijgen met agressie te maken. Daarbij komt

dat de controle in en het toezicht op de publieke ruimte sinds 1960 zijn afgenomen (WRR, 2003; Van den Brink, 2006: 15).

Soms is sprake van werken in bijzondere omstandigheden als gevolg van rampen en gijzelingen (Rosenthal, 1984; Van Duin, 1992; Muller, 1994; Muller e.a., 2009). Dat brengt ons bij studies naar kritieke momenten, crises en crisismanagement. Denk daarbij ook aan andere studies, zoals naar preventie en het omgaan met bijzondere omstandigheden in casu risico-evenementen, bezettingen, incidenten, rellen, onlusten, ongeregeldheden, terrorisme en ernstige verstoringen van de openbare orde. Dergelijke studies worden onder meer verricht door het Crisis Onderzoeksteam (COT; zie o.a. Rosenthal, 1984; COT, 1998, 2002, 2005; 't Hart e.a., 1990; Boin, e.a., 2000; Muller e.a., 2003, 2004, 2009). Ook te noemen is hier de aanspreekbaarheidsproblematiek (Spier, 2002).

Niet zelden zijn het studies die een functie vervullen in de publieke verantwoording, zoals inzake de Herculesramp in Eindhoven, de Bijlmerramp in Amsterdam, de vuurwerkcrisis in Enschede en de cafébrand in Volendam. In deze studies is over het algemeen niet alleen de rol van politie aan de orde maar ook die van vele andere diensten en van politieke bestuurders. Zo lag de Rotterdamse burgemeester Aboutaleb onder vuur na de strandrellen op een dancefestival in Hoek van Holland (Muller e.a., 2010). Hij hoefde het veld niet te ruimen maar korpschef Meijboom trad enige weken na het verschijnen van het rapport terug. Bekend is ook het eerdere vertrek van korpschef Brinkman.

Meer in het algemeen zijn er studies gedaan naar de toename in de val van burgemeesters na 2000 in vergelijking met het decennium ervoor en naar de verklaring van gedwongen vertrek of vertrok 'onder druk' (Korsten en Aardema, 2006) en onrust aan de top (Zannoni, 2009; Vuijsje, 2006). Opvallend is dat burgemeesters soms na een crisis moeten vertrekken (burgemeester Ouwerkerk, Groningen; burgemeester IJsselmuiden, Volendam) en soms niet (burgemeester Rombouts, Den Bosch; burgemeester Mans, Enschede).

(g) Studies naar (praktische) ethiek bij de politie

Er bestaat meer onderzoek, zoals naar de omvang in het voorkomen van fraude, corruptie, machtsbederf, intimidatie en andere normoverschrijving, het vraagstuk van klokkenluiders, de noodzaak en inhoud van preventie en meer algemeen van 'integriteitsbeleid' en voortgang daarin (o.a. Sherman, 1974, 1978; Huberts, 1998, 2005; Villiers, 1997; Huberts e.a., 1999; Van den Heuvel & Lamboo, 2001). Binnen dit terrein bestaat aandacht voor o.a. ethische codes en de beperkingen hiervan.

De diender die zelf hard drugs koopt om boeven te vangen, kan dat? Undercover gaan, kan dat? Deze methoden en de gevaren van wat heet 'drank, dubbeltjes, dames en andere risico's' heeft de politiedienst niet onberoerd gelaten. Voorstanders spraken over de ethische toelaatbaarheid van bepaalde meer of minder buitenissige opsporingsactiviteiten, anderen over ontoelaatbaarheid (Legebeke, 1985). Dat brengt ons bij het veld van studies naar *de (praktische) ethiek bij de politie*.

In het algemeen is integriteitsbevordering van een politieorganisatie mogelijk langs een aantal lijnen (Korsten en Van Zanten, 1989). Te noemen zijn:

- de lijn van de wetgever (de politie moet zich aan de strafwetgeving en andere wetten houden);

- door een bepaalde organisatie-inrichting van een korps (o.a. door scheiding van functies die niet samen mogen gaan, door nadere omschrijving van eisen voor bepaalde functies);
- door korpsbeleid en interne proclamatie van praktische regels en afspraken (over bij voorbeeld het ‘onder beheer houden’ van cocaïne om boeven te vangen) (in casu door ethische codes);
- door cultuurbevordering pro integriteit; en
- door de ‘deliberatieve aanpak’ en dilemmatrainingen (leidinggevendenden moeten condities scheppen voor en aandringen op een veilige bespreking van ethische dilemma’s in concrete omstandigheden).

We komen op dit terrein ook studies tegen met titels als ‘*Morele competentie in organisaties*’ (Karssing, 2000), ‘*Integriteit in teams*’ (Straathof, 2005), ‘*De integere manager*’ (Kaptein, 2002), en ‘*Integriteit in bedrijf, organisatie en openbaar bestuur*’ (Jeurissen en Musschenga, 2002). De titels geven aan dat integriteit niet slechts een zaak is van een organisatie en een intern beleid maar ook van individuen, teams en leidinggevendenden. Integriteitsbeleid staat niet op zichzelf want er is een verbinding met New Public Management. Te ver doorgevoerde zake-lijkheid kan aanleiding geven tot integriteitsproblemen (Kolthoff, 2007).

Er bestaat meer onderzoek, zoals naar de omvang in het voorkomen van fraude, corruptie, machtsbederf, intimidatie en andere normoverschrijving, het vraagstuk van klokkenluiders, de noodzaak en inhoud van preventie en meer algemeen van ‘integriteitsbeleid’ en voortgang daarin (o.a. Sherman, 1974, 1978; Huberts, 1998, 2005; Villiers, 1997; Huberts e.a., 1999; Van den Heuvel & Lamboo, 2001). Binnen dit terrein bestaat aandacht voor o.a. ethische codes en de beperkingen hiervan.

Hoe staat het met de klokkenluidersregelingen bij de politie? De rechtsbescherming voor ambtenaren is in de nieuwe klokkenluidersregeling voor rijk en politie slecht geregeld. Het melden van misstanden gaat nog steeds gepaard met veel obstakels. Een algemeen meldpunt ontbreekt. Ook ligt de bewijslast nog steeds bij de klokkenluider in plaats van bij de werkgever. Dit stellen Huberts en De Graaf (2010) in hun onderzoeksverslag *Klokkenluiden en veiligheid*.

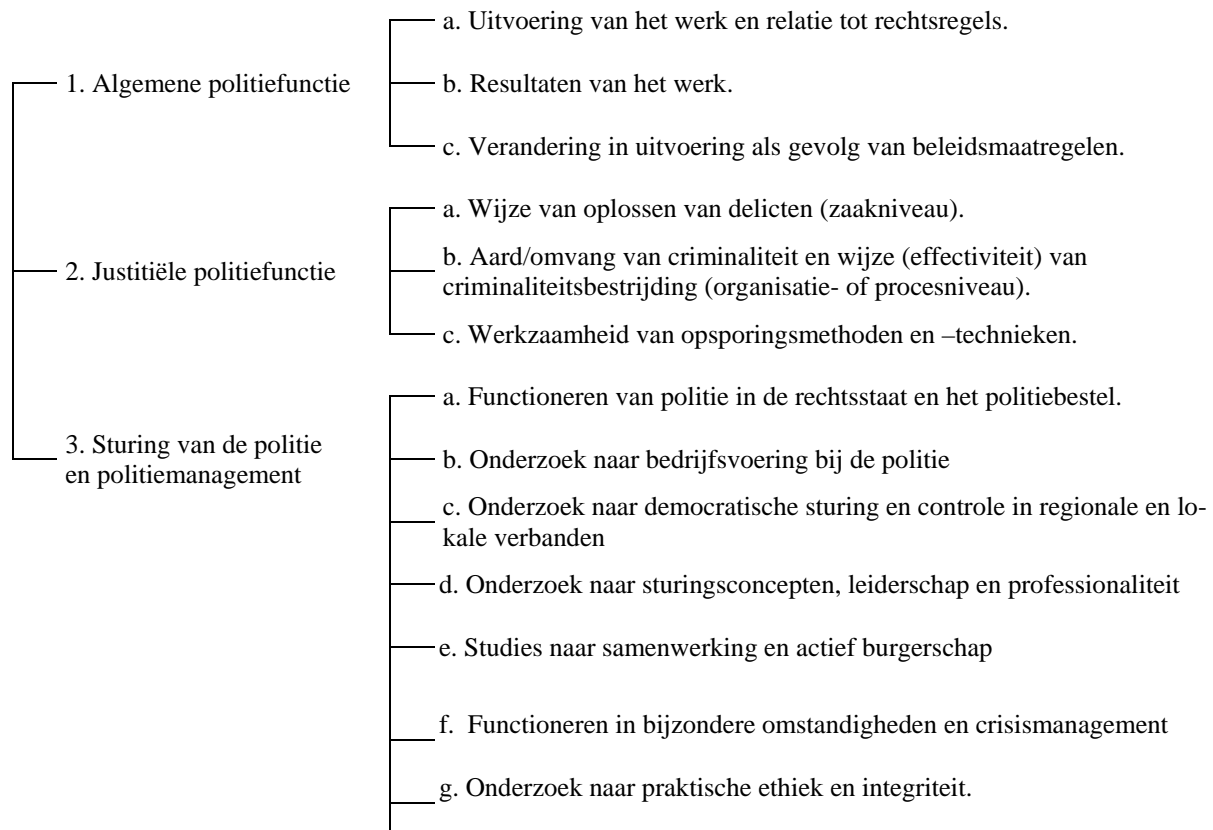
‘De discussie beperkt zich tot geneuzel over het maximum aan vergoedingen voor juridische bijstand voor de melder. Maar die bewijslast is veel belangrijker. Probeer bij het mislopen van een promotie of bij ontslag maar eens aan te tonen dat er een relatie ligt met een melding die je hebt gedaan’, aldus De Graaf. De onderzoekers pleiten ook voor een algemeen onafhankelijk meldpunt voor klokkenluiders. ‘Zeker als het gaat om publieke belangen als veiligheid en integriteit’ zou deze instantie ‘verregaande bevoegdheden’ moeten hebben om meldingen te onderzoeken of laten onderzoeken. Een dergelijk instituut kan onderzoeken of de melding grond is en betrokkenen adviseren en eventueel doorverwijzen.

Uit het onderzoek blijkt verder dat een op de drie ambtenaren geen melding maakt bij het signaleren van een gevaarlijke situatie in hun werkomgeving. Potentiële klokkenluiders worden vermoedelijk afgeschrikt door bekende klokkenluiders als Ad Bos (bouwfraude) en Paul Schaap (onveiligheid kernreactor Petten). Beiden kwamen na melding van een misstand zowel in financiële als juridische problemen. De Graaf en Huberts waarschuwen dat Nederland wellicht de regeling pas aanscherpt als het te laat is. ‘Opvallend is dat in landen met de meest vergaande klokkenluidersregelingen, een veiligheidsincident of ramp de directe aanleiding was.’

Hiermee is een globale schets gegeven van richtingen en variëteit in het domein politiestudies. Als basaal ordenend principe is gehanteerd de aan de politieorganisatie ontleende indeling in algemene politiefunctie, justitiële politiefunctie, en sturing en politiemangement. Wie een bepaald politiethema bestudeert (bijv. hangjongeren, zedendelicten, georganiseerde criminaliteit, *intelligence led policing*, cyberpesten) kan zich begeven op verschillende van die drie velden, soms zelfs in een en hetzelfde onderzoek. Desalniettemin kan het overzicht dienen om het veld van politiestudies op hoofdlijnen te overzien.

Resumé

Figuur 1: Hoofdlijnen in politiestudies

In figuur 1 staat het overzicht schematisch samengevat. In die figuur kan men verandering in de uitvoering van het werk (1c) en sturing in politiekorpsen (3c, 3d) zien als twee kanten van dezelfde medaille: het verschil wordt bepaald door de primaire invalshoek van de studie (uitvoering of sturing).

Dit overzicht kan in dit kader niet geheel uitputtend zijn. Voor beschouwingen over nog andere accenten en witte vlekken wordt verwezen naar de literatuur (bijv. Huberts, 2005).

Belangrijke auteurs op het gebied van politiestudies

Welke auteurs en docenten zijn nu met name actief op de kernthema's? Aan te geven is wie zich met name op het terrein van politiestudies begaven resp. begeven door vele publicaties. We geven enige namen die de lezer in het voorgaande al enkele keren is tegengekomen. Dat zijn in willekeurige volgorde: *Jan Naeyé, Cyrille Fijnaut, Bob Hoogenboom, Maurice Punch, Leo Huberts, Erwin Muller, Frank Bovenkerk, Lex Cachet, Kees van der Vijver, Henk van de*

Bunt, Hans Boutellier, Monica Den Boer, Gabriël van den Brink, Toine Spapens, *Wouter Stol*, Edward van der Torre, Jan Terpstra, Ira Helsloot, Gerben Bruinsma, Karin Wittebrood. De cursief aangeduide namen zijn nadrukkelijk genoemd door Leo Huberts in zijn afscheidsrede ('Over blinde vlekken in de politiepraktijk en de politiewetenschap') als bijzonder hoogleraar Politiestudies en Veiligheidsvraagstukken aan de VU (2005: 8). De andere genoemden zijn allen hoogleraar of hoogleraar geweest (Punch, Bovenkerk) dan wel recent benoemd (Boutellier, Den Boer, Stol, Terpstra), of ervaren (gepromoveerd) docent/onderzoeker (Cachet, Van der Torre). Veel van deze namen zullen terugkeren in de volgende schets over ontwikkelingen in het object van onderzoek.

3. Ontwikkelingen in het object van onderzoek

De maatschappij verandert voortdurend en dus ook politiewerk. Politiestudies op hun beurt bewegen weer met die veranderingen mee, zij het dat sommige veranderingen meer het onderwerp worden van onderzoek dan andere. De volgende zes veranderingen hebben het politiewerk de laatste decennia misschien wel het sterkst beïnvloed:

1. multiculturalisering van de samenleving en politieorganisaties,
2. de ontwikkeling van samenleving en bestuur naar een risicomaatschappij die noopt tot signalering van voortekenen en risicomanagement in politieorganisaties,
3. meer aandacht voor prestatiesturing in interbestuurlijke betrekkingen en in korpsen en meer verantwoording,
4. de verbreding van het denken van criminaliteit naar veiligheid,
5. samenwerking met (keten)partners voor veiligheid,
6. de komst van nieuwe technologie (informatisering) en nieuwe criminaliteit.

Hoewel er diverse dwarsverbanden zijn tussen deze ontwikkelingen, worden ze hier omwille van de beknoptheid apart behandeld. Verderop zal informatisering verder doorgetrokken worden naar '*cybercrime analysis*' en denken in termen van '*cybersafety*'.

(1) Multiculturalisering

Multiculturalisering grijpt in op politiewerk omdat het leidt tot nieuwe problemen en verhoudingen tussen burgers. De politie moet helpen die te beheersen. Het gaat zowel om spanningen in de wijk (algemene politiefunctie) als om de oververtegenwoordiging van allochtonen in criminaliteit (justitiële politiefunctie). De politie is zelf eveneens partij omdat ook tussen politie en allochtonen spanningen bestaan.

Politieonderzoekers houden zich al decennia bezig met deze problematiek, eerst in de V.S. en Engeland en later ook in Nederland (vgl. Van der Hoeven, 1986; Vrij, 1991; Van Twuyver, 1995; Coppes e.a., 1997; Bovenkerk e.a., 1999; Blom e.a., 2005; Van den Brink, 2006b; Bervoets, 2006). Het aantal studies is zo groot dat een overzicht zich niet eenvoudig laat geven.

Vermelding verdienen wel de Brixton-rellen in Engeland in 1981, waarbij etnische minderheden zich tegen de politie keerden, en het naar aanleiding daarvan verschenen evaluatierapport (Scarman, 1982). Een conclusie uit het onderzoek luidde dat hard politieoptreden niet *de* oplossing is voor problemen die de politie heeft met etnische minderheden – een bericht dat een steun in de rug betekende voor het Nederlandse beleid van 'dichtbijpolitie'.

Nederland kreeg in Osdorp in 1998 overigens zijn eigen rellen tussen representanten van etnische minderheden en politie, met bijbehorend evaluatieonderzoek (COT, 1998).⁶ Die gebeurtenissen en dat onderzoek leidden overigens niet tot significante veranderingen in het Nederlandse politiebeleid. Maar onze ‘dichtbijpolitie’ en onze ‘overlegpolitie’ maakte wel dat in de zomer van 2010 de ANWB als waarschuwing aan reizigers naar het buitenland meegaf vooral te doen wat de politie in andere landen zegt. Ga niet in discussie want dat zou wel eens hogere boetes kunnen opleveren of zelf enkele nachties cel. Met de buitenlandse politie is niet zo te overleggen of zelfs te onderhandelen als met onze eigen politie (aldus de ANWB) Misschien is het softe imago van onze politie de oorzaak van de reacties van burgers naar politie, ambulance en brandweerpersoneel?

(2) Verbreding naar meer risico's in de risicomaatschappij

Een tweede belangrijke ontwikkeling betreft de enorme verbreding in het denken en handelen over rampen, rampbestrijding en ramppreventie en de rol van de politie daarbij naar *crises in de risicomaatschappij*.

Rampbestrijding verwijst naar het voorkomen van risico's, de voorbereiding op de bestrijding van rampen, de daadwerkelijke bestrijding zelf en de nazorg (Cachet e.a., 2005: 125). Rampbestrijding en -preventie was lang een hoofdaandachtsgebied van onder meer een gemeente, met name van de burgemeester. Als er al over crises werd gesproken, ging het over rampen. De verfijndere terminologie die later in zwang raakt om crises van elkaar te onderscheiden of ermee om te gaan, was er in 1950 of 1960 over het algemeen nog niet. Bepaalde kritieke momenten of crises kwamen ook niet voor en als ze voorkwamen, dacht men bijna dat het eenmalige of althans schaars zich voordoende ‘natuurverschijnselen’ waren, zoals de watersnoodramp in 1953. Gemeentebesturen betoonden zich niet erg pro-actief; hier en daar ontbrak een rampenplan en er werd niet altijd voldoende geoefend. Hier en daar was van een rampenplan zelfs geen sprake of was dit niet actueel (Van Duin, 1992).

Na 1960 heeft zich in Nederland geleidelijk een ontwikkeling voorgedaan die te duiden is als ‘*van klassieke ramp naar moderne crisis*’. Crisismanagement is een veel ruimer begrip dan ramppreventie en -bestrijding. Crisismanagement is een multisectoraal begrip, dat ook meer is dan de openbare orde handhaven en veiligheid brengen of behouden (Cachet e.a., 2005: 125). Een crisis wordt in heel veel gevallen in gang gezet door een ramp of een combinatie van rampen, maar nogal eens is een crisis het gevolg van een omstandigheid die op zichzelf nog geen ramp is of wordt (denk aan een gijzeling, of aan de dreiging van het overslaan van een epidemie vanuit het buitenland, of aan rellen of een moskeebrand). Veel rapporten van het Crisis Onderzoek Team getuigen daarvan. Denken en handelen in termen van kritieke momenten of een crisis vereist veel meer dan rampbestrijding.⁷ Politie en andere veiligheidsorganisaties moeten ook rekening houden met problemen in de voedselketen, psychocrises, besmettelijke ziekten, evenementen, kwetsbaarheden in informatiesystemen en telecommunicatieverstoringen. De Nederlandse samenleving is immers open en kwetsbaar gebleken voor allerlei soorten acties. Het is een ‘risk society’ geworden (Beck, 1996; Adam e.a., 2000; Drennan & McConnell, 2007). Vanuit dit perspectief ontstaat een neiging tot ‘veel beleid maken’, een opmars naar de veiligheids- en controlestaat.

De redenering achter de risicomaatschappij is grofweg als volgt. De samenleving krijgt te maken met toenemend aantal risico's en een variëteit aan risico's en (be)dreiging op het vlak

⁶ Frankrijk beleefde later de rellen in de buitenwijken (banlieues) van (o.m.) Parijs in 2005.

⁷ Voor een uitwerking zie publicaties van Rosenthal, 't Hart, Muller, Van der Torre e.a.

van onder andere klimaat, energie, bodem- en luchtverontreiniging, dierziekten.⁸ Soms is sprake van combinaties met gevolgen. Denk aan het betrekkelijke recente fenomeen van ‘witte marsen’ of ‘stille tochten’ om zo solidariteit en verzet te tonen tegen wanstaltige daden, zoals het ‘zinloos’ geweld dat onder andere Meindert Tjoelker dodelijk trof. Ook technologische en genetische ontwikkelingen zoals dierproeven (klonen) en genetische productmodificaties worden in dit ‘risk society’-perspectief meegerekend, zoals studies van o.a. het Rathenau-instituut laten zien.

Crises, zoals die welke het gevolg was van de verwoestende werking van de orkaan Katrina, die leidde tot de overstroming in New Orleans (USA), impliceren reacties achteraf in de vorm van enorme hulpprogramma’s en herstelwerkzaamheden. Herstel van infrastructuur van onder meer wegen, tunnels, dijken, spoorvoorzieningen, woningbouw, onderwijs- en winkelvoorzieningen duurt in dergelijke gevallen lang en is enorm kostbaar. Daarom wordt er wel voor gepleit om juist preventief actief te zijn, om betere *voorzorgsmaatregelen* te nemen en te komen tot uitgekiend ‘*risk management*’, aldus Daniels, Kettl & Kunreuther (2006) in een beschouwing over ‘*Lessons from Hurricane Katrina*’. Zie ook werk van Löfstedt (2005) over ‘*risk management in post-trust societies*’. Bij voorzorg staan we nader stil.

Zoals private bedrijven te maken krijgen met marktbewegingen en daar tijdig een inschatting van moeten maken, moeten overheidsorganisaties er ook rekening mee houden dat de samenleving niet stabiel is en zich niet slechts lineaire, goed waarneembare toekomsttrends voordoen waarop een politiek bestuur tijdig kan inspelen en de organisatie op kan inrichten. Preventie kan gevoed worden door niet alleen het waarnemen van zichtbare manifeste (niet-) lineaire veranderingen op het gebied van criminaliteit, klimaat, energie, mobiliteit, wonen, demografie, economie, ecologie en sociaal-culturele opvattingen. Het *waarnemen van voortekenen*, die nog niet omvattend en manifest zijn (en zeker als ze niet lineair zijn) is nog veel belangrijker omdat er dan tijd is om hierop in te spelen. Voortekenen die uitgroeien tot alom zichtbare tekenen die nopen tot actie zijn vaak de relevante. Men kan hier spreken over ‘*Managing the Unexpected*’ (Weick & Sutcliffe, 2001). Hier ligt ook een taak voor de politie (Korsten en Leers, 2005). Het detecteren van de relevantie van voortekenen voor het politiewerk, het interpreteren en duiden hiervan en het formuleren van handelingsalternatieven is mogelijk als methoden worden toegepast om voortekenen op te sporen die in de toekomst uitgroeien tot manifeste ontwikkelingen. Dat is zeker nog niet overal gemeengoed. Om voortekenen te zien, moet je methoden kiezen die dwingen ‘out of the box’ te denken, en die dus impliceren dat men zich losmaakt van heersende beleidsparadigma’s. Deze methoden zijn bekend maar worden nog niet vaak genoeg bij de politie toegepast (Korsten en Leers, 2005; Van ‘t Klooster, 2007)

Signaleren is in het algemeen ook in de dagelijkse arbeidspraktijk van politiemensen wel belangrijker geworden, zoals recent bleek in Utrecht. Innes heeft met zijn *Signal Crimes Perspective* de basis gelegd voor wat genoemd wordt ‘*reassurance policing*’ (Van Calster en Gunther Moor, 2007). Als er iets op straat gebeurt, dat gesignaleerd wordt, moet een onderscheid worden gemaakt in expressie (bijv. toename van graffiti die aanleiding is voor een signaal), inhoud (de betekenis die wordt gehecht aan het waargenomen; is iets bezwaarlijk of ergerlijk?) en effect (zich onveilig voelen?). Het opsporen van ‘*signal events*’ is belangrijk

⁸ Met crises als gevolg van aardbevingen, watersnood of droogte, dijkdoorbraken, calamiteiten met kerncentrales, industriële ongelukken zoals explosies, hotel- of cafébranden, een vuurwerkcramp of andere ontploffingen, vliegtuigrampen, problemen met chloortransporten en transportongelukken, zware en ernstige luchtverontreiniging, stroomstoringen, dierziekten (mond- en klauwzeer, vogelpest e.d.) maar ook met rellen, extremisme-uitingen, ordeverstoringen, gijzelingen, ontvoeringen, terroristische dreiging en aanslagen, bezettingen, incidenten, omvangrijk drugstoerisme, extreem huiselijk geweld, corruptie-aantijgingen van de politie, sociale spanningen in wijken of buurten, ‘zinloos’ geweld en bijvoorbeeld (sociaal) verzet tegen de ontdekking van de woonplaats van een pedofiel in de eigen wijk (zie publicaties van het COT).

omdat deze waarneming een verandering kan inluiden in wijken en buurten, zoals toename in verhuisgedrag, het bewerkstelligen van eigen richting of het optreden van rellen, en een verandering in de risicoperceptie. Gebleken is dat veel signalen niet betrekking hebben op criminaliteit maar op 'disorder', dat zijn inbreuken in de sociale orde. Deze signalen vormen niet direct inbreuken op het strafrecht. Denk aan het optreden van hangjongeren, drugsoverlast, straatvervuiling en subtiele intimidatie (Van der Torre, 2004).

Denken in termen van de risicomaatschappij heeft overigens voor- en nadelen. Voordelen zijn genoemd. Tot de nadelen kunnen behoren: a) door de onzichtbaarheid van bepaalde gevaren, ontstaat de mogelijkheid van overreactie en teveel beleidspreventie; b) wie alles wil regelen, begrenzen of verkleinen schiet ook tekort; c) het onderscheid tussen grote en kleine risico's kan vervagen waardoor niet meer duidelijk wordt wat prioriteit heeft, of het kleine gevaar teveel prioriteit krijgt (Hilhorst, 2001:28-29).

(3) Meer aandacht voor prestatiesturing en verantwoording

De politie kreeg en krijgt te maken met multi-culturalisering en de risicomaatschappij waardoor de agenda van de politie groter en voller werd. De effectiviteit van de politie daalde de afgelopen decennia echter, schrijft Van den Brink (2006: 22). Dus is daadkracht nodig. Hoe organiseren korpsen zich dan?

Hier deed zich duidelijk een ontwikkeling voor die men zou kunnen duiden als een veranderingproces.⁹ *New Public Management* (NPM) drong door tot de politie in de vorm van prestatiesturing en meer verantwoording. NPM is een verzamelnaam voor denkbeelden uit het wetenschappelijk circuit, die ervan uitgaan dat de kwaliteit van de publieke dienstverlening gebaat is bij heldere doelstellingen en afspraken, bij meetbare prestaties, transparantie en het afleggen van verantwoording (Barzelay 2001; WRR, 2004; Pollitt e.a., 2007; Noordegraaf, 2008;). Volgens NPM kan de publieke sector leren van de private sector door 'bedrijfsmatig(er) te werken'. Prestatiesturing is een voorbeeld van een mechanisme dat hierin past.

NPM is niet alleen overgenomen in politieorganisaties maar in de betrekkingen tussen het departementaal bestuurlijk niveau en politiekorpsen. In de aanloop daartoe is kritiek geuit. Welke?

Karin Wittebrood (2002) wijst op het fenomeen van de prestatieparadox. Ze onderkent meerdere van dergelijke paradoxen. Een voorbeeld. Een betere registratie van delicten zal leiden tot een vanzelfsprekende stijging van de door de politie geregistreerde criminaliteit maar vervolgens ook tot een geringer percentage opgehelderde delicten en dus een kleinere pakkans. Zo doe je iets goeds (registratie) maar je brengt als politie jezelf maatschappelijk in problemen (minder ophelderingen). Hoe verfijnder je registreert, hoe meer de criminaliteit stijgt.

Prestatiesturing raakte aan de emoties bij de politie (Hoogenboom, 2006). Prestatiemeting zou teveel focus geven op bekeuringen en verwaarlozing van niet-meetbare effecten tot gevolg hebben. Prestatiesturing zou voorts leiden tot perverse effecten, mede vanwege informatieasymmetrie: de 'opdrachtnemer' (het korps) werkt mogelijk niet in het belang van de 'opdrachtgever' of principaal (de minister) omdat de belangen verschillen, en de opdrachtgever is niet goed in staat dit goed waar te nemen en te voorkomen.

Prestatiesturing is volgens sommige critici moeilijk want de politie is niet echt te vergelijken met een bedrijf dat op winst gericht is. Niet alle doelen of doelstellingen laten zich vangen in

⁹ We werken prestatiesturing als veranderingsproces niet uit maar stellen wel vast dat hier liggen wel openingen voor verder onderzoek.

kwantitatieve termen. De neiging kan bestaan bij de opdrachtgever om echter wel kwantitatief te sturen. Toch is prestatiebesturing ingevoerd, ook bij de politie (Fleishman & Savage, 1993; Groenhuijsen, 2003; Van Sluis en Van Thiel, 2003; De Kleuver, 2005). Cleuver en Blank (2006) spreken zelfs van ‘*productieve politie*’.

(a) Interbestuurlijke afspraken: rijk en korpsen

Kritiek of niet, er zijn in 2003 daadwerkelijk prestatieafspraken gemaakt tussen minister van BZK en elk van de regionale politiekorpsen (Groenhuijsen, 2003; Cleuver en Blank, 2006). Aanvankelijk is daarbij sterk de nadruk gelegd op criminaliteitsbestrijding, vooral omdat de afspraken gebaseerd waren op het Veiligheidsprogramma van het toenmalige kabinet, dus op landelijke prioriteiten. Feitelijk heeft politiewerk echter ook betrekking op ordeverstoring, burenruzies, hulpverlening en preventie. Die taken kwamen niet of nauwelijks in eerste conventieën terecht.

Wat waren de *concrete* verwachtingen over de uitkomsten van interbestuurlijke prestatiebesturing? In 2006 zouden 40.000 verdachten meer naar het openbaar ministerie moeten worden doorgestuurd dan in 2002. Dat zou impliceren dat er elk jaar tienduizend extra zaken aan het OM zou moeten worden geleverd. Volgens diverse auteurs zouden prestatieafspraken strategisch gedrag van korpsen uitlokken (Van Koppen, 2004). Korpsen zouden de gestelde aantallen zaken halen door lichtere zaken (‘flutzaken’ genoemd) bij het openbaar ministerie te gaan aanleveren. Het Centraal Planbureau (CPB) voorspelde dat de prestatiecontracten weinig effectief zouden zijn omdat er een fixatie zou optreden op afspraken over getallen en indicatoren, in plaats van op de kwaliteit van het politiewerk. Het uitgangspunt om landelijke (kabinet)prioriteiten sterk in afspraken te verankeren, geeft boven aanleiding om te spreken van een interne tegenstrijdigheid in afspraken. Immers, lang niet alle prioriteiten zullen in elke regio even toepasselijk of relevant zijn (Vollaard, 2003).

Wat is er van prestatiebesturing in de politiesector daadwerkelijk terecht gekomen? De korpsen hebben samen veel meer zaken naar het OM aangebracht dan het groeiaantal dat de minister wenste. Zo gezien, is het doel bereikt. Van strategisch gedrag van korpsen is maar beperkt sprake geweest in de vorm van aanlevering van ‘flutzaken’ (Wiebrens, 2004). De CPB-voorspelling over grote focus op het kwantitatieve is gedeeltelijk uitgekomen, maar de aanvankelijk grote scepsis, hier en daar, is sterk overtrokken gebleken. Onderzoek toont dat bij de politie sprake is geweest van toegenomen transparantie en van het vermijden van substantiële negatieve neveneffecten. Er is geen sprake geweest van te grote fixatie op cijfers. Veel prestatiecontracten blijken bovendien een aanjaagfunctie te hebben gehad voor de verdere professionalisering van de politie (zie ook Nap, 2001, 2007). Er blijkt een einde te zijn gekomen aan vrijblijvendheid in de sturing en zwakke verantwoording. Dat is positief (Jochims e.a., 2006; Van Sluis e.a., 2006).

Er zijn echter ook verbeterpunten gebleken. Benchmark-analyses van prestatieafspraken tonen dat tussen regiokorpsen over de periode 1999-2003 gezien verschillen bleken. De Randstadkorpsen Gooi- en Vechtstreek, Amsterdam-Amstelland en Haaglanden kwamen uit een benchmark als minder doelmatig naar voren, terwijl tot de meest doelmatige in de gehele periode behoren Friesland, Noord-Holland-Noord en Midden- en West-Brabant (Cleuver & Blank, 2006). Er is dus volgens het NPM-denkschema nog vooruitgang te boeken door bepaalde korpsen. Een belangrijk meer concreet wenselijk verbeterpunt betreft toch, en dat sluit aan op de CPB-reflectie uit 2003, dat de contractinhoud anders moet worden om het risico te vermijden dat inderdaad veel te veel aandacht uitgaat naar ‘bonnen uitschrijven’ en te weinig naar het niet meetbare, de kwaliteit, en de invloed van buurten en wijken en op de inhoud, al-

dus Van Sluis e.a. (2006). Er moet bovendien ruimte zijn voor inbreng en initiatief van politiemensen zelf en voor lokale verschillen (Pestman, 2007).

Zullen de prestatieafspraken uiteindelijk bijdragen aan de veiligheid in Nederland en aan veiligheidsgevoelens? Daarop komen we verderop terug als we de ‘veiligheidsutopie’ bespreken. En we moeten hier noteren dat de politie niet de enige organisatie is die bijdraagt aan veiligheid. Ook hulpverleners aan diverse probleemgroepen en het openbaar ministerie dragen bij. Partners erkennen dit en gaan dan ook meer en meer in ketenunits samenwerken. In Amsterdam is daar een speerpunt van gemaakt (Gerritsen en De Lange, 2007).

Prestatiesturing kent grenzen. Sommigen relativeren dan ook de (verticale) centralisatietenden die schuil zou gaan achter het werken met prestatieconvenanten tussen minister en korpsen en bepleiten meer horizontale verantwoording door middel van evaluatie door en met ‘klanten’, op leren gerichte benchmarking en visitaties tussen korpsen (Vollaard, 2003; Bakker en Yesilkagit, 2005). Die visitaties en benchmarking hebben ook al plaatsgevonden (Jansonius, 1996).

(b) Intrabestuurlijk perspectief: gemeentebestuur en deelgemeenten

Er wordt ook lokaal meer en meer gewerkt met een bedrijfsmatige aanpak in de vorm van prestatieafspraken, zoals in Rotterdam tussen gemeentebestuur en deelgemeenten. Ook programmabegrotingen dragen daaraan bij. We nemen deze gemeente als voorbeeld.

In Rotterdam is sinds 2003 gewerkt met onder meer een centraal programma en wijkveiligheidsactieprogramma's (WVAP's). Elf deelgemeenten waren verantwoordelijk voor 62 WVAP's. Heeft de Rotterdamse aanpak, die een combinatie is van centrale aansturing met prestatieafspraken gemixt met een decentrale invulling, samenwerking en uitvoering gewerkt? De mix van een krachtige sturende aanpak en regisserende rol van de centrale lokale overheid pakte redelijk positief uit omdat daardoor een traditioneel knelpunt- vrijblijvendheid in de samenwerking in plaats van verplichtingen- in de lokale veiligheidsaanpak vermeden werd (Cachet en Ringeling, 2004; Marks e.a., 2006). Decentraal zijn de stadsmariniers de belangrijkste regisseurs aan het front, en die functioneerden goed. De (decentrale) deelgemeenten manifesteerden zich echter niet als sterke deelgemeenten. Spanningen tussen centraal en decentraal deden zich niet of nauwelijks voor. Voor de centrale doelstellingen bestond draagvlak. De doelstellingen uit de gemeentelijke Veiligheidsindex boden ook voldoende speelruimte voor maatwerk in de wijkaanpak; nodig ook want een wijkaanpak is altijd een zaak van coproductieve samenwerking. De prestatieafspraken waren echter niet optimaal. Het aantal van 108 afspraken was veel te groot. Ze waren niet concreet genoeg en meer leidraad dan afspraak. Decentraal werd een andere invulling gegeven dan centraal gedacht werd. Hoewel top down handelen goed was verbonden met ruimte voor bottom up-invulling lag dat dus niet echt aan de afspraken zelf (Marks e.a., 2006). Deelgemeenten vervulden wel een regierol maar bleken niet genoeg bevoegdheden te hebben; een cultuur van strakke aansturing was daar overigens onbekend. Er waren dus tal van lessen te trekken:

- 1) prestatiesturing hoeft niet te worden afgeschaft maar kan evolueren;
- 2) het aantal prestatieafspraken moet omlaag en echte speerpunten moeten duidelijk worden;
- 3) prestatiesturing en maatwerkruimte op wijkniveau zijn complementaire instrumenten;
- 4) prestatiesturing is niet afdoende als sturingsinstrument; doelbereiking gedijt niet bij cijfers alleen; informele overtuiging en draagvlak blijken nodig;
- 5) met prestatiesturing moet enige tijd worden doorgewerkt om resultaat te boeken; continuïteit en draagvlak zijn belangrijk voor vertrouwen;

- 6) prestatieafspraken zouden ook prikkels voor kwaliteitsverbetering kunnen bevatten;
- 7) deelgemeenten zouden meer sturingsmacht mogen bezitten (Marks e.a., 2006: 100).

Het hele denken in termen van prestaties is recent wat meer relativerend bezien. Bonnenjagerij als symbool voor het bereiken van prestaties kan belangrijk werk dat zich niet laat vangen in termen van kwantitatieve afspraken ‘uitdrijven’. Dat wordt wel als een perversiteit gezien.

(4) Denken in termen van veiligheid en het najagen van het onmogelijke

De politie moest in het verleden vooral veel doen aan criminaliteitsbestrijding. Geleidelijk is dat doel onder de bredere paraplu van ‘streven naar meer veiligheid’ geschoven. De vier kabinetten-Balkenende zijn aan die veiligheid met prioriteit gaan werken en hebben daarvoor ook afspraken gemaakt met politiekorpsen. We zien die verschuiving heel subtiel optreden. Heette een hoofdstuk in een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau over de sociale staat van Nederland rond 1999 nog ‘criminaliteit’, in 2007 gaat behandeling van deze thematiek onder de kop ‘veiligheid’ (Van Noije en Wittebrood, 2007). Het denken en bestuurlijk handelen is de laatste decennia dan ook verschoven naar het *bredere* denken over veiligheid. De kijk op het politiewerk is daardoor sterk verbreed. De politie wordt op veel meer aangesproken en is onderdeel geworden van uitdijende veiligheidsnetwerken, wat overigens wel spoort met het denken in termen van de ‘risk society’ en van daaruit begrijpelijk is. Een bijzonder thema in dit verband is de relatie tussen veiligheid en burgerschap (Boutellier en Van Steden, 2008) en in dat verband aandacht voor bij voorbeeld lokale netwerken en buurtcoalities (Terpstra, 2008) en het verband tussen media en veiligheid (Beunders, 2008).

‘Veiligheid’ is op de politieke agenda gekomen en gebleven. Steeds meer organisaties zijn eigen veiligheidsbeleid gaan voeren met complexbeheerders, huismeesters, pasjes en wat al niet, zoals universiteiten. Er is ook een opmars geconstateerd van personen die op het grensvlak van cohesie, integratiebeleid, jeugdbeleid en veiligheid opereren: straatcoaches, buurtcoaches, gezinscoaches (o.a. Werdmöller, 2008). Te wijzen is ook op studies naar de sociale herovering van probleemwijken (Engbersen e.a., 2005). Achter de banier van veiligheid ‘hervestigt’ de staat zich, netwerksamenleving of niet (Boutellier, 2007b).¹⁰

Het Rathenau-instituut inventariseerde de uitbreiding in bevoegdheden van de overheid de afgelopen dertig jaar, wat leidt tot een imposant overzicht (Vedder e.a., 2007). Het einde lijkt nog niet in zicht voor wie denkt aan bijvoorbeeld een biometrisch paspoort en het implanteren van microchips. Privacy heeft als beoordelingscriterium voor wat als maatregel acceptabel is bij veel burgers aan waarde ingeboet.

In verband met veiligheid wordt overigens ook wel gesproken van *de veiligheidsutopie* en van *het onveiligheidscomplex*. Beide concepten lichten we kort toe. Het begrip ‘veiligheidsutopie’ verwijst naar de welhaast obsessieve jacht naar steeds meer maatregelen (bijvoorbeeld meer cameratoezicht, meer fouilleren, inhuren van beveiligers, sterkere controle op vliegvelden) waarvan de illusie uitgaat dat die maatregelen het leven van burgers ook daadwerkelijk veiliger maken. Maar die toename in veiligheid is een fictie. De Amsterdamse bijzonder hoogleeraar politiestudies en veiligheidsvraagstukken Boutellier (2002) spreekt van de veiligheidsutopie. De *veiligheidsstaat* heeft bovendien bepaalde gevaren, stelt Van Gunsteren (2004) in ‘*Gevaarlijk veilig*’. Overtrokken veiligheidsstreven impliceert het risico dat maatregelen worden genomen die onschuldige burgers treffen. De veiligheidsstaat is nodig, meent hij, maar ook gevaarlijk doordat hij te beveiligen burgers onherstelbaar kan schaden. Ook dat raakt de politie, bijvoorbeeld qua researchewerk.

¹⁰ Wansink sprak van een nationale obsessie. De Volkskrant, 21 sept. 2002.

De veiligheidsstaat, een term die duidt op het geheel van overheidsmaatregelen gericht op risicobeperking en veiligheid, dreigt door te schieten; maar vragen burgers dan niet ook om veel maatregelen? Is de veiligheidsstaat niet sterk gelegitimeerd? Burgers vragen inderdaad om maatregelen. Dat laat zich begrijpen volgens de Twentse bijzonder hoogleraar politiestudies Van der Vijver. In het navolgende een toelichting met als vertrekpunt de onveiligheidsgevoelens.

Er wordt uiteraard onderzoek gedaan naar slachtoffers van criminaliteit en onveiligheidsgevoelens. Dit zijn de zgn. *slachtofferstudies*. Hiervan uitgaande blijkt zeker geen toename in de onveiligheidsgevoelens in de bevolking in de afgelopen twintig jaar. De angst is niet gestegen maar de 'onrust' rond (on)veiligheid speelt in verhouding tot andere maatschappelijke problemen een steeds dominantere rol (Terpstra en Van der Vijver, 2005: 135-6). Angst en onrust blijkt in bepaalde gebieden aanwezig te zijn en te stijgen, met name in bepaalde buurten en wijken in enkele grote steden. Daar staat tegenover dat er lang niet altijd een verband is tussen *objectieve onveiligheid* en *subjectieve onveiligheidsgevoelens* (Terpstra en Van der Vijver, 2005: 136). Onveiligheidsgevoelens nemen echter duidelijk wel toe bij slachtoffers van ernstige criminaliteit, zoals ervaren inbraak en bij geweldsmisdrijven. Onveiligheidsgevoelens kunnen misschien vaag zijn, ze hebben gevolgen, bijvoorbeeld in het nemen van maatregelen (denk aan het 'barraderen' van de woning of maatregelen die in die richting gaan). Wijken met een hoog misdaadniveau kennen meer onveiligheidsgevoelens dan andere wijken (zie ook: Oppelaar en Wittebrood, 2006).

Hoe pakt dit uit? Het *onveiligheidscomplex* impliceert dat verschillende elementen en ontwikkelingen *elkaar versterken* in het scheppen van een hardnekkig probleem: *een voortdurend en niet afnemend onveiligheidsgevoel*. Tal van burgers maken zich zorgen over de veiligheid, ze verwachten handelend optreden van de overheden. Overheidsorganisaties komen er niet omheen om dit item te agenderen en te behandelen. Van agendering en pogingen tot beperking van het probleem door middel van bepaalde maatregelen (bijvoorbeeld door cameratoezicht, intensivering van zichtbare surveillance) gaat het effect uit van *stijgende verwachtingen* dat de onveiligheid afneemt en de veiligheid weer toeneemt. Maar dit lukt *niet of niet direct*. Teleurstelling is het gevolg. Werken aan het ene probleem (zoals enorme inzet van politie bij risicowedstrijden op voetbalgebied) verdringt soms werken aan een ander probleem (bijvoorbeeld het doen van onderzoek ter plaatse bij inbraak). Teleurstelling over de prioriteit bij de politie en het geheel of gedeeltelijk 'laten lopen' van de aanpak van bepaalde problemen door de politie heeft tot gevolg dat burgers zich nog meer onveilig gaan voelen. Ze voelen zich in de steek gelaten en maken gewag van discutabele prioriteitstelling bij de politie, die ze niet aanvaarden. De eisen van burgers nemen niet af. Onveiligheid blijft een item op de lokale en nationale bestuurlijke agenda. De verwachtingen stijgen eerder dan dat ze dalen. De *spiraal* werkt dan zo dat het cynisme toeneemt over de effectiviteit van de overheden in de bestrijding van criminaliteit, en onveiligheid verder gevoed wordt. Dat is het onveiligheidscomplex, zoals Terpstra en Van der Vijver (2005: 151) het omschrijven. Het niet maken van keuzen heeft hiermee te maken en de onzekerheid over te kiezen kerntaken van de politie (Terpstra en Van der Vijver, 2005: 139). Zolang de politie van alles of veel 'een beetje moet' en bepaalde problemen niet echt worden beperkt (het aantal ophelderingen daalde vele jaren), zal het onveiligheidsgevoel bij veel burgers blijven bestaan. Een ander fenomeen is dat de burgers ook niet meer hun eigen boontjes durven te doppen. Bijvoorbeeld niet zelf even aanbellen bij de burens bij geluidsoverlast of een verkeerd geparkeerde buurauto voor hun oprit. Meestal weten ze feilloos te vertellen van wie die auto is. Maar zelf actie nemen is er niet bij. Dat maakt dat de politie vele uren bezig is met het narijden en registreren van dit soort flutzaakjes.

Als er een discrepantie is tussen de eisen en daden, boet een organisatie aan gezag in. Geldt dat ook voor de politie?

Het gezag van traditionele instituties, zoals van de rechtspraak, de politie en de kerkelijke instituten, is de laatste decennia afgenomen (Vuijsje en Wouters, 1999; De Vries en Van der Vijver, 2002; Korsten en De Goede, 2006). Volgens Bayley & Shearing (1996) verkeert de politie internationaal in de jaren negentig in een *ernstige identiteitscrisis*. Het gezag van de politie taant internationaal voortdurend (Reiner, 2000). Daarvoor worden enkele ontwikkelingen aangewezen.

- 1) Ten eerste, het genoemde onveiligheidscomplex.
- 2) Ten tweede, nationaal heeft schaalvergroting en centralisering in de politieorganisatie en de toepassing van nieuwe technologieën hiertoe bijgedragen want daardoor is de afstand tussen politie en burgers sterk toegenomen. Daardoor is het idee breder gaan leven dat sprake is van toenemende 'bureaucratische onverschilligheid' bij de politie (Terpstra, 2002). Dit wordt uitgesproken in termen als 'als je de politie belt, komen ze toch niet'.
- 3) Een derde ontwikkeling betreft de introductie van '*bedrijfsmatig werken*'. NPM heeft dus een schaduwzijde. Daardoor zijn de gronden waarop het gezag van de politie berust aan erosie onderhevig geraakt. De politie lijkt vaak prioriteit te moeten geven aan landelijke beleidsprioriteiten, al of niet geformuleerd in prestatieconvenanten ('value for money') dan aan lokale behoeften of voorkeuren (Terpstra en Van der Vijver, 2005: 142; zie ook Wittebrood, 2002). Dit wordt uitgesproken in termen als 'als je de politie belt, krijg je te horen dat ze daarvoor geen tijd meer hebben; dat de prioriteit bij wat anders ligt, helaas'. Dat neemt men de politie niet in dank af. De politie die niet thuis geeft, boet aan gezag in! In dit kader is ook te noemen de toenemende kwaliteits-slag in de opgeleverde processen-verbaal. De procedures rondom het aanhouden van verdachten (Salduz-arrest) en de bijgestelde hogere eisen aan processen-verbaal maakt dat de politie veel extra "papierwerk" moet maken.
- 4) Ten vierde, de gedachte dat de politie feitelijk meer en meer wordt vervangen door een leger private beveiligers is niet bevorderlijk voor het gezag.

Overzien we deze ontwikkelingen dan valt op dat toenemend presteren in een context van toegenomen eisen van burgers en politiek over veiligheid in de risk society en bestuurlijk veiligheidsstreven (de veiligheidsstaat) als reactie daarop bijna niet tot groot gezag voor de politie of gezagsherstel kunnen leiden. Dat is een paradox. In eenvoudige bewoordingen: meer prioriteren, beter presteren leidt niet tot aan gezag winnen omdat de eisen ook toenemen en aan alle eisen nooit te voldoen is. Kan samenwerking dan wat betekenen omdat zo zaken gemeenschappelijk aangepakt kunnen worden en ook duidelijk wordt dat de politie niet overal alleen voor verantwoordelijk gesteld kan worden?

(5) Samenwerken met (keten)partners

Politiewerk is in bepaalde opzichten geen solitaire activiteit meer, de politie is meer en meer gaan samenwerken met andere politieorganisaties en andere bij jeugdzorg en overlastbestrijding betrokken organisaties. Gebleken is dat de burgemeester van Amsterdam deze ontwikkeling krachtig gestimuleerd heeft (zie publicaties van Gerritsen). We belichten hier enkele aspecten:

- a. De relatie politie-burgers en burgerschap;
- b. De positie van de politie in netwerken;
- c. Het fenomeen ketenmanagement;
- d. Het ontstaan van veiligheidshuizen.

e. Prestaties in de strafrechtketen
Daarop gaan we kort in.

(a) Politie-burgers

Sinds eind jaren zestig, begin jaren zeventig, wil de Nederlandse politie in navolging van de politie in Engeland haar werk doen in nauwere contacten met de burgers omdat zij zich realiseert dat zij om effectief te zijn (informatie van) burgers nodig heeft (Strooper, 1972; Straver, 1975). We treffen in de literatuur in dit verband ook beschouwingen aan die meer accent leggen op *burgerschap* in relatie tot de politie (verg. Van Calster en Gunther Moor, 2007; SMVP, 2010)). Wijkagenten doen weer hun intrede, in de jaren tachtig opgevolgd door wijkteams, die in de loop van de jaren negenig weer worden verrijkt met wijkagenten - nieuwe stijl.

(b) Politie in netwerken

Bij deze verbinding tussen politie en burgers is het niet gebleven. Het is zeker juist om te stellen dat de politie onderdeel is (geworden) van (meer) *beleidsnetwerken*. De analyse van de vuurwerkramp in Enschede door de commissie-Oosting en de analyse van de cafébrand in Volendam (Polak en Versteden, 2001; ook Cachet, Daemen e.a., 2001) heeft bijgedragen aan het besef dat schakeling en verbinding tussen organisaties in netwerken van groot belang is. Maar hoe functioneren die? Hoogenboom (2010) heeft recent een studie verricht naar de positie van de politie in de havens van Rotterdam.

(c) Ketenmanagement

In de jaren negentig zien we een uitwerking van netwerkconcepten door de intrede van *het ketendenken*: de politie zag zichzelf niet langer als losstaande organisatie maar als onderdeel van de justitiële keten en andere ketens zoals de jeugdzorg. In Amsterdam zijn gemeente, politie en andere organisaties gaan werken met ketenunits jeugdcriminaliteit. Dat zijn samenwerkingsverbanden van organisaties die zich bezighouden met de aanpak van jeugdcriminaliteit door veelplegers. Doel van de ketenunits is om een veiliger leefomgeving te creëren voor de bewoners van de politieregio door de jeugdcriminaliteit terug te dringen en een persoonsgerichte aanpak van volwassen veelplegers, van ‘first offenders’ tot harde kerners, te bewerkstelligen. In de ketenunits vindt besluitvorming plaats over alle jeugdstrafzaken waarbij gezocht wordt naar een juiste afstemming van bestraffing en een passend zorgtraject. In de units werken samen: Jongeren Opvang Team, Justitie in de Buurt, het Justitieel Casus Overleg, maar ook Bureau Halt, bureau Jeugdzorg, GG&GD, Leger des Heils, OM, Raad voor de Kinderbescherming, regiopolitie en reclassering. Doordat alle partners op locatie samenwerken komt alle informatie samen. Daarmee zou meer bereikt worden: meer snelheid in en kwaliteit van besluitvorming, minder langs elkaar werken, beter ingrijpen in een beginnende criminele carrière (Gerritsen en De Lange, 2007; Steketee, 2007; Van Venrooy en Sonnenschein, 2008). Een voorbeeld van een onderdeel uit het geheel: de gemeente Amsterdam laat in 2008 20 jongerenwerkers 150 ‘moeilijk hanteerbare jongeren begeleiden; het ‘van acht tot acht uur’-programma. Niet alleen op het vlak van jeugdcriminaliteit en – zorg wordt samengewerkt. De politie kan zelden alleen opereren. In het voorkomen van voetbalrellen, bijvoorbeeld, moet de politie eveneens volop samenwerken, in dit geval met het gemeentebestuur, voetbalclubs, stewards, en bijvoorbeeld de spoorwegen. In de jaren negentig werd dit versterkt door het (genoemde) denken in termen van *integrale veiligheid*: ook andere organisaties en groepen hadden een verantwoordelijkheid in de zorg voor veiligheid (verg. Stol e.a. 2006). Hier en daar treedt daardoor ook ketenverlenging op. Slachtofferzorg, bijvoorbeeld, krijgt veel meer aandacht dan grofweg in 1960 of 1970 (Koolen e.a., 2005; Van der Aa, 2006). Maar ook ke-

tensamenwerking in de drugsbestrijding met partners zoals gemeente, douane, belastingdienst, FIOD, marechaussee etc.

(d) Veiligheidshuizen

Sinds enkele jaren bestaan er ‘veiligheidshuizen’ als symbool van ketenmanagement. ‘Een veiligheidshuis is een plek waar verscheidene organisaties samenwerken, die zich bezighouden met opsporing, vervolging, berechting en hulpverlening’. Organisaties werken samen aan een gebieds- of persoonsgebonden aanpak van criminaliteit om jongeren, veelplegers, verslaafden en anderen ‘tot de orde te roepen’. Veiligheidshuizen zijn ook een middel tegen overlast en huiselijk geweld. In die huizen vindt nadrukkelijk ‘case’- gericht overleg plaats. Deze aanpak is volgens de betrokken ministers effectief gebleken en daarom streeft het kabinet-Balkenende IV naar een landelijk dekkend systeem van veiligheidshuizen (Min. van Justitie/BZK, 2008).

Samenwerking zien we ook op het vlak van *meldingen* van bepaalde typen tbs’ers die met verlof gaan. Dergelijke gevallen moeten gemeld worden aan burgemeesters (K+V, 2009). Aanleiding daartoe waren gevallen van dood en bedreiging van tbs’ers die burgemeesters ver-rasten terwijl deze er wel op wordt aangesproken. Op dit vlak heeft een experiment in Enschede plaatsgevonden (‘ZOET’) dat een evaluatie positief heeft doorstaan (K+V, 2009). Het is voor de burgemeester niet zozeer van belang dat deze van verlof op de hoogte is, als hij maar er zeker van kan zijn dat de politie op de hoogte is. Recent heeft minister Hirsch Ballin (Balkenende IV) deze regeling uitgebreid zo dat nu een scala van meldingen plaatsvindt.

Politieonderzoekers buiten en binnen Nederland houden zich bezig met het vraagstuk van wijkteams, gebiedsgebonden werken en samenwerking (speciaal informatie-uitwisseling) tussen politie en andere instanties (in Nederland bijv. Broer e.a. 1987, Cozijnsen 1989, Horn 1989, Van der Torre 1999, Zoomer e.a. 2002; Terpstra en Kouwenhove, 2004). Onderzoek naar de verhouding tussen politie en private veiligheidsdiensten en ‘privatisering’ van veiligheid is ook een punt van aandacht binnen dit thema (Hoogenboom 1994, Van Steden 2007). Ketensamenwerking wordt wel toegejuicht (denk aan de institutionalisering van de veiligheidshuizen ten tijde van het ministerschap van Justitie van Ernst Hirsch Ballin; kabinet-Balkenende IV) maar krijgt ook kritiek. Worden de verantwoordelijkheden duidelijker als partners elkaar als ketenpartners zien? Is er altijd win-win, ondanks de retoriek uit het netwerk- en ketenrepertoire? De reactie is: soms moet iemand van bovenaf beslissen en is dwang nodig (Hilhorst, 2001: 28).

(e) Prestaties in de strafrechtketen

De Algemene Rekenkamer bracht in 2012 een bijzondere publicatie uit: ‘Prestaties in de strafrechtketen’. Uit het hieraan ten grondslag liggend onderzoek blijkt dat de partijen in de strafrechtketen niet weten hoeveel gewelds- en vermogensmisdrijven tegen de regels in blijven liggen of niet worden behandeld. Ook komen situaties voor waarin door politie en Openbaar Ministerie (OM) veel tijd wordt gestoken in zaken die uiteindelijk geen afronding krijgen. Bovendien is niet bekend hoeveel en wat voor soort zaken het OM terugstuurt naar de politie en wat er met deze zaken gebeurt. Daarnaast worden gevangenisstraffen vaak niet uitgezeten en boetes niet geïncasseerd. Met goede informatie en meer regie van de minister kunnen de prestaties in de strafrechtketen worden geoptimaliseerd. Dat schrijft de Algemene Rekenkamer in het rapport ‘Prestaties in de strafrechtketen’, dat in 2012 is gepubliceerd. De minister van Veiligheid en Justitie (VenJ) is verantwoordelijk voor het proces van opsporing, vervolging, berechting en straffen. Hij kan in dat proces meer bereiken door betere informatievoorziening en betere regie.

Het persbericht meldt: ‘Van 1 oktober 2009 tot en met 30 september 2010 kwamen bij de politie ruim 1 miljoen meldingen van gewelds- en vermogenscriminaliteit binnen. Daarvan werd circa 9 procent doorgeleid aan het OM. Het OM legt 63 procent van zijn dossiers voor aan de rechter, en dat leidt in 83 procent van de gevallen tot een veroordeling. Dit komt overeen met circa 5 procent van de aanvankelijke meldingen. Daarnaast handelen politie en OM 3 procent van de gevallen zelf af, bijvoorbeeld door een boete op te leggen.

De zaken die de politie niet zelf afdoet of doorgeleidt naar het OM, krijgen bijvoorbeeld geen vervolg omdat er na melding van een incident geen aangifte wordt gedaan. Dit is terecht.

Maar vooral bij veelvoorkomende criminaliteit gebeurt het dat de politie zaken tegen de regels in terzijde legt vanwege capaciteitsproblemen. Deze uitstroom is ongewenst: verdachten gaan vrijuit die eigenlijk wel opgespoord en vervolgd zouden moeten worden. Hoe vaak dit gebeurt is niet bij politie en justitie bekend. Daarnaast kunnen politie en OM niet aangeven wat er gebeurt met zaken die het OM terugstuurt naar de politie, bijvoorbeeld omdat het dossier onvolledig is of termijnen verstreken zijn’.

Sturing op ongewenste uitstroom niet mogelijk door gebrekkige informatie

De Algemene Rekenkamer heeft onderzocht hoe zaken van politie naar OM, rechtbanken en organisaties die de straffen uitvoeren doorstromen. ‘De cijfers in de administraties van deze organisaties blijken niet op elkaar aan te sluiten: zo zegt het OM veel meer zaken van de politie te ontvangen dan volgens de politie zijn aangeleverd. Bovendien is onduidelijk hoeveel zaken niet doorstromen terwijl dat wel zou moeten. Door het ontbreken van deze informatie kunnen de minister en de uitvoerende organisaties moeilijk voorkomen dat op delicten geen opsporing en vervolging volgt, terwijl dat wel zou moeten. De Algemene Rekenkamer beveelt de minister van Veiligheid en Justitie daarom aan nadrukkelijker regie te voeren op het hele proces van melding van criminaliteit tot en met de uitvoering van de eventuele straf. Daarbij moet specifiek aandacht zijn voor het voorkomen van ongewenste uitstroom. Het beleid van de betrokken organisaties moet hierop aansluiten’ (persbericht).

Gebrek aan sturing leidt tot ondoelmatigheid en rechtsongelijkheid

De AR: ‘De Algemene Rekenkamer beschrijft in haar rapport dat het gebrek aan sturing op ongewenste uitstroom leidt tot ondoelmatigheid. Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer de politie in een kansrijke zaak sporenonderzoek heeft gedaan en verdachten en getuigen zijn gehoord, maar de zaak niet wordt afgerond door capaciteitsgebrek en nieuwe zaken die aandacht vragen. In deze zaken is dan al veel capaciteit van de politie gestoken’.

‘Het gebrek aan sturing leidt ook tot rechtsongelijkheid. Politiekorpsen maken verschillende keuzes bij het in behandeling nemen van zaken die volgens de regels van het OM opvolging zouden moeten krijgen. Daardoor kan bijvoorbeeld internetfraude in de ene regio zonder gevolg voorbij gaan, terwijl dit op andere plaatsen in Nederland wel gevolgen heeft. Ook wordt een deel van de veroordeelde daders door executieverjaring uiteindelijk niet gestraft’.

Reactie minister en Korpsbeheerdersberaad, nawoord Algemene Rekenkamer

De Rekenkamer: ‘De minister en het Korpsbeheerdersberaad (Kbb) hebben gereageerd op het rapport en herkennen zich grotendeels in de conclusies en aanbevelingen van de Algemene Rekenkamer. De minister beschrijft bovendien een groot aantal initiatieven, zoals de Nationale Politie, die het proces van opsporing vervolging en eventueel straffen moeten verbeteren. Nieuwe toezeggingen doen minister en Kbb in deze reacties niet.

De Algemene Rekenkamer noemt deze initiatieven in haar nawoord betekenisvol, en herhaalt haar pleidooi om beleid te ontwikkelen voor het proces van melding tot opsporing, vervolging

en eventuele straf *als geheel*. De minister heeft inmiddels aangekondigd de Tweede Kamer per brief nog nader te informeren’.

(6) Nieuwe informatie- en communicatietechnologie en nieuwe criminaliteit

Een andere belangrijke factor in recente en actuele maatschappelijke veranderingen is nieuwe informatie- en communicatietechnologie. Of het nu gaat om de auto, het vliegtuig, de telefoon of de computer, veel nieuwe technologie maakt het mensen gemakkelijker om tijden en afstanden te overbruggen, en bevordert daarmee mobiliteit en de vorming van nieuwe sociale netwerken, ten voordele maar ook ten nadele van de rechtsorde. Voor de politie is informatietechnologie van bijzondere betekenis omdat politiewerk draait om informatie en kennis (vgl. Foucault 1975; Lips e.a., 2005).

Technologische ontwikkeling kan de registratie van misdrijven vergemakkelijken maar ook leiden tot een *prestatieparadox*: betere registratie impliceert vaak een stijging van getallen (bijv. geregistreerde delicten) waar een effectiever beleid tot vermindering van opheldering dan tegen wegvalt (Wittebrood, 2002).

Speciaal internet biedt mensen sinds ongeveer tien jaar informatie- en gedragsmogelijkheden die zij voorheen niet hadden en verleidt hen tot het opzoeken van grenzen (Frissen en Van Lieshout, 2003; Svensson & Zouridis 2004). Internet schept ook nieuwe mogelijkheden in de opsporing, zoals onlangs werd geïllustreerd toen de politie bevestigde dat zij via internet computers van verdachte personen hackt voor opsporingsdoeleinden (*Webwereld*, 19 mei 2008).

Informatiesystemen

Uit een onderzoek van de Algemene Rekenkamer uit 2011 blijkt dat de politie de afgelopen tien jaar weinig vooruitgang heeft geboekt bij het structureel oplossen van de knelpunten in de ICT bij de politie. Informatiesystemen als de BVH en BVO, ondersteunen het politiewerk echter onvoldoende. De BVH en BVO zijn niet toekomstvast, matig gebruiksvriendelijk en niet eenduidig ingevoerd. Korpsbeheerders hadden te weinig grip op de ICT. De korpschefs hielden in hun regio's vast aan de eigen werkprocessen. Het toezicht door de minister schoot daarbij tekort. De afstand tussen besluitvormers over ICT en de werkvloer is groot. Daardoor heeft de agent de afgelopen jaren niet centraal gestaan. Dit heeft het vertrouwen van agenten in de ICT aangetast.

Kwaliteit en bruikbaarheid basisvoorzieningen

Het persbericht van de Rekenkamer stelt: ‘De korpsbeheerders (de verantwoordelijke burgemeesters van grote steden) konden hun verantwoordelijkheid voor het beheer van ICT nauwelijks dragen. Onder politieke druk legden de korpsbeheerders zich vast op harde mijlpalen voor de invoering van de basisvoorzieningen. Zij hoopten daarmee de invoering van een nationale politie te voorkomen. De korpsbeheerders en korpschefs stuurden daardoor vooral op de planning. De kwaliteit en bruikbaarheid van de systemen verdween naar de achtergrond’.

‘De besluitvorming rond de invoering van de basisvoorzieningen is niet adequaat verlopen. Zo zijn niet alle kosten in de besluitvorming meegenomen. De keuze om de BVH en BVO te baseren op verouderde systemen heeft ertoe geleid dat ze niet toekomstvast zijn. De BVH is in 26 versies en BVO in 6 varianten ingevoerd. De korpschefs wilden namelijk vasthouden aan de eigen inrichting van werkprocessen. Ook bestonden er verschillen in de technische infrastructuur. Korpschefs hebben hun medewerkers ook onvoldoende voorbereid op de invoering van de basisvoorzieningen. Dit heeft het draagvlak voor ICT-projecten bij de politie on-

dergraven. Een ander effect is dat korpsen op eigen initiatief zijn gaan zoeken naar alternatieven en deze her en der ook in gebruik hebben genomen’.

Inrichting ICT-organisatie

De Rekenkamer: ‘VtsPN heeft een centrale rol bij de ontwikkeling en het beheer van ICT-voorzieningen voor de politie. De zeven verzorgingsgebieden (zes regionale en één landelijk) van vtsPN leveren ICT-diensten aan de korpsen. De directie van vtsPN is er sinds de oprichting in 2006 onvoldoende in geslaagd om een gezonde ICT-organisatie in te richten. Knelpunten zijn bijvoorbeeld het grote aantal applicaties en de hoge kosten van de verzorgingsgebieden, die kampen met een erfenis aan apparatuur en platformen. Na het aantreden van een nieuw bestuur in 2009 en directiewisselingen bij vtsPN zijn verbeteringen bereikt in de bedrijfsvoering, maar de problemen zijn omvangrijk en hardnekkig’.

Gebruiksvriendelijkheid basisvoorzieningen en administratieve belasting

‘De basisvoorzieningen zijn matig gebruiksvriendelijk. De systemen zijn omslachtig, reageren traag en sluiten slecht aan bij de taken die ermee vervuld moeten worden. De informatiesystemen verhogen hierdoor de administratieve belasting van politiemedewerkers’.

Productiviteitsverlies door invoering basisvoorzieningen

De Rekenkamer zegt aanwijzingen te hebben ‘dat agenten BVH mijden of incidenten ‘lichter’ classificeren’. ‘Ze kunnen dan met een boete afgedaan worden en hoeven dan niet geregistreerd te worden in BVH. Er zijn verder nadelige effecten waarneembaar voor de beleidsinformatie van de korpsen en voor de criminaliteitsstatistieken. Deze effecten zijn echter moeilijk in cijfers uit te drukken. De invoering van BVH heeft mogelijk enig effect op de daling van het aantal zaken dat de politie bij het Openbaar Ministerie aanbiedt. Die dalende trend bestond echter al vóór de invoering van BVH. Daarom spelen hier waarschijnlijk ook andere factoren een rol’.

Inzichtelijkheid omtrent kosten ICT

‘De ramingen van kosten voor de drie basisvoorzieningen (BVH, BVO en BVCM) bedroegen bij de start van de ontwikkeling en invoering ongeveer €46 miljoen. De werkelijke uitgaven zijn uitgekomen op €70 miljoen. Dit bedrag omvat overigens slechts een deel van de kosten. Zo zijn bijvoorbeeld de kosten van de inzet van eigen personeel en de implementatie bij de korpsen niet meegenomen’.

Evenals in 2003 constateert de Algemene Rekenkamer in 2011 dat het inzicht in de ICT-kosten bij de politie beperkt is. Een extern bureau heeft de ICT-kosten voor de politie over 2009 becijferd op €770 miljoen. De kosten voor het onderhoud en beheer leggen een steeds groter beslag op het ICT-budget. Daardoor slinkt de financiële ruimte voor vernieuwingen in de ICT’.

‘De organisatie en aansturing van de ICT bij de politie is complex. Hervorming van de politie van een regionaal naar een nationaal bestel kan helpen om hier grip op te krijgen. Dit leidt echter niet automatisch tot een oplossing van de geconstateerde problemen. De organisatie en aansturing van ICT moet eenvoudiger en krachtiger. Verder dienen de werkprocessen van de politie geharmoniseerd en de administratieve lasten gereduceerd te worden. Ook moet de cultuur bij de politie worden aangepakt om de agent centraal te stellen en het vertrouwen op te bouwen’, aldus de Algemene Rekenkamer’.

Internetcriminaliteit

Politiestudies naar internetcriminaliteit en politie zijn nog relatief schaars. Er is een groot kennistekort, zowel in politiestudies als in het werkveld. Onbekend is bijvoorbeeld hoe vaak burgers in Nederland slachtoffer worden van internetcriminaliteit – het onderwerp ontbreekt in de Veiligheidsmonitor Rijk en ook voor het overige is er nog geen slachtofferonderzoek. Over jeugd en veiligheid op internet verschenen in Nederland tot op heden slechts twee studies met elk een beperkte reikwijdte (Bolman e.a. 2006, Van der Pol 2008). Naar hoe de politie te werk gaat bij de opsporing van cybercrime is geen onderzoek gedaan. Er is geen onderzoek naar de effectiviteit van politietoetreden in cyberspace, en er is nog opvallend weinig bekend over achtergronden van daders (Van der Hulst en Neve 2008). Als een van de grootste hindernissen bij het bestrijden van cybercrime wordt, ook door de politie zelf, aangemerkt het kennistekort bij politie en justitie (bv. Stol e.a. 1999, PWC 2001, LPDO 2003, Griffith 2005, Van der Hulst en Neven 2008). Het is op dit terrein van *cybersafety* dat de onderhavige leerstoel in het bijzonder een bijdrage wil leveren.

Positionering van de politiestudies naar cybersafety

Het veld van studies naar ‘politie en cybersafety’ doorsnijdt de eerder genoemde studievelden. Het heeft betrekking op de algemene politiefunctie (bv. surveillance en toezicht in cyberspace), op de justitiële politiefunctie (bv. bestrijden van cybercrime) en op sturing en politiemangement (bv. hoe is politie in cyberspace georganiseerd, hoe wordt het werk aangestuurd en welke beleidsmaatregelen zijn effectief?). Het is een studieobject dat zich speciaal kenmerkt door snelle verandering: de sociale en technische omgeving in cyberspace verandert continu en in een aanzienlijk hoger tempo dan de van oudsher als bureaucratie¹¹ georganiseerde politie kan veranderen.

Onderzoek naar politie en ICT/internet

De meeste studies aangaande politie en ICT gaan over gevolgen van ICT-gebruik door politiemensen, zoals in geval van recherche-informatiesystemen, mobiele data terminals, bedrijfsprocessensystemen (bv. Colton, 1978; Dijkhuis, 1980; Palys e.a., 1984; McRae & McDavid, 1988, Ackroyd e.a., 1992; Manning, 1992; Nunn, 1993; Van de Bunt en Rademaker, 1992; Rademaker, 1996; Stol, 1996; In ‘t Velt, 1999; Pattavina, 2005; Oppen Gundhus, 2006). Er was tot aan de doorbraak van internet nauwelijks of geen politiestudie met ICT in de samenleving als uitgangspunt (De vraag zou dan zijn: wat betekent de informatisering in de samenleving voor de politiefunctie?¹²) Met de doorbraak van internet in het publieke domein, eerste helft jaren negentig, kwam daarin verandering. Met betrekking tot internet stelden politieonderzoekers juist wel eerst de vraag wat de veranderingen als gevolg van ICT-gebruik door burgers (i.c. internetgebruik) betekenen voor de politie(functie). De aandacht gaat dan vooral uit naar internetcriminaliteit en hoe de politie daarmee omgaat (bijv. Griffith, 2005; Van der Hulst en Neve, 2008; Stol e.a., 2008). Politiestudies naar cybersafety omvatten ook onderzoek naar andere aspecten van veiligheid dan criminaliteit; speciaal gaat het dan om jeugd en cyberpesten, en jeugd en cyberseks. Politiestudies naar cybersafety zijn criminologisch getinte politiestudies. Nu ontbreekt juist onderzoek naar veranderingen als gevolg van ICT-gebruik (internetgebruik) door politiemensen.

De eerste golf politiestudies naar internetcriminaliteit verscheen in de tweede helft van de jaren negentig (bijv. Duncan, 1997; Durkin, 1997; Van Eecke, 1997; Boerstra, 1997; Grabosky en Smith, 1998; Stol e.a., 1999). Dit veld van politiestudies is dus relatief jong. Internet ontwikkelt zich snel (momenteel bijv. de verspreiding van mobiel internet) en de politie experi-

¹¹ Deze term wordt hier gebruikt in ideaaltypische zin (Weber, 1922), niet als waardeoordeel.

¹² De Sola Pool (1983) keek bijvoorbeeld vóór het internettijdperk wel naar de gevolgen van ICT voor burgerlijke vrijheden en concludeerde dat nieuwe technologie steeds gepaard gaat met een grotere vrijheid van burgers (*technologies of freedom*). Die studie is wel relevant voor de politie, maar was geen politiestudie.

menteert met nieuwe werkwijzen, zoals het filteren van internet en het eerder genoemde hacken als opsporingsmiddel. Veel is nog onbekend. Slachtofferenquêtes ontbreken in Nederland, politiedossiers zijn niet geanalyseerd, politiewerkwijzen en hun effecten zijn niet onderzocht. Het veld van politiestudies vertoont blinde vlekken.

Politieonderzoekers en cybersafety

Niet veel onderzoeksgroepen in Nederland werken structureel aan cybersafety. De meeste aandacht komt wellicht nog uit juridische hoek. Zo is er aan de Vrije Universiteit het Computer Law Institute (CLI), maar na medio 2009 krijgt cybercrime daar niet langer speciale aandacht (persoonlijke mededeling). Het Centre for CyberCrime Studies (Cycris), een recent gestarte samenwerking tussen de universiteiten van Tilburg en Nijmegen, heeft eveneens een overwegend juridische signatuur, doch heeft meer dan het CLI ook aandacht voor organisatorische en technische aspecten van cybercrime. De website (www.cycris.nl) vermeldt geen onderzoeksprogramma of lopend onderzoek. Wel is het lectoraat Integrale Veiligheid van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden expliciet gericht op onderzoek naar en onderwijs over cybersafety.

Daarnaast zijn er verschillende onderzoeksgroepen die *incidenteel* onderzoek doen op het vlak van cybersafety. De sectie Strafrecht van de EUR doet bijvoorbeeld een onderzoek naar de wijze waarop cybercrimes zijn strafbaar gesteld in het Nederlandse recht; dezelfde faculteit deed eerder onderzoek naar hoe hooligans zich manifesteren op internet.¹³ De faculteit Psychologie van de Open Universiteit deed binnen haar onderzoekslijn naar pestgedrag onder jongeren een onderzoek naar cyberpesten (Bolman e.a., 2006). Het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum (WODC) van het (toenmalige) ministerie van Justitie deed recentelijk onderzoek naar wat bekend is over daders van cybercrimes (Van der Hulst en Neven, 2008). Faber voert momenteel een onderzoek uit naar de aard van diverse cybercrimes (persoonlijke mededeling). Het lectoraat e-business van de hogeschool InHolland deed in 2004 onderzoek naar de gevolgen voor bedrijven van netwerkuitval door cybercrime (Den Hartog en Kouwenhoven, 2005).

Soms strekt een onderzoek naar een bepaald veiligheidsprobleem zich ook uit tot internet en is cybersafety een aspect van een onderzoek dat zich voornamelijk richt op *off line* onveiligheid. Zo deed B&A onderzoek naar poker in Nederland en besteedde in dat onderzoek ook aandacht aan pokerwebsites. Het departement Strafrecht van de Universiteit van Tilburg verricht een onderzoek naar de illegale gokmarkt in Nederland en gaat daarbij ook in op gokken via internet (*Justitiële Verkenningen*, 2007, jg. 33, nr. 9). Advies- en Onderzoeksgroep Beke deed onderzoek naar afpersing van het bedrijfsleven en keek daarbij ook naar cyberafpersingen (Van Leiden e.a., 2007).

Tot zover de binnenlandse situatie. Over de grens zijn ook verschillende instellingen actief in onderzoek naar cybersafety. Een volledig overzicht voert hier te ver. Enkele voorbeelden zijn:

- Cyberspace Research Unit of the University of Central Lancashire in Great Britain (www.uclan.ac.uk);
- the Internet Safety Group of New Zealand (ISG) (www.netsafe.org.nz);
- Crimes Against Children Research Center, University of New Hampshire Durham, United States (www.unh.edu/ccrc).

¹³ Dat deze sectie twee onderzoeken deed in relatie tot cybersafety betekent niet dat zij zich op dat terrein heeft toegelegd. In het overzicht van onderzoek op justitieel terrein van het ministerie van Justitie (*Justitiële Verkenningen*, jg. 33, nr. 9) staan 20 onderzoeken van deze sectie, waarvan 2 op het terrein van cybersafety.

Gezien het bescheiden kennisniveau aangaande Cybersafety in Nederland en gezien het feit dat op internet geografische grenzen al snel overschreden zijn, is in het onderzoek vanuit de leerstoel Politiestudies aan de Open Universiteit nadrukkelijk aandacht vereist voor onderzoek in het buitenland.

4. Uitleiding

Wie deze ontwikkelingen overziet, kan de vraag stellen: hoe en waar komt dit in samen? En wat is nu nodig? Hierop een antwoord te geven was niet het doel van deze uiteenzetting. De ontwikkelingen zullen echter nog doorzetten, zoveel lijkt zeker. Er zal nog geen einde komen aan de multiculturalisering, aan de stijgende veiligheidseisen van burgers in de risk society en de overheidsambities op het vlak van veiligheid, aan prestatiesturing, aan ketensamenwerking in een netwerksamenleving en aan reflectie op cybercrime. Er zal druk blijven op de taakuitvoering door politie, opsporing en rechtspraak, op zich en in het verband van netwerken. Wijzigingen in de criminaliteit, en daarbij gerekend mensenhandel, de coffeeshopproblematiek en (mobiele) bendevorming rond hennepteelt en handel in drugs vragen steeds meer aandacht van de politie, zeker ook in 2010 in Brabant en Limburg (daarover o.a. Muller e.a., 2004; Spapens en Fijnaut, 2005; Fijnaut en De Ruyver, 2008; commissie-Van de Donk, 2009). En wat nog meer? Burgers en bedrijven zullen steeds vaker de eigen veiligheid zelf organiseren (Boutellier, 2007b). De overheid zal, waar 'goed gedrag' niet vanzelfsprekend is, opvoedings- en jeugdvragestukken naar zich toe blijven trekken en 'achter de huisdeur blijven kijken'. Verwijten van betutteling zullen nog aanhouden. Anderen noemen dit een beschavingsoffensief dat nodig is omdat identiteitsvorming bij jongeren in hoge mate los is geraakt van gezin, familie, school, buurt, vereniging, zuil, vaderland. De civil society is geërodeerd (Boutellier, 2007b). Maar een beschavingsoffensief van de staat terwijl de centrale positie van de staat in de netwerksamenleving ondergraven wordt? Sommigen menen dat een nieuwe veiligheidsstrategie nodig is, waarin plaats is voor de risk society (preventie), zelforganisatie en sociaal vertrouwen (Boutellier, 2007 a,b; Korsten en De Goede, 2006).¹⁴

¹⁴ Boutellier (2007a,b) spreekt van een democratische nodale orde, gekenmerkt door evenwicht tussen controle en vertrouwen, tussen vrijheid en begrenzing, tussen geloof in de zelforganiserende capaciteit van netwerken en noodzakelijke sturing en controle.

Literatuur

- Aa, A. van der (2006) *Diender in de keten – Ervaringen van de politie met resultaatgericht en integraal samenwerken in ketens en netwerken*, InAxis, Den Haag, 2006.
- Aalberts, M.M.J. (1990) *Politie tussen discretie en discriminatie. Operationeel vreemdelingtoezicht in Nederland*. Arnhem: Gouda Quint. (diss.)
- Aardema, H. (2004) *Verbindend leiderschap- Inspiratie voor leren en veranderen bij de overheid*. Den Haag: InAxis.
- Aardema, H. (2005) *Stille waarden: een reflectie op overnormering in publiek management*. Heerlen: Open Universiteit.
- Aardema, H. (2008) *Politieleiderschap: verbinding bovenstroom en onderstroom*. Leusden/Heerlen: BMC/OUNL.
- Ackroyd, A., R. Harper, J.A. Huges, D. Shapiro & K. Soothill (1992) *New technology and practical police work*. Buckingham, Open University Press.
- Adam, B., U. Beck & J. van Loon (2000) *Risk Society and Beyond*. Londen: Sage.
- Adang, O. (2005) *Met alle geweld leren ... De strategische aanpak van risicoevenementen*. Den Haag: Reed Elsevier.
- Adang, O. (2006) *Het beste politiekorps van de hele wereld, met alle geweld..... leren*. Apeldoorn: Politieakademie (oratie).
- Adang, O. en C. Cuvelier (2001) *Policing Euro 2000*. Ubbergen: Tandem Felix.
- Adang, O. en E. van der Eorre (red.) (2008) *Nederlands grootste evenement, een jaar na Hoezo rustig? – Het verloop van de jaarwisseling 2007-2008*. Den Haag.
- Albert, H.J. (1994) *De ongelijkzijdige driehoek - Onderlinge betrekkingen tussen lokaal bestuur, openbaar ministerie en politie*. Arnhem: Gouda Quint.
- Ale, B. (2009) Risicoanalyse, in: Muller, E.R., U. Rosenthal, I. Helsloot en E. van Dijkman (red.) (2009) *Crisis*. Deventer: Kluwer, pp. 327-354.
- Algemene Rekenkamer (2003) *Zicht op taakuitvoering politie*, Den Haag..
- Algemene Rekenkamer (2005) *Aanpak lokaal veiligheidsbeleid*. Den Haag: Sdu uitgevers.
- Algemene Rekenkamer (2007) *Detentie, behandeling en nazorg criminele jeugdigen*. Den Haag.
- Algemene Rekenkamer (2008) *Alerteringssysteem terrorismebestrijding*. Den Haag.
- Algemene Rekenkamer (2008) *Bestrijden witwassen en terrorismefinanciering*. Den Haag.
- Algemene Rekenkamer (2008) *Handhaven en gedogen*. Den Haag.
- Algemene Rekenkamer (2008) *Ketenbesef op de werkvloer – Drie voorbeelden van ketensamenwerking: toezicht op asbestverwijdering, aanpak kindermishandeling en acute zorgverlening*. Den Haag. TK31 394, nr. 1-2.
- Algemene Rekenkamer (2008) *Voedselveiligheid en diervoeders*. Den Haag.
- Algemene Rekenkamer (2011) *ICT politie 2010*. Den Haag.
- Algemene Rekenkamer (2012) *Prestaties in de strafrechtketen*. Den Haag.
- Almelo, L. van (2007) Hervorming van politie duurt al twee eeuwen. *Staatscourant*. 16 febr., nr. 34, p. 7.
- Anderson, T.D. (2000) *Every Officer is a Leader – Transforming Leadership in Police, Justice and Public Policy*. New York.
- Andriessen, M.F. (1976) *Een onderzoek naar het afhandelingsbeleid van de kinderpolitie*. IJmuiden: Vermande. (diss.)
- Bakker, W. en K. Yesilkagit (red.) (2005) *Publieke verantwoording*. Amsterdam: Boom.
- Barzelay, M. (2001) *The New Public Management*. New York: University of California Press.
- Bayley, D.H. & C.D. Shearing (1996) The Future of Policing. in: *Law and Society Review*. vol. 30, nr. 3, pp. 585-606.
- Beck, U. (1992, 1996) *Risk Society*. Londen: Sage..
- Bekkers, V., A. van Sluis en P. Siep (2006) *De nodale oriëntatie van de Nederlandse politie – Over criminaliteitsbestrijding in de netwerksamenleving; bouwstenen voor een beleidstheorie*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Belt, K.J. van den, e.a. (2003) *Vroegtijdig schakelen & verbinden – Ketenregie bij vroegtijdig schoolverlaten in Amsterdam*, Amsterdam: Gemeente Amsterdam. .
- Bennink, B.H.J., *De regiopolitie bestuurd – Een onderzoek naar de sturing van de regiopolitie IJsselland door het Regionaal College i.o. in de periode 1991 t/m 1993*. Heerlen: Open Universiteit (doct. scriptie).
- Bernasco, W., F. Luykx en H. Elffers (2004) Ruimtelijke spreiding en verplaatsing van criminaliteit, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 319-344.
- Bervoets, E. e.a. (2008) *Quick scan veiligheidshuizen*, Den Haag: COT..
- Bervoets, E.J.A. (2006) *Tussen respect en doorpakken. Een onderzoek naar de politieke aanpak van Marokkaanse jongeren in Gouda, Utrecht en Amsterdam*. Den Haag: Elsevier. (diss.)

- Bervoets, E.J.A. en W. Stol (2000) Marokkanen en Nederlanders over hun wijk – Gedeelde problemen als mogelijkheid voor buurtactivisme. *Tijdschrift voor Criminologie*, jrg. 44, nr. 3, pp. 247-261.
- Beunders, H. (2008) Tussen schijn en werkelijkheid- Kanttekeningen bij de relatie tussen media en veiligheid, in: Boutellier, H. en R. van Steden (red.) (2008) *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom, pp. 115-135.
- Blokland, T. (2003) Goeie burens houden zich op d'r eigen - Integratie, racistische repertoires en antiracisme op buurtniveau. *Beleid en Maatschappij*, jrg. 30, nr. 2, pp. 101-113.
- Blokland, T. en R. Soenen (2004) Veilig met de tram: een etnografisch perspectief op veiligheid in het openbaar vervoer. *Beleid en Maatschappij*, jrg. 31, nr. 3, pp. 173-185.
- Blom, M., J. Oudhof, R.V. Bijl en B. Bakker (red.) (2005) *Verdacht van criminaliteit: autochtonen en allochtonen nader bekeken*. Den Haag: Ministerie van Justitie/WODC.
- Blom, T. en P.A.M. Mevis (2004) Juridische veiligheidsmaatregelen, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 677-695.
- Boekhoorn, P. e.a. (2005) *Evaluatie Justitieel Casusoverleg Jeugd*. Tilburg: BBSO/IVA, Tilburg.
- Boer, M. den (2004) *Out of The Blue: Police Perspectives on Europe, Governance and Accountability*. Amsterdam: VU (oratie).
- Boerstra, E. (1997) Rechercheren in cyberspace. *Algemeen Politieblad*, 146, 21, 8-9.
- Boin, A. e.a. (2000) *Institutionele crises*, Alphen: Samsom.
- Boin, R.A., E.J. van der Torre en P. 't Hart (2003) *Blauwe bazen. Het leiderschap van korpschefs*. Zeist: Kerckebosch.
- Bolman, C. F. Dehue en T. Völlink (2006) *Cyberpesten: big deal?! Heerlen: OUNL*.
- Boonstra, J.J. (2000) *Lopen over water*. Amsterdam: Vossiuspers.
- Boorsma, P.B. en P. de Vries (1987) Een verbetering van de bedrijfsvoering bij de politie. *Openbare uitgaven*, jrg. 19, nr. 5, pp. 206-214.
- Boorsma, P.B. en W.T.M. Bokkes (1991) De economische baten van hulpagenten. *Openbare Uitgaven*, jrg. 23, nr. 5, pp. 184-192.
- Boutellier, H. (1993) *Solidariteit en slachtofferschap- De morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur*. Nijmegen: SUN.
- Boutellier, H. (2002) *De veiligheidsutopie*. Den Haag: Boom.
- Boutellier, H. (2004) Veiligheidsutopie, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 125-153.
- Boutellier, H. (2005) Meer dan veilig. Over bestuur, bescherming en burgerschap, Den Haag: Boom (oratie VU).
- Boutellier, H. (2007a) *Nodale orde – Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Amsterdam: VU (rede).
- Boutellier, H. (2007b) Veiligheidsbeleid moet op zoek naar evenwicht. *NRC*, 22 sept. p. 17.
- Boutellier, H. (2010) Veiligheid – Gammacanon 13. *De Volkskrant*, 27 jan.
- Boutellier, H. en R. van Steden (red.) (2008) *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom.
- Bovenkerk, F., M. van San en S. de Vries (1999) *Politiewerk in een multiculturele samenleving*. Ubbergen: Tandem-Beek.
- Bovens, M. (1996) De integriteit van de bedrijfsmatige overheid. in: Bovens, M. en A. Hemerijck (red.) *Het verhaal van de moraal*. Amsterdam: Boom, pp.150-171.
- Braun, D. (1999) *Sturingsperikelen in de politieorganisatie*. Amsterdam: Vrije Universiteit. (diss.)
- Brink, G. van den (2005) *Biografie van probleemwijken*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Brink, G. van den (2006a), Orde en wanorde – Over de betekenis van het politiewerk in de moderne maatschappij, in: Brink, G. van den, *Van waarheid naar veiligheid – Twee lessen voor een door angst bevangen burgerij*, Nijmegen: SUN, pp. 9-47.
- Brink, G. van den (2006b) *Culturele contrasten – Het verhaal van de migranten in Rotterdam*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Broeders, A.P.A. (2003) *Op zoek naar de bron: over de grondslagen van de criminalistiek en de waardering van het forensisch bewijs*. Deventer: Kluwer. (diss.)
- Broer, W., C.C. Schreuder & K. van der Vijver (1987) *Eindbalans organisatieverandering politie Haarlem: resultaten na drie jaar werken met wijkteams*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Bruggeman, W. (2010) Internationale criminaliteitsbestrijding, in: Muller, E.R., J.P. van der Leun, L. Moerings en P. van Calster (red.) (2010) *Criminaliteit*. Deventer: Kluwer, pp. 531-554.
- Bruinsma, G., W. Bernasco en H. Elffers (2010) Ruimtelijke verplaatsing van criminaliteit: theorie, methodologie en empirie, in: Muller, E.R., J.P. van der Leun, L. Moerings en P. van Calster (red.) (2010) *Criminaliteit*. Deventer: Kluwer, pp. 375-397.
- Bruinsma, G.J.N. (2004) Oorzaken van verandering in onveiligheid, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 189-211.

- Bruinsma, G.J.N. (2009) Een balans in politiestudies in Nederland: pleidooi voor een onafhankelijke bestudering van fundamentele vraagstukken. in: Meershoek, G. (red.) *Politiestudies: terugblik en vooruitzicht*. Dordrecht: SMVP, pp. 225-239.
- Bruinsma, G.J.N. e.a. (2004) De stad en de sociale onveiligheid, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 279-318.
- Bruinsma, G.J.N., E.R. Muller en U. Rosenthal (1998) Politiewet leidt tot bestuurlijke drukte. *Binnenlands Bestuur*, 20 febr., pp. 25-27.
- Bruinsma, M., J. van Haaf en R. Pranger (2008) *Evaluatie casusoverleggen Veelplegers en Jeugd*. Tilburg: IVA..
- Bruinsma, M.Y. (2003) *Vijf jaar sociale veiligheid in Tilburg 1998 tot 2003: een inventarisatie van problemen, maatregelen en resultaten*, Tilburg: IVA.
- Buikhuisen, W. (1965) *Achtergronden van nozemgedrag*. Assen: Van Gorcum&Comp. (diss.)
- Bunt, H.G. van de, en J. Rademaker (1992) *Recherchewerk in de praktijk, een casestudy naar recherche en informatievoorziening*. Lochem: Van den Brink.
- Burgers, J. (2008) Gecontroleerd hedonisme- De grote stad als criminogeen milieu. in: Boutellier, H. en R. van Steden (red.) (2008), *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom, pp. 53-73.
- Cachet, A. (1990) *Politie en sociale controle*. Arnhem : Gouda Quint. (diss.)
- Cachet, A. (1990) Zuid-Moluks huurprotest. in: Hart, P. 't, en U. Rosenthal (red.), *Kritieke momenten*, Arnhem: Gouda Quint, pp. 133-150.
- Cachet, A. (1997) Verandering van het politiebesteding. in: Jong, P. de, e.a., *Permanente herstructurering in maatschappelijke sectoren*. Den Haag: Vuga, pp. 71-98.
- Cachet, A. (1998) Orde en veiligheid op lokaal niveau. in: Korsten, A.F.A. en P.W. Tops (red.), *Lokaal bestuur in Nederland*, Alphen, Samsom, pp. 390-404
- Cachet, A. e.a. (1994) *Naar een haalbare veiligheidseffectrapportage*. Rotterdam: Erasmusuniversiteit.
- Cachet, A. e.a. (1994) *Politiebesteding in verandering*. Arnhem: Gouda Quint, Arnhem.
- Cachet, A. e.a. (2005). *Sturing van veiligheid? – Sturingsmogelijkheden van de overheid verkend*. Leusden: BMC.
- Cachet, A. en A. van Sluis (1999) Lokale democratie en regionale politie: kansen en bedreigingen. *Management in overheidsorganisaties*. Samsom, Alphen, A1220.
- Cachet, A. en A.B. Ringeling (2004) Integraal veiligheidsbeleid: goede bedoelingen en wat ervan terecht kwam, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 635-663.
- Cachet, A. en E.R. Muller (1991) *Beslissen over voetbalvandalisme: een permanent probleem*. Arnhem: Gouda Quint. Arnhem.
- Cachet, A. en E.R. Muller (1995) De reorganisatie van de politie. in: *Bestuurskunde*, nr. 2, pp. 71-80.
- Cachet, A., H. Daemen, A. Ringeling & L. Schaap (2001) Bestuurscultuur in Volendam. *Openbaar Bestuur*, jrg. 11, sept., pp. 2-7.
- Cachet, L. en E.R. Muller (1991) *Beslissen over voetbalvandalisme: een permanent probleem*. Arnhem: Gouda Quint.
- Calster, P. van, en L. Gunther Moor (2007), *Reassurance policing: een alliantie tussen burgers en politie?* Dordrecht: SMVP.
- Castenmiller, P. e.a. (1994) *Veiligheidsbeleid*, Den Haag: VNG.
- Chaiken, J.M. (1975) *Patrol Allocation Methodology for Police Departments*. Santa Monica: The Rand Corporation.
- Chan, J.B.L., Governing Police Practice: Limits of the New Accountability. in: *British Journal of Sociology*, vol. 50, nr. 2, pp. 251-270.
- Claus, F.J.L.M. (1995) *Juridische beletselen voor politieke beleidssamenwerking tussen Nederland en België*. Maastricht: UPM/Metro.
- Claus, F.J.L.M. (1997) *Grensoverschrijdende politionele bevoegdheden*. Maastricht: UPM.
- Cleuver, E. en J. Blank (2006), Productieve politie – Een empirische analyse van de kostenstructuur van de Nederlandse politie. *Beleidswetenschap*, jrg. 20, nr. 3, pp. 52-67.
- Colton, K.W. (red.) (1978) *Police computer technology*. Lexington: Lexington Books.
- Commissie-Van de Donk (2009) *Geen deuren maar daden – Nieuwe accenten in het Nederlandse drugsbeleid*. Den Haag.
- Commissie onderzoek vuurwerkcramp (Commissie-Oosting) (2001), *De vuurwerkcramp- Eindrapport*. Den Haag.
- Commissie-Havermans (2004) *AIVD in verandering*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Commissie-Van Montfrans (1994) *Met de neus op de feiten: advies aanpak jeugdcriminaliteit*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Coppes, R., F. de Groot en A. Sheerazi (1997) *Politie en criminaliteit van Marokkaanse jongens*. Deventer: Gouda Quint.
- COT (Crisis Onderzoek Team) (1993a) *De Bijlmerramp- Rampbestrijding & crisismanagement in Amsterdam*, Leiden/Rotterdam: COT.

- COT (1993b) *Jongerendemonstratie in Den Haag*. Leiden/Rotterdam.
- COT (1995) *Perron Nul – Besluitvorming over een open drugscene*. Leiden/ Rotterdam.
- COT (1997) *Crisis in het nieuws*. Alphen: Samsom.
- COT (1998) *Incident en ongeregelheden, Amsterdam West, 23 april 1998: Marokkaanse jongens, politie en bestuur*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- COT (2001) *Bossche avonden*. Alphen, Samsom.
- COT (2002) *Besmet gebied – De MKZ-crisis getraceerd*. Deventer: Kluwer.
- COT (2002) *Openbare orde – Ernstige verstoringen, ontwikkelingen, beleid*. Kluwer, Alphen.
- COT (2008) *Bij nader inzien – Een evaluatie van het cameratoezicht in Amsterdam Slotervaart*. Den Haag.
- COT (2008) *Coffeeshopklanten in Roosendaal & Bergen op Zoom*. Den Haag.
- Cozijnsen, A.J. (1989) *Het innovatievermogen van politie-organisaties*. Deventer: Kluwer. (diss.)
- Cvetkovich, G. & R.E. Löfstedt (eds.) (1999) *Social Trust and the Management of Risk*. Londen: Earthscan.
- Daniels, R.J., D. L.Kettl & H. Kunreuther (eds.) (2006) *On Risk and Disaster – Lessons from Hurricane Katrina*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- De Ruyver, B., G. Vermeulen, T. Van der Beken e.a. (2020) *Multidisciplinary Drug Policies and UN Drug Treaties*, Antwerpen: Maklu.
- De Sola Pool, I. (1983) *Technologies of Freedom*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- DeKimpe, S. (2006) *Het woord is aan de korpschef- Een onderzoek naar het profiel en het discours van de Vlaamse korpschef van de lokale politie*. Brugge: VandenBroele. (diss.).
- Dijk, T. van, M. van Veen, e.a. (2010) *Slachtofferschap van huiselijk geweld- Aard, omvang, omstandigheden en hulpzoekgedrag*. Den Haag: WODC.
- Dijkhuis, G. (1980) *Politie en automatisering*. Oegstgeest, Instituut FOSS.
- Docters van Leeuwen, A. (1992) De reorganisatie van de politie. *Bestuurskunde*, nr. 8, pp. 386-390.
- Dölle, A.H.M., D.J. Elzinga m.m.v. H. Engels (2004) *Handboek van het Nederlands Gemeenterecht*. Deventer: Kluwer.
- Doorn, S.G.J. van der, P. van Santen en N. Bolten (2001) *Melding en opschaling – Informatie en communicatie bij acute rampen*. Inspectie Brandweezorg en Rampenbestrijding.
- Doorten, I. en R. Rouw (red.) (2006) *Opbrengsten van sociale investeringen*. RMO, Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Drennan, L.T. & A.McConnell (2007), *Risk and Crisis Management in the Public Sector*, Londen: Routledge.
- Duin, M.J. van (1992) *Van rampen leren*, Leiden (diss.).
- Duin, M.J. van, W. Jong en E. van der Torre (2006) *Brandweer in beweging*, Den Haag: COT.
- Duivenboden, H. van, E. van Hout, C. van Montfort en J. Vermaas (red.) (2009) *Verbonden verantwoordelijkheden in het publieke domein*. Den Haag: Lemma.
- Duncan, M. (1997). Making Inroads Against Crime on the Internet. *RCMP Gazette*, 59, 10, pp. 4-11.
- Durkin, K.F. (1997). Misuse of the Internet by Pedophiles: Implications for Law Enforcement and Probation Practice. *Federal Probation: a journal of correctional philosophy and practice*, 61, 3, pp. 14-18.
- Easton, M. e.a. (2008) *Reflections on Reassurance Policing in the Low Countries*. Den Haag: Boom.
- Eecke, P. van (1997). *Criminaliteit in cyberspace: misdrijven, hun opsporing en vervolging op de informatie-snelweg*. Gent: Mys en Breesch.
- Eindrapport Bijlmerenquête (1999), *Een beladen vlucht – Eindrapport*. Den Haag: Sdu.
- Elias, M. (1997) *Onder dienders – Onstuimig en beklemmend: de wereld van de politie*. Amsterdam.
- Elzinga, D.J. e.a. (1998) *Politie en rechtsstaat - Naar een herijking van de politiewet*. Deventer: W.Tjeenk Wil-link.
- Emmelkamp, R. (2004) Opgroeiende jongeren en veiligheid in stad en land: de zorgen van ouders ontrafeld. *Beleid en Maatschappij*, jrg. 31, 2004, nr. 3, pp. 185-194.
- Emmerik, J.L. van (1989) *Groepscommandanten bij de Rijkspolitie, Een beschrijvend onderzoek naar hun werk en werkbeleving*. Arnhem: Gouda Quint.
- Engbersen, G., E. Snel en A. Weltevrede (2005) *Sociale herovering in Amsterdam en Rotterdam*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Enhus, E., en C. Hendrieckx (1988) *De relatie bevolking - politie: eindrapport deel II*. Brussel: Vrije Universiteit.
- Enquêtecommissie opsporingsmethoden (1996) *Inzake opsporing*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Ericson, R.V. (1980) *Making Crime. A Study of Detective Work*. Toronto: Butterworth&Co.
- Ericson, R.V. (1982) *Reproducing Order: a Study of Police Patrol Work*. Toronto: University of Toronto Press.
- Faure, M. en T. Hartlief (2006) Naar een meer effectieve vergoeding voor slachtoffers van rampen?, in: Faure, M. & M. Peeters (red.), *Grensoverschrijdend recht*. Intersentia, Antwerpen, pp. 281-311.
- Feest, J. en E. Blankenburg (1972) *Die Definitionsmacht der Polizei*. Düsseldorf: Bertelsmann Universitätsverlag.
- Fijnaut, C. (1971) *De selectiviteit van het justitiële politieoptreden*. Leuven: Universiteit van Leuven. (diss.)

- Fijnaut, C. (2004) Politie samenwerking in de Europese Unie, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 541-584.
- Fijnaut, C. (2007) *De geschiedenis van de Nederlandse politie- Een staatsinstelling in de maalstroom van de geschiedenis*. Amsterdam: Boom.
- Fijnaut, C. (2010) Het tegenwoordige beleid inzake bestrijding van criminaliteit, in: Muller, E.R., J.P. van der Fijnaut, C. (red.) (2007) *200 Jaar politiegeschiedenis- Toespraken*. Amsterdam: Boom.
- Fijnaut, C. (2008) *A History of the Dutch Police*. Amsterdam: Boom.
- Fijnaut, C. (2007) *De geschiedenis van de Nederlandse politie-complete set*. Amsterdam: Boom.
- Leun, L. Moerings en P. van Calster (red.) (2010) *Criminaliteit*. Deventer: Kluwer, pp. 417-443.
- Fijnaut, C. en B. De Ruyver (2008) *Voor een gezamenlijke beheersing van de drugsgerelateerde criminaliteit in de Euregio Maas-Rijn*, Tilburg-Gent.
- Fijnaut, C.J.C.F., E.R. Muller en U. Rosenthal (red.), *Politie*, Samsom, Alphen, 1999.
- Finstad, L. (2000) *Politiblikket*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Fiselier, J.P.S. (1978) *Slachtoffers van delicten – Een onderzoek naar verborgen criminaliteit*. Utrecht: Ars Aequi Libri.
- Fleishman, F. & S.P. Savage (1993) The Policce Service. in: Farnham, D. & S. Horton (eds.) *Managing the New Public Services*. Londen: MacMillan.
- Fleming, J. & J. Wood (2006) *Fighting Crime Together- The Challenge of Policing and Security Networks*. Sydney: University of South Wales.
- Frissen, V. en M. van Lieshout (2003). *Tussen dwang en drang: OOV, ICT en ontgrenzing van het gedrag*. Delft: TNO.
- Geller, W.A. (1985) *Police Leadership in America: Crisis and Opportunity*. New York: American Bar Foundation.
- Gemeente Tilburg (2002) *Evaluatie veiligheidshuis 2001-2002*. Tilburg.
- Gerritsen, E. (2008) De aanpak van multiprobleemgezinnen in Amsterdam, *M&O*, mei/aug., pp. 99-113.
- Gerritsen, E. en J. de Lange (2007) *De slimme gemeente*. Den Haag: Reed Elsevier.
- Gestel, G. van (2007) Veiligheid in de praktijk – Ervaringen met de integrale aanpak in Tilburg. *Christen-Democratische Verkenningen*, winter, pp. 70-78.
- Geveke, H. en T. van Dijk (1997) *De politiemonitor in perspectief*. Den Haag: Projectbureau politiemonitor, 1997.
- Giddens, A. (1984) *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press.
- Goldsmith, S. & W.D. Eggers (2004) *Governing By Network – The New Shape of the Public Sector*. Washington: The Brookings Institution.
- Gooren, W.A.J. en B.C. de Zwaan. *De reorganisatie; wat een organisatie- Een analyse van het management van het project reorganisatie politie*. Tilburg: IVA, 1995.
- Graaf, G. de, H. van den Heuvel en L. Huberts (2010) *Niet voor persoonlijk gebruik!- Omkoping van ambtenaren in de Nederlandse civiele openbare sector*. Amsterdam: VU.
- Grabosky, N.P. en R.G. Smith (1998) *Crime in the digital age*. New Brunswick NJ: Transaction Publishers.
- Grapendaal, M. en F. Luykx (1999) *Justitie in de buurt- Een evaluatie van vier experimenten*. Den Haag: WODC).
- Greenwood, P.W., J.M. Chaiken en J. Petersilia (1977) *The Criminal Investigation Process*. Lexington: Heath.
- Griffith, R.E. (2005) How Criminal Justice Agencies Use The Internet. In A. Pattavina (red.) *Information Technology and the Criminal Justice System*, Thousand Oaks: Sage, blz. 59-77.
- Groenhuijsen, M. (2003) Prestatiecontracten met de politie: afspraken over veiligheid en kwaliteit? *Delict en Delinquent*, vol. 33, nr. 6, pp. 560-566.
- Gunsteren, H. van (2004) *Gevaarlijk veilig- Terreurbestrijding in de democratie*. Amsterdam: Van Gennep.
- Gunsteren, H. van (2008) Veranderende opvattingen over burgerschap en veiligheid, in: Boutellier, H. en R. van Steden (red.) (2008), *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom, pp. 11-31.
- Gunsteren, H. van (2011) *Zeker weten*. Amsterdam: Van Gennep.
- Gunther Moor, L. (1986) Handhaven van de parkeerorde, in: Korsten, A.F.A. en W. Derksen (red.), *Uitvoering van overheidsbeleid*, Leiden: Stenfert Kroese, pp. 153-166.
- Gunther Moor, L. e.a. (1998), *Evaluatie Politiewet 1993- Breedteonderzoek*. Den Haag: Vuga.
- Gunther Moor, L. en K. van der Vijver (red.) (2000) *Het gezag van de politie*. Dordrecht: Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie.
- Haan, W.de, en B. Zuidervaart (2010) *De Schipholbrand- Reconstructie van een tragedie*, Amsterdam: L.J. Veen.
- Hart, J. de (red.) (2002) *Zekere banden – Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: SCP.
- Hart, P. 't, en B. Pijnenburg (1988) *Het Heizeldrama*. Alphen: Samsom.
- Hart, P. 't, en U. Rosenthal (red.) (1990) *Kritieke momenten – Studies over beslissen in moeilijke omstandigheden*. Arnhem: Gouda Quint.

- Hart, P. 't, P. de Jong en A.F.A. Korsten (red.) (1991) *Groepsdenken in het openbaar bestuur*. Alphen: Samsom.
- Hart, P. 't, U. Rosenthal en E. Muller (1989) Taakvervulling onder bijzondere omstandigheden. in: Korsten, A.F.A. en P.W. Tops (red.), *Lokaal bestuur in Nederland*. Alphen: Samsom, pp. 337-353.
- Hart, P.'t, en M.J. Bezuyen (1994) Kritieke momenten in de beleidspraktijk. in: *Strategie en beleid in de publieke sector*. Alphen: Samsom, E2110.
- Hartman, C. en P. Tops (2006) *In het vooronder van de publieke zaak – Een werkboek frontlijnsturing*. Den Haag: Kenniscentrum Grote steden/Nicis.
- Hartman, C. en P. Tops (2007) *Het inrichten van doen! Een frontlijnrapportage uit Amsterdam-Noord*. Den Haag: Stip/Nicis.
- Hartog, H. den en V.P. Kouwenhoven (2005) *Cybercrime, digitaal vandalisme en sabotage. Naar een cyberveilige onderneming*. Rotterdam: InHolland.
- Hazel, B. van den (2004) Cruciale rol voor leider binnen gebiedsgebonden politiezorg – Leiderschapsontwikkeling bij politie IJsseland. in: *Tijdschrift voor de Politie*, nr. 12, december, pp. 4-10.
- Heide, W. van der, en A.Th.J. Eggen (red.) (2003) *Criminaliteit en rechtshandhaving 2001*. Den Haag: WODC.
- Heijder, A. (1989) *Management van de politiefunctie*. Arnhem: Van den Brink en Gouda Quint (oratie).
- Helsloot, I. (2007) *Voorbij de symboliek – Over de noodzaak van een rationeel perspectief op fysiek veiligheidsbeleid*. Den Haag: Boom.
- Helsloot, I. (2009) De veiligheidsketen, in: Muller, E.R., U. Rosenthal, I. Helsloot en E. van Dijkman (red.) *Crisis*. Deventer: Kluwer, pp. 299-327.
- Helsloot, I., Fysieke veiligheid, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 345-372.
- Hennekens, H.Ph. (1990) *Handhaving van de openbare orde- Taken en bevoegdheden van de burgemeester*. Den Haag: Vuga.
- Hertoghs, M.W.J.A. (1997) *Rampen op de grens*. Maastricht: Fac. Rechtsgeleerdheid.
- Heuvel, J.H.J. van den (2010) *Moraal van de macht- Historisch portret van de integriteit van de staat*. Zutphen: Walburg Pers.
- Heuvel, J.H.J. van den, en L. Huberts (2001) Peper moet openbaar bestuur mijden *NRC*, 12 mei.
- Heuvel, J.H.J. van den, en M. Lamboo (2001) Het integriteitsbeleid van de politie. *Openbaar Bestuur*, jrg. 11, nr. 8, pp. 6-9.
- Hilhorst, P. (2001) *De wraak van de publieke zaak*. Amsterdam: De Balie.
- Hoetjes, B.J.S. (2000) *De kreukbare overheid*. Utrecht: Lemma.
- Hoeven, E. van der (1986) *Allochtonen en autochtonen jongeren bij de jeugdpolitie*. Den Haag: Coördinatiecommissie Wetenschappelijk Onderzoek Kinderbescherming.
- Hofstede, G., M. van Twuyver e.a. (ered.) (1993) *Grensoverschrijdende politieverwerking tussen België, Duitsland en Nederland met speciale aandacht voor de regio Maas-Rijn*. Maastricht: Universitaire Pers Maastricht.
- Homan, Th.H. (2005) *Organisatiedynamica. Theorie en praktijk van organisatieverandering*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Homan, Th.H. (2006) *Wolkenridders. Over de binnenkant van organisatieverandering*. Heerlen: OUNL.
- Hoogenboom, A.B. (2009) *Spelers op zoek naar regels en scheidsrechters – Inwinning openbare orde informatie door de RID*. Den Haag.
- Hoogenboom, A.B. (1994) *Het politiecomplex*. Arnhem: Gouda Quint. (diss.)
- Hoogenboom, A.B. (2006) *Operationele betrokkenheid – Prestatiesturing en bedrijfsvoering Nederlandse politie*. Politiewetenschap 32b. Den Haag: Reed Elsevier.
- Hoogenboom, A.B. (2009) *Bringing the police back in*. Amsterdam: VU (oratie).
- Hoogenboom, A.B. (2009) Over de toekomst van politiestudies. in: Meershoek, G. (red.) *Politiestudies: terugblik en vooruitzicht*. Dordrecht: SMVP, pp. 181-2005.
- Hoogenboom, A.B. (2010) *Politie in de netwerksamenleving – De havens in Rotterdam*. Dordrecht: SMVP.
- Hoogenboom, A.B. (2010) *The Governance of Policing and Security: Ironies, Myths and Paradoxes*. Londen: Palgrave Macmillan.
- Hoppe, R. & A. Peterse (1993) *Handling Frozen Fire – Political Risk and Risk Management*. Boulder: Westview Press.
- Horn, J. (1989) *Veranderingen bij de politie*. Alphen aan den Rijn: Samsom. (diss.)
- Horst, G. ter (2008) Toespraak bij najaarscongres van Nederlands Genootschap van Burgemeesters.
- Huberts, L. (2001) Wisselwerking politiewetenschap en bestuurskunde. in: *Het Tijdschrift voor de Politie*, jrg. 63, nr. 4, pp. 4-6.
- Huberts, L.W., S. Verberk e.a. (2004) *Paradoxaal politiebestel – Burgemeesters, Openbaar Ministerie en Politiechefs over sturing van de politie*. Zeist: Kerckebosch.
- Huberts, L.W.J.C. (1989) *Blinde vlekken in de politiepraktijk en de politiewetenschap*. Amsterdam: VU (oratie).

- Huberts, L.W.J.C. (1995) Bestuurlijke integriteit vanuit politicologisch perspectief. *Bestuurswetenschappen*, nr. 6, pp. 457-472.
- Huberts, L.W.J.C. (2005) *Integriteit en integritisme in bestuur en samenleving*. Amsterdam: VU (oratie).
- Huberts, L.W.J.C. (2005) *Over blinde vlekken in de politiepraktijk en de politiewetenschap*. VU, Amsterdam, 2005 (afscheidscollege).
- Huberts, L.W.J.C. (ed.) (1996) *Expert views on public corruption around the globe- Research report on the views of an international expert panel*. Amsterdam: PSPA Publications.
- Huberts, L.W.J.C. (red.) (1992) *Bestuurlijke corruptie en fraude in Nederland*. Arnhem: Gouda Quint.
- Huberts, L.W.J.C. (red.) (1994) *Machtsbederf ter discussie*. Amsterdam.
- Huberts, L.W.J.C., en G. de Graaf (2010) *Klokkenluiden en veiligheid*. Dordrecht: SMVP.
- Huberts, L.W.J.C. en J.H.J. van den Heuvel (2004) Sturing van veiligheid, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 487-503.
- Huberts, L.W.J.C., D. Pijl en A. Steen (1999) Integriteit en politie. in: Fijnaut, C., E. Muller en U. Rosenthal (red.), *Politie – Studies over haar werking en organisatie*. Alphen: Samsom, pp. 445-472.
- Huberts, L.W.J.C., S. Verberk, K. Lasthuizen en J.H.J. van den Heuvel (red.) (2004) *Paradoxaal politiestel – Burgemeester, Openbaar Ministerie en Politiechef over de sturing van de politie*. Zeist: Kerckebosch, Zeist.
- Hulst, R.C. van der, en R.J.M. Neve (2008) *High-tech crime, soorten criminaliteit en hun daders*. Den Haag: WODC/BJU.
- Ingwersen, A. (1989) *Onderzoek naar besluitvorming op wijkteamniveau bij de Amsterdamse gemeentepolitie*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Jansonius, J.R. (1996) Kwaliteitszorg bij de politie. *Justitiële Verkenningen*, jrg. 22, nr. 2, pp.42-51.
- Jeurissen, R.J.M. en A.W. Musschenga (red.) (2002) *Integriteit in bedrijf, organisatie en openbaar bestuur*. Assen: Van Gorcum.
- Jochoms, M.P.C.M., F. van der Laan, W. Landman e.a. (2006) *Op prestaties gericht – Over de gevolgen van prestatiebesturing en prestatieconvenanten voor sturing en uitvoering van het politiewerk*. Den Haag: Politie & Wetenschap.
- Johnson, L. & C. Shearing (2003) *Governing Security – Explorations in Policing and Justice*. Londen: Routledge.
- Jong, M.A.D.W. de (2000) *Orde in beweging*, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer, 2000 (diss. UU).
- Jong, M.A.D.W. de (2004) De opgetuigde burgemeester, in: *De Gemeentestem*, nr. 7219, pp. 673-685.
- Jong, M.A.D.W. de (2006) Recht en praktijk inzake lokale ordehandhaving, in: Michiels, F.C.M.A. en E.R. Muller (red.) *Handhaving- Bestuurlijk handhaven in Nederland*, Deventer: Kluwer, pp. 387-429.
- Jong, M.A.D.W. de (2007) De burgemeester als misdaadbestrijder: reddingsboei of dwaallicht? in: Rogier, L.J.J. e.a., *Bestuursrechtelijke aanpak van criminaliteit en terrorisme*, Amsterdam: Boom, pp. 59-121.
- Jong, M.A.D.W. de, & F.C.M.A. Michiels (2004) *Bevoegdheden van de burgemeester*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Jong, M.A.D.W. de, H. Kummeling en M.C. Burkens, *Het gebruik van gemeentelijke noodbevoegdheden*, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1994.
- Jong, M.A.D.W. de, M. de Jong (2004) De opgetuigde burgemeester. *De Gemeentestem*, nr. 7219, pp. 673-685.
- Junger-Tas, J. (1978) Taak en functie van de geüniformeerde politie. *Sociologische Gids*, jrg. 25, nr. 6, pp. 539-555.
- Junger-Tas, J. en A.A. v.d. Zee-Nefkens (1977) *Een observatie-onderzoek naar het werk van de politie surveillance*. 's-Gravenhage: Ministerie van Justitie.
- Kaptein, M. (2002) *De integere manager*. Assen: Van Gorcum.
- Karssing, E. (2000) *Morele competentie in organisaties*. Assen: Van Gorcum.
- Keizer, M. de, en S.C.R. Roels (red.) (2007) *Staat van veiligheid – De Nederlandse samenleving sinds 1900*. Zutphen: Walburg Pers.
- Kelling, G.L., T.Pate, D. Dieckman en C. Brown (1974) *The Kansas City Preventive Patrol Experiment*. Police Foundation.
- Kerstens, J. en W. Stol (2007) Evaluatie cameratoezicht. *Tijdschrift voor Veiligheid*, jrg. 6, nr. 3, pp. 56-59.
- Kerstens, J., M. Toutenhoofd en W.Ph. Stol (2008) *Wie niet weg is, is gezien. Gevalstudie over een proef met cameratoezicht in de Leeuwarder binnenstad*. Den Haag: BJU.
- Klerks, P.P.H.M. (2000) *Groot in de hash; theorie en praktijk van de georganiseerde criminaliteit*. Antwerpen: Kluwer. (diss.)
- Kleuver, E. de (2005) Onbekend maakt onbemind? De wereld achter de prestatieafspraken met de politie. *Tijdschrift voor Criminologie*, jrg. 47, nr. 4, pp. 402-405.
- Klein Haarhuis, C. e.a. (2005) Rechtshandhaving geëvalueerd; een synthese van 31 onderzoeken, in: *Justitiële Verkenningen*, jrg. 31, nr. 8, pp. 54-72.
- Klooster, S.A. van 't (2007) *Toekomstverkenning: ambities en de praktijk*. Maastricht: UM.

- Knaap, L.M. van der, en S. Bogaerts (2007) Gedragsregulerende mechanismen in situationele preventie van criminaliteit- Straatverlichting en cameratoezicht als voorbeelden uit de praktijk. *Tijdschrift voor Veiligheid*, jrg. 6, nr. 3, pp. 23-36.
- Knutsson, J. en P. Partanen (1986) *Vad gör polisen?* Stockholm: Brottsförebyggande Rådet.
- Kolk, W. van der (2006) *Particulier onderzoek en opsporing – Een (on)mogelijke combinatie?* Dordrecht: SMVP.
- Kolthoff, E.(2007) *Ethics and New Public Management*. Den Haag: Boom.
- Koning, B. de (2010) *Operatie blauw- Weg met de bureaucratie bij de Nederlandse politie*. Amsterdam: Balans.
- Koolen, L. (1985) *De aangifte van delicten en recherchewerk*. Den Haag: BiZa.
- Koolen, L., M. van der Heide en A. Ziegelaar (2005) *De tevredenheid van slachtoffers van misdrijven met slachtofferzorg: eindrapport*. Leiden: Research voor Beleid.
- Koopman, J. (1998) *De democratische inbedding van de regionale politie*. Deventer: Kluwer.
- Koppen, P.J. van (2004) *Verankering van rechtspraak – Over de wisselwerking tussen burger, politie, justitie en rechter*. Deventer: Kluwer.
- Korsten, A. en G. Leers (2005) *Inspirerend leiderschap in de risicomaatschappij*. Utrecht: Lemma.
- Korsten, A. en P. de Goede (red.) (2006) *Bouwen aan vertrouwen in het openbaar bestuur*. Den Haag: Reed Elsevier.
- Korsten, A.F.A. (2005) *Grote klasse! – Op zoek naar excellente ambtenaren en leiderschap*. Heerlen: Open Universiteit.
- Korsten, A.F.A. en H. Aardema (2006) *Vallende burgemeesters*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Korsten, A.F.A. en J.L.M.L. Soeters (1996) Parlementaire enquête opsporingsmethoden – Resultaten, beoordelingen en debatten. *Bestuurskunde*, jrg. 5, nr. 2, pp. 50-66.
- Korsten, A.F.A. en P.W. Tops (red.) (1998), *Lokaal bestuur in Nederland*. Alphen: Samsom,
- Korsten, A.F.A. en W. Derksen (red.) (1986) *Uitvoering van overheidsbeleid*. Leiden: Stenfert Kroese
- Korsten, A.F.A. en W. van Zanten (1989) Ethiek van ambtelijk handelen. in: *Management in overheidsorganisaties*, Alphen: Samsom, A1190.
- Korsten, A.F.A., P. de Jong en C.J.M. Breed (2010) *Regeren met programma's – Interdepartementale kabinetsprogramma's van het kabinet-Balkenende IV: voortgang en samenwerking*. Den Haag: Boom/Lemma.
- KplusV (2009) *Evaluatie pilot Zicht op Enschedese Tbs-gestelden*. Den Haag: WODC.
- Krapels, J.T.W. (1992) *Openbaar besturen pragmatisch benaderd*. Leiden (diss.)
- Kuilberg, J. M. Vervoort en J. Dagevos (2009) *Goede burenen kun je niet kopen – Over de woonconcentratie en woonpositie van niet-westerse allochtonen in Nederland*, Den Haag: SCP.
- Laan, A.M. van der, en M. Blom (2006) *Jeugd delinquentie: risico's en bescherming*. Den Haag: Boom.
- Laar, M. van, en M. van Ooyen-Houben (2009) *Evaluatie van het Nederlandse drugsbeleid*. Den Haag: Trimbo/WODC.
- Larson, R.C. (1972) *Urban Police Patrol Analysis*. Massachusetts: The MIT Press.
- Leeuw, F.L. (1995) Effectiviteit en kwaliteit van de politie: over het belang van evaluaties en inspecties. *Beleidsanalyse*, 1995, nr. 4, pp. 5-12.
- Leeuw, F.L., *Gedragsmechanismen achter overheidsinterventie en rechtsregels*, Maastricht: UM (oratie).
- Legebeke, G. (1985), Oom agent dealt, in: *Intermediair*, jrg. 21, nr. 31, 2 augustus, pp. 1-9.
- Leiden, I. van, E. de Vries Robbé en H. Ferwerda (2007) *Je bedrijf of je leven; aard en aanpak van afpersing van het bedrijfsleven*. Den Haag: WODC.
- Leishman, F., B. Loveday & S.Savage (eds.) (2000) *Core Issues in Policing*. Harlow: Longman.
- Lips, M., V. Bekkers en A. Zuurmond (red.) (2005) *ICT en openbaar bestuur*, Utrecht: Lemma.
- Lipsky, M. (1980) *Street-level bureaucracy*. New York, Russell Sage Foundation New York.
- Lissenberg, E. (1979) *Kinderen spreken recht*. Meppel: Krips Repro. (diss.)
- Löfstedt, R.E. (2005) *Risk Management in Post-Trust Societies*, Londen: Palgrave.
- LPDO (Landelijk Project Digitaal Rechercheren) (2003) *Visie op digitaal opsporen*. Zoetermeer: LPDO.
- Lulofs, K., H. Bressers en A. Boeren (2005) *Schokgolven in het openbaar bestuur na 'Enschede'*. Utrecht: Lemma.
- Lyon, D., *Surveillance Society – Monitoring everyday life*. Buckingham: Open University Press.
- Maguire, M. R. Morgan & R. Reiner (eds.) (2002) *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press.
- Mali, S.R.F., H. Quint, B. Diependaal en W.Ph. Stol (2005) *Effectieve aanpakken van jeugdige veelplegers. Op zoek naar voorspellers van succes*. Den Haag: Elsevier.
- Manning, P.K. (1977) *Police Work - The Social Organization of Policing*. Cambridge: MIT Press.
- Manning, P.K. (1980) *The Narc's Game. Organizational and Informational Limits on Drugs Law Enforcement*. Cambridge (Mass.): The MIT Press.
- Manning, P.K. (1992) Information technologies and the police. in: M Tonry en N. Morris (eds.). *Modern Policing*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 349-398.

- Marks, P., A. van Sluijs en N. Baaij (2006) Afspraak is afspraak? – Leren omgaan met prestatiegestuurde aanpak van wijkveiligheid. *Bestuurskunde*, jrg. 15, nr. 3, pp. 91-102.
- Matthijs, K. (1982) *De politie, gezien door delinquente jongeren*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Maynard-Moody, S. & M. Musheno (2003) *Cops, teachers, counsellors – Stories from the frontline of public service*. Ann Arbor.
- McRae, J.J. en J. McDavid (1988) Computer based technology in police work: a benefit-cost analysis of a mobile digit communications system. *Journal of criminal justice*, vol. 16, pp. 47-60.
- Meer, J. van der, en J.H. Karel (1973) Surveillance-planning op basis van informatieverwerking. *Algemeen Politieblad*, vol. 122, no. 18,19, pp. 425-433, 466-473.
- Meershoek, G. (2007) *De geschiedenis van de Nederlandse politie -De Gemeentepolitie in een veranderende samenleving*. Amsterdam: Boom.
- Meershoek, G. (red.) (2009) *Politiestudies: terugblik en vooruitzicht*. Dordrecht: SMVP.
- Mein, A. (2008) Juridische instrumenten voor lokaal veiligheidsbeleid, in: Stol, W. e.a. (red.), *Basisboek integrale veiligheid*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, pp. 96-108.
- Mein, A. en D. Kok (2008) De gemeente, in: Stol, W.Ph. en A. van Wijk (red.) *Inleiding criminaliteit en opsporing*. Den Haag: Boom, pp. 167-180.
- Michiels, F.C.M.A. en E.R. Muller (red.) (2006) *Handhaving- Bestuurlijk handhaven in Nederland*, Deventer: Kluwer.
- Ministerie van BZK (2000) *Integrale veiligheidsrapportage 2000*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Ministerie van BZK (2000-2003) *Kerngegevens Nederlandse politie*. Den Haag: Min. van BZK.
- Ministerie van BZK (2004) *Kabinetsstandpunt over 'De GHORdiaanse knoop doorgehakt'*. Den Haag.
- Ministerie van BZK (2004) *Kabinetsstandpunt veiligheidsregio's*. Den Haag.
- Ministerie van BZK (2004) *Naar een veiliger samenleving – Midterm review*. Den Haag.
- Ministerie van Justitie (2005) *Plan van aanpak veelplegers, tweede helft 2006-2008*. Den Haag.
- Ministerie van Justitie en Ministerie van BZK en Koninkrijksrelaties (2008) *Veiligheidshuizen – Naar een landelijk dekkend netwerk van veiligheidshuizen*. Den Haag.
- Ministerie van Justitie/BZK (2002) *Naar een veiliger samenleving*. Den Haag.
- Ministerie van Justitie/BZK (2008) *Veiligheidshuizen – Naar een landelijk dekkend netwerk van veiligheidshuizen*. Den Haag: Min. van Justitie/BZK.
- Ministerie van Justitie/WODC (2009) *Evaluatie Justitie in de Buurt Nieuwe Stijl- Verbindende netwerken in veiligheidshuizen*, Woerden: Adviesbureau van Montfoort, Woerden.
- Mourik, M.J. van (2006) Prostitutie, gemeentelijk beleid en handhaving, in: Michiels, F.C.M.A. en E.R. Muller (red.) *Handhaving- Bestuurlijk handhaven in Nederland*, Deventer: Kluwer, pp. 473-491.
- Mulder, R.P. (1989) Publieke en private hulp voor slachtoffers van misdrijven. *Openbare Uitgaven*, jrg. 21, nr.4, pp. 163-173.
- Muller, E., L.J.J. Rogier e.a. (2008) *Bestuur, recht en veiligheid*. Den Haag: Boom.
- Muller, E.R. (1994) *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*. Arnhem: Gouda Quint.
- Muller, E.R. (2010) Organisaties in de criminaliteitsbestrijding, in: Muller, E.R., J.P. van der Leun, L. Moerings en P. van Calster (red.) (2010) *Criminaliteit*. Deventer: Kluwer, pp. 463- 493.
- Muller, E.R. (red.) (2004) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer.
- Muller, E.R., H.R.B.M. Kummeling en R.P. Bron (2008) *Veiligheid en privacy*. Den Haag: Boom.
- Muller, E.R., J.P. van der Leun, L. Moerings en P. van Calster (red.) (2010) *Criminaliteit*. Deventer: Kluwer.
- Muller, E.R., R.F.J. Spaaij en A.G.W. Ruitenbergh (2003) *Trends in terrorisme*. Alphen: Kluwer.
- Muller, E.R., U. Rosenthal en R. de Wijk (red.) (2008) *Terrorisme*. Deventer: Kluwer.
- Muller, E.R., U. Rosenthal, I. Helsloot en E. van Dijkman (red.) (2009) *Crisis*. Deventer: Kluwer.
- Muller, E.R., U. Rosenthal, M. Zannoni e.a. (2010), *Strandrellen in Hoek van Holland- Dancefestival Veronica Sunset Groves 22 augustus 2009*, Den Haag: COT.
- Musterd, S., W. Ostendorf en R. Deurloo (2004) Stedelijke context en onveiligheid: gelegenheid en criminaliteit. *Beleid en Maatschappij*, jrg. 31, 2004, nr. 3, pp. 163-173.
- Naeyé, J. (1989) *Heterdaad. Politiebevoegdheden bij ontdekking op heterdaad in theorie en praktijk*. Arnhem: Gouda Quint. (diss.)
- Naeyé, J., L. Huberts, C. van Zweden, V. Busato en B. Berger (2004) *Integriteit in het dagelijkse politiewerk*. Zeist: Kerckebosch.
- Naeyé, J. (2009) Vertrouwen in het geweldsmonopolie. in: Meershoek, G. (red.) *Politiestudies: terugblik en vooruitzicht*. Dordrecht: SMVP, pp. 117-133.
- Nap, J. (2001) *Werken aan blauw vakmanschap – Systematisch leren in de politiepraktijk*, Apeldoorn: Politieakademie.
- Nap, J. (2007) Goed politiewerk: leren ontwikkelen vanuit de praktijk. in: *Tijdschrift voor de Politie*, okt, pp. 24-28.
- Nelen, H., Evidence maze: het doolhof van het evaluatieonderzoek, Maastricht: UM (oratie).

- Nelen, J.M. (2004) Effecten van juridische veiligheidsmaatregelen, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 759-77 .
- Newburg, T. (ed.) (2003) *Handbook of Policing*. Cullompton: Willan.
- Newburg, T. (ed.) (2005) *Policing. Key Readings*. Cullompton: Willan.
- Nibra en ES&E (2001) *Dance valley 2001 – Een evaluatie van de gebeurtenissen*. Arnhem/Den Haag.
- Noije, L. van (2009) Sociale veiligheid. in: Bijl, R. e.a. *De sociale staat van Nederland 2009*. Den Haag: SCP, pp. 301-337.
- Noije, L. van (2011) Sociale veiligheid. in: Sociaal en Cultureel Planbureau, *De sociale staat van Nederland*. Den Haag: SCP, pp. 259-283.
- Noije, L. van, en K. Wittebrood (2007) Veiligheid. in: Sociaal en Cultureel Planbureau, *De sociale staat van Nederland 2007*. Den Haag: SCP, pp. 213-245.
- Noije, L. van, en K. Wittebrood (2008) *Sociale veiligheid ontsleuteld – Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid*. Den Haag: SCP.
- Noije, L. van, en W. Lamet (2008) Burgers, criminaliteit en het strafklimaat: de kloof tussen opinie en feiten. in: Sociaal en Cultureel Planbureau, *Vroeger was het beter*. Den Haag: SCP, pp. 20-27.
- Noordegraaf, M. (2008) *Professioneel bestuur*. Den Haag: Lemma.
- Nunn, S. (1993) Computers in the cop car: impact of the mobile digital terminal technology on motor vehicle theft clearance and recovery rates in a Texas city. *Evaluation Review*, vol. 17, no. 2, pp. 182-203.
- Oppelaar, J. en K. Wittebrood (2006) *Angstige burgers? – De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht*. Den Haag: SCP.
- Oppen Gundhus, H. (2006) *For sikkerhets skyld. IKT, yrkeskulturer og kunnskapsarbeid I politiet*. Oslo: Universitetet i Oslo. (diss.)
- Overkleef-Verburg, G. (2006) Toezicht en handhaving in het lokale veiligheidsbeleid: bestaande en nieuwe bevoegdheden en wat er nog gaat komen. in: Rogier, L.J.J. en H. de Doelder (red.), *Toezicht*. Amsterdam: Boom, pp. 77-115.
- Palys, T.S., E.O. Boyanowsky en D.G. Dutton (1984) Mobile data access terminals and their implications for policing. *Journal of social issues*, vol. 40, no. 3, pp. 113-127.
- Panhuis, P. van (2008) Informatiegestuurde Politie en criminaliteitsanalyse. In W.Ph. Stol en A.Ph. van Wijk, *Inleiding Criminaliteit en Opsporing*, Den Haag: BJU, pp. 221-235.
- Parlementaire enquête ‘Inzake opsporing’ (1996), themanummer van Bestuurskunde, nr. 2.
- Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (1996) *Inzake opsporing*. Den Haag: Sdu.
- Pattavina, A. (ed.) (2005) *Information Technology and the Criminal Justice System*. Thousand Oaks (Cal.): Sage.
- Pestman, P. (2007) NPM-instrumenten in de praktijk. *Bestuurskunde*, jrg. 16, nr. 3, pp. 104-114.
- Peters, K. (1999) *Verdeelde macht – Een onderzoek naar invloed op rijksbesluitvorming in Nederland*. Amsterdam: Boom.
- Pleysier, S. (2008) ‘Integrale veiligheid’ als dogma? Grenzen aan het heersende veiligheidsdiscours, *Tijdschrift voor Veiligheid*, nr. 1, pp. 34-47.
- Pol, K. van der (2008) [Titel volgt]. Leeuwarden: NHL.
- Polak, J.M. en C.J.N. Verstedden, *De cafébrand in Volendam – Een ramp om van te leren*, Haarlem, 26 maart 2001.
- Pollitt, C., S. van Thiel & V. Homburg (eds.) (2007) *New Public Management in Europe – Adaptation and Alternatives*, Londen: Palgrave.
- Poot, C.J. de, R.J. Bokhorst, P.J. van Koppen en E.R. Muller (2004) *Rechercheportret. Over dilemma’s in de opsporing*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Prottas, J.M. (1979) *People processing- The street-level bureaucrat in public service bureaucracies*. Lexington: Lexington Books.
- Punch, M. (1978) The policeman’s occupational culture. *Sociologische Gids*, vol. 25, no. 6, pp. 517-530.
- Punch, M. (1979). *De Warmoesstraat, politiewerk in de binnenstad*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Putten, J. van (1987) *Haagse machten*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- PWC (Profit for the Worlds Children) (2001) *Kinderpornografie en internet in Nederland: een overzicht van de huidige situatie, knelpunten in de bestrijding, suggesties voor verbeteringen*. Haarlem: PWC.
- Raad voor het openbaar bestuur (2001). *Taakontwikkeling politie*. Den Haag: Raad voor het openbaar bestuur.
- Raad voor het openbaar bestuur (2002) *Partners in veiligheid: van verantwoordelijkheidsbocht naar lokale verantwoordelijkheid*. Den Haag.
- Raad voor het openbaar bestuur (2002a). *Partners in veiligheid – Van verantwoordingsbocht naar lokale verantwoordelijkheid*. Den Haag: Raad voor het openbaar bestuur.
- Raad voor het openbaar bestuur (2002b). *Bestuurlijke inbedding veiligheidsregio’s*. Den Haag: Raad voor het openbaar bestuur.
- Raad voor het openbaar bestuur (2003) *Veiligheid op niveau: een bestuurlijk perspectief op de toekomst van de veiligheidsregio’s*. Den Haag.

- Raad voor het openbaar bestuur (2003). *Veiligheid op niveau - Een bestuurlijk perspectief op de toekomst van veiligheidsregio's*. Den Haag: Raad voor het openbaar bestuur.
- Raad voor het openbaar bestuur (2005) *Tussen oorlog en vrede – Kader voor een balans tussen vrijheidsrechten en veiligheid*. Den Haag.
- Raad voor het openbaar bestuur (2006) *Sociale preventie – Bestuur en beleid aan de voorkant van veiligheid*. Den Haag: Raad voor het openbaar bestuur.
- Raad voor het openbaar bestuur (2007) *Wetsvoorstel veiligheidsregio's*. Den Haag: Raad voor het openbaar bestuur.
- Raad voor het openbaar bestuur (2008a), *Besturen over grenzen*. Den Haag: Rob.
- Raad voor het openbaar bestuur (2008b). *Beter besturen bij rampen – Een passende verantwoordelijkheidsverdeling bij rampenbestrijding en crisisbeheersing*. Den Haag: Rob.
- Rademaker, J. (1996) *De digitale strafrechtspleging*. Zwolle: Tjeenk Willink. (diss.)
- Ratcliffe, J. (2008) *Intelligence Led Policing*. Uffculme: Willan Publishing.
- Reenen, P. van (1987) *Het politiebestedel*. Arnhem: Gouda Quint.
- Reiner, C. (2000) *The Politics of the Police*. Oxford: Oxford UP.
- Reiss, A.J. (1971) *The police and the public*. London: Yale University Press.
- Reus-Ianni, E. (1983) *Two cultures of policing: street cops and management cops*. New Brunswick: Transaction Books.
- Ringeling, A.B. (1985) De voortdurende strijd om het politiebestedel, in: *Redenen van wetenschap - Opstellen aangeboden aan A.L. Melay*. Arnhem: Gouda Quint, Arnhem.
- RMO (1997) *Kwaliteit in de buurt*. Rijswijk.
- RMO (2004) *Sociale veiligheid organiseren – Naar herkenbaarheid in de publieke ruimte*. Den Haag.
- RMO (2008) *Tussen flaneren en schofferen – Een constructieve aanpak van het fenomeen hangjongeren*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Rombouts, T. (2003) 's Hertogenbosch zet fors in op veiligheid. *Bestuursforum*, mei 2003, pp. 6-8.
- Rosenthal, U. (1984) *Rampen, rellen en gijzelingen*, Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
- Rosenthal, U. (1992), Een burgemeester en de reorganisatie van de politie. *Bestuurskunde*, nr. 8, pp. 390-395.
- Rosenthal, U. P. 't Hart en A. Cachet (1987) *Politiemanagement. Een politiek bestuurlijke visie*. Arnhem: Gouda Quint.
- Rosenthal, U., G. Bruinsma e.a. (red.) (1998) *Evaluatie Politiewet 1993 - Diepte-onderzoek*. Den Haag: Vuga.
- Rosenthal, U., M.T. Charles & P. 't Hart (eds.) (1989) *Coping with crises: the management of disasters, riots and terrorism*. Springfield: Charles C. Thomas.
- Rosenthal, U., P. 't Hart en L. Cachet (1987) *Politiemanagement*. Arnhem: Gouda Quint.
- Rosenthal, U. (1987) Wachten op de Politiewet, in: Koppenjan, J. e.a. (red.), *Beleidsvorming in Nederland - Een vergelijkende studie naar de totstandkoming van wetten*. Vuga, Den Haag: Vuga, pp. 225-242.
- Royakkers, C.H.M. (1997) *De controle over de politie in Engeland en Wales*, Arnhem: Gouda Quint (diss.).
- Rutten, F. en M. Witteveen (red.) (2005) *Het blauwe labyrint – Politieleiderschap aan het begin van de 21^e eeuw*. Apeldoorn: Politieakademie.
- Sackers, H.J.B. (2010) *Herder, hoeder en handhaver – De burgemeester en het bestuurlijk sanctierecht*, Nijmegen: Radboud Universiteit (oratie).
- Sanders, W. (1977) *Detective Work. A Study of Criminal Investigations*. New York: Free Press.
- Scarman, L.G. (1982) *The Brixton disorders 10-12 april 1981 : report of an inquiry by the Right Honourable Lord Scarman*. London: Her Majesty's Stationary Office.
- Schellen, M. van, P. Nieuwebeerta en A. Poortman (2008) Partners in crime? De criminele carrières van veroordeelden en hun huwelijkspartners. *Tijdschrift voor Veiligheid*, jrg. 7, nr. 1, pp. 3-22.
- Schuyt, C.J.M. (1995) *Tegendraadse werkingen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sgbo (2000) *Lokaal veiligheidsbeleid*. Den Haag.
- Sgbo (2005) *BIBOB in beweging – Resultaten quick scan Wet BIBOB*. Den Haag.
- Sherman, L.W. (1974) *Police corruption*. New York, Anchor Press, New York.
- Sherman, L.W. (1978) *Scandal and reform - Controlling police corruption*. Berkeley: University of California Press, Berkeley.
- Skolnick, J.H. (1966) *Justice Without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*. New York: John Wiley & Sons.
- Sluifje, A.P.M. en R. Welschen (2006) Handhaving: de gemeentelijke praktijk, in: Michiels, F.C.M.A. en E.R. Muller (red.) *Handhaving- Bestuurlijk handhaven in Nederland*, Deventer: Kluwer, pp. 559-589.
- Sluis, A. van (2002) *Van 'planning en control' naar strategische beleidsvorming – Een onderzoek naar beleidsplanning bij de politie*. Rotterdam: EUR.
- Sluis, A. van, en S. van Thiel (2003) Mogelijkheden en onmogelijkheden van prestatiebesturing bij de Nederlandse politie. *Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg*, jrg. 2, nr. 4, pp. 18-31.

- Sluis, A. van, L. Cachet, L. de Jong, C. Nieuwenhuyzen en A.B. Ringeling (2006) *Cijfers en stakeholders - Prestatiesturing en de gevolgen voor maatschappelijke en politiek-bestuurlijke relaties van de politie*. Den Haag: Reed Elsevier.
- Smeets, J. (2007) *De geschiedenis van de Nederlandse politie - Verdeeldheid en eenheid in het rijkspolitieapparaat*. Amsterdam: Boom.
- Smets, L. en A. Vrij (red.) (2008) *Het analyseren van de geloofwaardigheid van verhoren: het gebruik van leugendetectedmethoden*. Brussel: Politeia.
- SMVP (2010) *Openbare orde en rechtshandhaving in multiculturele wijken: ontwikkeling van actief burgerschap*. Dordrecht.
- SMVP (2010) *Burgernet en andere vormen van burgerparticipatie in de veiligheid*. Dordrecht.
- Soeparman, S. en G. van den Brink (2009) Waakzaam en dienstbaar, in: Duivenboden, H. van, E. van Hout, C. van Montfort en J. Vermaas (red.), *Verbonden verantwoordelijkheden in het publieke domein*, Den Haag: Lemma, pp. 113-132.
- Soeters, J.L.M.L. en A.F.A. Korsten (1996) Controleren, besturen en beheersen in de opsporingsorganisatie. *Bestuurskunde*, jrg. 5, nr. 2, pp. 114-121.
- Spanens, T. en C. Fijnaut (2005), *Criminaliteit en rechtshandhaving in de euregio Maas-Rijn*. Antwerpen/Oxford, deel 1.
- Spapens, A.C.M., H. van de Bunt, L. Rastovac e.a. (2007) *De wereld achter de wetteelt*. WODC-rapport, Den Haag: Boom.
- Spickenheuer, J.L.P. (1983) *Voetsurveillance en preventievoorlichting in Amsterdam-Osdorp*. Den Haag: WODC.
- Spier, J. (2002) *Rampscenario's*. Deventer: Kluwer.
- Steden, R. van (2007) *Privatizing Policing*. Den Haag: BJU. (diss.)
- Steden, R. van, en H. Boutellier (2008) Hedendaagse vraagstukken rond veiligheid en burgerschap, in: Boutellier, H. en R. van Steden (red.) (2008), *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom, pp. 1-11.
- Steketeer, E.F. (2007) *Ketenregie: acteren en regisseren in publieke ketens*. Den Haag: Reed Elsevier.
- Steunenberg, B. (1985) Gemeentepolitie en ombuigingen. *Tijdschrift voor de Politie*, nr. 4.
- Steunenberg, B. (1989) *Ombuigingsbeleid en politieke besluitvorming*. Universiteit Twente.
- Stokkom, B. van (2005) *Beledigd in Amsterdam – Verbaal geweld tussen politie en publiek*. Amsterdam: Politie-regio Amsterdam Amstelland/Alphen: Kluwer.
- Stokkom, B. van (2007) Regulering van antisociaal gedrag- Aanpak van persistent overlastgevendende jongeren in Engeland en Nederland. *Tijdschrift voor Veiligheid*, jrg. 6, nr. 3, pp. 36-51.
- Stokkom, B. van (2010) *Wat een hufter! – Ergernis, lichtgeraaktheid en maatschappelijke verzuim*. Amsterdam: Boom.
- Stol, W. (2010) *Cybersafety gewogen – Een introductie in twee lezingen*. Den Haag: Boom.
- Stol, W. (2010) *Politie in cyberspace*. Heerlen: Open Universiteit (oratie).
- Stol, W. e.a. (red.), (2006/2008) *Basisboek integrale veiligheid*, Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Stol, W.Ph. (1996) *Politieoptreden en informatietechnologie*. Lelystad: Koninklijke Vermande (diss.).
- Stol, W.Ph. en A. van Wijk (red.) (2008) *Inleiding criminaliteit en opsporing*. Den Haag: Boom.
- Stol, W.Ph., A.Ph. Van Wijk, G. Vogel, B. Foederer & L. van Heel (2006) *Police Patrol Work in the Netherlands*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft.
- Stol, W.Ph., A.Ph. van Wijk, G. Vogel, B. Foederer en L. van Heel (2004) *Politiestraatwerk in Nederland. Noodhulp en gebiedswerk: inhoud, samenhang, verandering en sturing*. Zeist: Kerckebosch.
- Stol, W.Ph., C.J.E. in 't Velt, R.J. van Treeck (2000) *Praktijkboek politieonderzoek*. Den Haag: Elsevier.
- Stol, W.Ph., H.W.K. Kaspersen, J. Kerstens, E.R. Leukfeldt en A.R. Lodder (2008) *Filteren van kinderporno op internet. Een verkenning van technieken en reguleringen in binnen- en buitenland*. Den Haag: BJU.
- Stol, W.Ph., J. Rijpma, C. Tielenburg, H. Veenhuysen en T. Abbas (2006) *Basisboek integrale veiligheid*. Bussum: Coutinho.
- Stol, W.Ph., R.J. van Treeck en A.E.B.M. van der Ven (1999). *Criminaliteit in cyberspace – een praktijkonderzoek naar aard, ernst en aanpak in Nederland*. Den Haag: Elsevier.
- Straathof, A. (red.) (2005) *Integriteit in teams*. Utrecht: Lemma.
- Straver, M.A. (1975) Informatie, planning en wijkagentensysteem, bijdragen tot een doelmatiger surveillance. *Tijdschrift voor de Politie*, vol. 37, no. 4, pp. 113-130.
- Strooper, M.N. (1972) Doelmatige surveillance met behulp van moderne technieken. *Algemeen Politieblad*, jrg. 121, no. 14, pp. 359-367.
- Studiegroep SPL/NPL (2006) *Presteren door vertrouwen*. Apeldoorn.
- Stuurgroep Evaluatie Politieorganisatie (2005), *Lokaal verankerd, nationaal versterkt*. Utrecht: www.politiebestel.nl.
- Stuurgroep Samen werken aan Veiligheid (2006) *Veiligheid als bestuurlijke opdracht*. Dordrecht.

- Svensson, J. en S. Zouridis (red.) (2004) *Waarden en normen in de virtuele wereld*. Enschede: IPIT.
- Terpstra, J. (2003) *Sturing van politie en politiewerk*. Zeist: Kerckebosch.
- Terpstra, J. (2004) Veiligheidszorg en laatmoderniteit: veranderingen in veiligheidsbeleid en de zorg om veiligheid. in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 31, nr. 3, pp. 153-163.
- Terpstra, J. (2008) Burgers in veiligheid, in: Boutellier, H. en R. van Steden (red.) *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom, pp. 243-267.
- Terpstra, J. (2009) Politiecultuur en politiepraktijken. in: Meershoek, G. (red.) *Politiestudies: terugblik en vooruitzicht*. Dordrecht: SMVP, pp. 133-153.
- Terpstra, J. en I. Bakker (2002) *Met recht lokaal – Evaluatie van Justitie in de buurt*. Enschede: IPIT.
- Terpstra, J. en K. van der Vijver (2005) De veiligheid in Nederland: het onveiligheidscomplex. in: Arentsen, M. en W. Trommel (red.) (2005) *Moderniteit en overheidsbeleid – Hardnekkige beleidsproblemen en hun oorzaken*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, pp. 133-154.
- Terpstra, J. en R. Kouwenhove (2004) *Samenwerking en netwerken in de lokale veiligheidszorg*, Zeist: Kerckebosch.
- Timmer, J. (2005) *Politiegeweld. Geweldgebruik van en tegen de politie in Nederland*. Alphen aan den Rijn: Kluwer (diss.)
- Tops, P. (2007b) *Regimeverandering in Rotterdam*. Amsterdam: Atlas.
- Tops, P. en W. Gooren (2008) *Een pact van het hart – Ontstaan en groei van operatie Hartslag: aanpak van de drugsproblematiek in Heerlen*, Apeldoorn: Politieacademie.
- Tops, P., P. van Dijk, K. van der Tol en S. Zouridis (2006) *Dingen in samenhang op straat krijgen – De stadsmarinier in de Rotterdamse veiligheidsaanpak (2002-2006)*. Tilburg: UvT.
- Tops, P.W. (2007a) *Kennis van de frontlijn*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Tops, P.W. en C. Hartman (2005) *Frontlijnsturing: uitvoering op de publieke werkvloer van de stad*. Den Haag.
- Tops, P.W., *Kennis van de frontlijn*, Politieacademie, Apeldoorn, 2007.
- Tops, P.W., *Regimeverandering in Rotterdam*, Atlas, Amsterdam, 2007.
- Torre, A. van der (2008) Was het vroeger (on)veilig(er)? in: Sociaal en Cultureel Planbureau, *Vroeger was het beter*. Den Haag: SCP, pp. 103-116.
- Torre, E.J. van der (1999) *Politiewerk. Politiestijlen, community policing en professionalisme*. Alphen aan den Rijn: Samsom. (diss.)
- Torre, E.J. van der (2004) Rotterdamse drugscene: het kostbare gelijk van de straat, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 253-279.
- Torre, E.J. van der (2007), *Lokale politiechefs*. Den Haag: Elsevier.
- Torre, E.J. van der (2008) *Blauw relaas- Verhalen over vakmanschap van politiebazen*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Treur, H. (1998) *Centralisatie en decentralisatie bij de Nederlandse politie. Over contractuele aansturing en resultaatverantwoordelijkheid bij de Nederlandse politie*. Lelystad: Koninklijke Vermande. (diss.)
- Twuyver, M. van (1995) *Culturele diversiteit in organisaties*. Schiedam: Scriptum Management.
- Twuyver, M. van, en J. Soeters (1995) Internationalisering bij de politie- Politiesamenwerking binnen de euregio Maas-Rijn. *Bestuurskunde*, nr. 6, pp. 244-253.
- Vanderveen, G.N.G. (2004) Meten van veiligheid, in: Muller, E.R. (red.) *Veiligheid – Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Deventer: Kluwer, pp. 71-125 .
- Varst, L.P. van der, M. Zannoni e.a. (2010) *Extreem link(s)- Een verkennend onderzoek naar linksgeoriënteerde initiatieven in Nederland*. Den Haag: COT).
- Vedder, A., L. van der Wees e.a. (2007) *Van privacyparadijs tot controlestaat? – Misdaad- en terreurbestrijding aan het begin van de 21ste eeuw*. Den Haag: Rathenauinstituut.
- Veen, G. van der (2002). Beleving van veiligheid in de buurt. in: *Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg*. Jrg. 1, nr. 1, pp. 32-46.
- Veendrick, L. en R. Jongman (1976) *Met de politie op pad - een onderzoek naar het aanhoudingsbeleid van de politie op straat*. Groningen: Kriminologisch Instituut.
- Velt, C.J.E. in 't (1999) *Politie en omgevingsanalyse. De rol van computerbestanden bij het oplossen van diefstallen*. Den Haag: Elsevier.
- Velt, C.J.E. in 't (2003) Milieuwethandhaving door de politie. in: C.J.E. In 't Velt en W.Ph. Stol (red.) *Politiekundige Verkenningen*. Den Haag: Elsevier, pp. 165-179.
- Venrooy, A. van, en L. Sonnenschein (2008) *Ketenunits: grip krijgen op publieke ketens*. Den Haag: InAxis.
- Vereniging Nederlandse Gemeenten (2006) *Model- Algemene Plaatselijke Verordening*. 30 aug..
- Verhoeven, I. en M. Ham (red.) (2010) *Brave burgers gezocht – De grenzen van de activerende overheid*. Amsterdam: Van Gennep.
- Vijver, C. van der (1998) *De tranen van Foucault*. Enschede: Universiteit Twente (oratie).
- Vijver, C.D. van der (1983) *Laat ze het zelf maar zeggen – De bruikbaarheid van bevolkingsonderzoek voor de beleidsvorming van de politie*. Den Haag: BiZa.

- Vijver, C.D. van der (1985) Oordelen van de bevolking over de politiefunctie. in: *Beleid en Maatschappij*, oktober, pp. 253-260.
- Vijver, C.D. van der (1993) *De burger en de zin van strafrecht*. Lelystad: Koninklijke Vermande. (diss.)
- Vijver, C.D. van der, en W. Broer (1978) Politieonderzoek: problemen en mogelijkheden. *Sociologische Gids*, vol. 25, no. 6, pp. 465-486.
- Vijver, K. van, & J. Terpstra (eds.) (2004) *Urban Safety: Problems, Governance and Strategies*. Enschede: Institute for Social Safety Studies.
- Villiers, P. (1997) *Better police ethics - A practical guide*. Londen: Kogan Page.
- Vollaard, B. (2003) *Performance Contracts for police forces*. Den Haag: CPB.
- Vollaard, B. (2004) Gelijke beschikbaarheid, ongelijke handhaving?. Den Haag: CPB.
- Voogd, M.C., F. Doornbos en L.C.L. Huntjens (2007) *Evaluatie Wet Bibob – Eenmeting*. Utrecht: Berenschot.
- Vries, M. de, en K. van der Vijver (2002) *Beelden van gezag bij de bevolking en bij de politie*. Dordrecht: SMVP.
- Vries, M.S. de, en C.D. van der Vijver (2002) *Beelden van gezag bij de bevolking en bij de politie*, SMVP, Dordrecht: SMVP.
- Vrij, A. (1991) *Misverstanden tussen politie en allochtonen: sociaal-psychologische aspecten van verdacht zijn*. Amsterdam: VU Uitgeverij. (diss.)
- Vuijsje, B. (2006) *Avonturen in besturen*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Vuijsje, H. en C. Wouters (1999) *Macht en gezag in het laatste kwart: inpakken en wegwezen*, Den Haag: SCP.
- Wagenaar, P. e.a. (2010) Meldkamers in actie. *Openbaar bestuur*, maart, nr. 3, pp. 8-10.
- Wal, R. van der (2007) *De geschiedenis van de Nederlandse politie -De vakorganisatie en het beroepsonderwijs*. Amsterdam: Boom.
- Weber, M. (1922) *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: J.C.B. Mohr / Paul Siebeck.
- Weick, K. & K.M. Sutcliffe (2001) *Managing the Unexpected -Assuring High Performance in an Age of Complexity*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Werdmöller, H. (2008) Kunnen we wel met elkaar samenleven? – Verbanden tussen veiligheid en integratie, in: Boutellier, H. en R. van Steden (red.) (2008) *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom, pp. 73-93.
- Werkgroep gegevensverstrekking burgemeesters (2005), *Vaste verbindingen – Een advies aan de minister van BZK over de verstrekking van gegevens op het terrein van de veiligheid door landelijke diensten aan burgemeesters*, Den Haag.
- Wiebrens, C. (2004) Strategisch gedrag bij politie valt mee. *Economisch-Statistische Berichten*, 28 mei, p. 255.
- Wierdsma, L. (1989) *Hoe ver reikt hun stem: een onderzoek naar de invloed die de brigadiers kunnen uitoefenen op het besluitvormingsproces aan het achtste district van de gemeentepolitie Amsterdam*. Apeldoorn: Nederlandse Politie Academie.
- Wijk, A.Ph. van (2005) *Zedenzorg in Drenthe: criminaliteitsbeeld, organisatie, werkwijze en externe partners*. Assen: Regiopolitie Drenthe.
- Wijk, A.Ph. van, e.a. (red.) (2005) *Politie en jeugd*. Den Haag: Elsevier.
- Wijk, A.Ph. van, R.A.R. Bullens en P. van den Eshof (2007) *Facetten van zedencriminaliteit*. Den Haag: Elsevier.
- Wildavsky, A. (1988) *Seaching for Safety*, New Brunswick: Transaction Books.
- Winter-De Groot, J.P. de (2009) *Een knooppunt van ketens – De meerwaarde van veiligheidshuizen*, Uden/Heerlen: Open Universiteit (scriptie).
- Witte, R., P. Brassé en K. Schram (2005) *Moskeebrand in Helden*. Utrecht: Forum.
- Wittebrood, K. (2001) Criminaliteit. in: SCP, *De Sociale staat van Nederland 2001*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wittebrood, K. (2002) De prestatieparadox van politie en justitie, in: SCP, *Averechtse effecten*, Den Haag: SCP, pp. 63-68.
- Wittebrood, K. (2006) *Slachtoffers van criminaliteit*. Den Haag: SCP.
- Wittebrood, K. (2008) Angstige burgers – De beleving van onveiligheid, in: Boutellier, H. en R. van Steden (red.) (2008) *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom, pp. 93-115.
- Wittebrood, K. en L. van Noije (2010) Effecten van veiligheidsbeleid, in: Muller, E.R., J.P. van der Leun, L. Moerings en P. van Calster (red.) (2010) *Criminaliteit*. Deventer: Kluwer, pp. 445-463.
- Wittebrood, K. en M. van Beem (2004) *Sociale veiligheid vergroting door gelegenheidsbeperking: wat werkt en wat niet*. Den Haag.
- Wittebrood, K. en P. Nieuwbeerta (2006) Een kwart eeuw stijging in geregistreerde criminaliteit: vooral meer registratie en nauwelijks meer criminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, jrg. 48, nr. 3, pp. 227-242.
- Wonderen, R. van (2008) Naar een monitor polarisatie en sociaal vertrouwen tussen bevolkingsgroepen. *Tijdschrift voor Veiligheid*, jrg. 7, nr. 1, pp. 60-65.
- WRR (2002), *De toekomst van de nationale rechtsstaat*, Sdu, Den Haag.

- WRR (2003) *Waarden, normen en de last van het gedrag*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- WRR (2004) *Bewijzen van goede dienstverlening*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- WRR (2005) *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- WRR (2008) *Onzekere veiligheid – Verantwoordelijkheden rond fysieke veiligheid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Zannoni, M. (2009) Onrust aan de top: bestuurlijke crises verkend, in: Muller, E.R. e.a., *Crisis*. Deventer: Kluwer, pp. 223-247.
- Zannoni, M., S. Schaap e.a. (2008) *Niets aan de hand? – Een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in de gemeente Utrecht*. Den Haag: COT.